Пісня мужніх

Бібліотека поета

Пісня мужніх

Поезії

торрент-трекер
оцифровано для Hurtom
viter07
www.hurtom.com

Радянський письменник
Київ-1960

Упорядник П. Д. Моргаєнко

ВІД ВИДАВНИЦТВА

В цій книзі, в характерних зразках, представлена творчість українських радянських поетів, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни. Одні з них зустріли смерть на полі бою, в Діючій армії чи в партизанських загонах, інші — в застінках фашистського гестапо, і кожен — до останнього подиху — був вірним сином свого народу, палким патріотом, несхитним воїном за свободу і щастя своєї соціалістичної Вітчизни.

Поряд з іменами, добре відомими читачам ще в передвоєнні роки, — К. Герасименка, М. Шпака, А. Копштейна (загинув у боях з білофіннами в 1940 році), Є. Фоміна, Л. Зимного, в книзі є імена поетів, які тільки розпочинали свій творчий шлях і заспів яких обірвала ворожа куля. То були справжні, багатогранні обдарування, і хоч не довелося їм розквітнути, їх невелика за обсягом спадщина увійшла в літературу днів всенародної війни як органічна частка, як промовисте свідчення високого духу радянських поколінь.

Кожен, хто прочитає збірку «Пісня мужніх», ще раз відчує глибоку закоханість її авторів у людину, в творчу працю, в мир — з чистим сонячним небом,

з радісними містами і селами, з світлими дитячими посмішками. Вони любили життя, славили його в своїх піснях, в ім'я життя віддали вони свою кров до останньої краплини. Нехай же ця книга, в рядках якої палає вічний вогонь їх молодих сердець, буде виявом нашої любові до них, нашої глибокої пошани до їх боротьби і подвигу.

Євген

ФОМІН

1

Десь в останні місяці 1926 року, коли готувалися перші два номери журналу «Молодняк», в редакцію на Пушкінську, 24, в Харкові зайшов ще зовсім юний хлопчик, що приїхав до нас із Херсона. Середній на зріст, худорлявий, він не був соромливим чи ніяковим, але очі в нього були трохи сумовиті, замріяні. Ми довідалися, що він живе й виховується в одному з херсонських дитячих будинків. Потрапив туди, бо немає батьків. А перед тим був кілька літ безпритульним. Хлопчику тоді сповнилось шістнадцять років.

Юнак із дитбудинку показав нам свій перший вірш «Гроза». В редакції той вірш схвалили негайно, в присутності хлопчика-автора.

Вірш, писаний в 1924 році, був надрукований в № 2 журналу «Молодняк» за 1927 рік. Ось початок цієї ліричної картинки, що вийшла з-під пера чотирнадцятилітнього хлопчини:

Заблудились в степу... а гроза,
Переливчий гримів передзвон.
Скаче в горах червона коза —
Блискавичний вогонь.

У картині багато хороших і точних реалістичних деталей, що свідчать про гострий зір поета, а вкупі з цим — і вміння добирати саме ті слова та барви, які найбільше потрібні для цього настрою:

Кінь везе — і не знаєм куди.
Той, що верхи, впустив поводок.
Як на щастя, ковзнувсь молодик
Об небесний льодок.

Несподівано при такій молодості автора, — вірш дуже щедро був сповнений образними рядками, висловами. Ми знали, що це вплив тодішнього володаря дум та уподобань літературної молоді — Сергія Єсеніна, але тут — в цій щедрій образності! — цей вплив був справді корисним.

А врешті, вся краса цього першого друкованого твору поета — у простоті і правдивості вихопленого з живого життя малюнка, в його виразній образній мові, сувори і точних деталях, скупому вислові.

Цими поетичними рисами, де найкращі наслідки давала вдумлива і вибаглива економність вислову, позначилась потім і вся діяльність поета.

Початківець, хлопчик із херсонського дитбудинку, що прийшов того далекого року до редакції молодіжного журналу, автор вірша «Гроза»—був Євген Фомін.

2

Майже нікому з поетів нашого покоління не випадало такої щасливої нагоди — надрукувати свої перші вірші в шістнадцять років. Ми рано входили в життя, але вчитися і «доучуватися» — на робітфаках, у вечірніх школах, на курсах!— нам доводило-

ся значно пізніше, коли ми вже і працювали, і докінчували освіту.

Згадаймо життьовий шлях нашого ровесника, коротку біографію якого подає дружина і друг поета М. Ф. Голубова...

Євген Павлович Фомін народився 27 грудня 1910 року в містечку Каховка. Дитячі роки хлопчика оточували широкі простори і краса, щедра природа таврійських степів. Батько його був робітник, майстер сільськогосподарських машин. В роки громадянської війни Павло Фомін збройно захищав Жовтень, радянську владу. В 1919 році куркулі виказали його німецьким окупантам. Батько поета був розстріляний окупантами.

Мати Євгена, домашня господарка, померла в 1921 році. В одинадцять літ хлопець опинився на вулиці, був безпритульним, аж поки добрі люди прийняли в дитячий будинок. Ті ж люди — вихователі, педагоги — помітили велику любов хлопчика до книги, до поезії, і вони ж перші виявили дружню увагу до його ранніх спроб віршування.

Ще живучи в дитячому будинку, Євген Фомін починає друкувати свої вірші у місцевих газетах. В шістнадцять літ виходить перша його маленька збірочка, видана у Херсоні. В ті ж юнацькі роки він хоче оспівати доблесні діла комсомольців, у 1926 році пише поему «Трипільська трагедія». Вона була видана в 1928 р.

В дитячому ж будинку Фомін готується до робітфаку, на який вступає в Харкові в 1927 році. Тоді він уже постійно друкувався в журналі «Молодияк» та інших часописах.

Євген Фомін закінчив робітфак при сільськогосподарському інституті, але потім перейшов до педаго-

гічного, хоч весь курс навчання в інституті не закінчив.

Поет переїжджає до Києва в 1935 році і живе в ньому до початку Вітчизняної війни.

В перші ж дні війни поет мобілізований в Радянську Армію, — був кореспондентом і літературним працівником редакції газети. Євгену Фоміну, як і багатьом іншим письменникам, у вересні 1941 року довелося виїхати до Уфи. Ще раніш туди виїхала, разом з родинами письменників, і сім'я поета: дружина, син і дочка.

В перші місяці війни Є. Фомін надрукував маленьку, в масовій серії тодішніх видань, агітаційну книжечку віршів і частівок «Кров за кров». Ці вірші поета, сповнені віри у перемогу радянського народу, закликали до боротьби з ненависною фашистською навалою.

По весні 1942 року Євген Фомін з власного бажання виїжджає з командировкою Спілки письменників України у прифронтове на той час місто Ворошиловград. Він активно включається в роботу кореспондента-поета, виступаючи в нашій пресі. Влітку поет потрапляє в оточення. Пізніш Є. Фомін був закатований в одному із застінків гестапо.

Про останні дні життя поета подав свої свідчення колишній командир роти партизанського загону імені Боженка (із з'єднання т. Маликова) В. О. Соколов. В одній з тюрем гестапо він зустрівся з ув'язненим Євгеном Фоміним. «Фомін розповідав,— пише В. Соколов,— як він прийшов у Київ із оточення в пошуках партизанського підпілля, як проживав нелегально серед знайомих, але потім був виказаний провокатором і заарештований. «Ось уже сьогодні 58 днів сиджу тут»,— говорив Фомін... Його мучили на допи-

тах, примушували служити окупантам. «Але краще померти, аніж зрадити свій народ»,— говорив поет.

В одну з п'ятниць, коли вивозили на розстріл, здається, в переддень 25 роковин Жовтня, забрали Фоміна. Йому навіть не дали попрощатися зі мною. З дверей камери я почув мужній вигук Євгена: «Прощайте, товариші! Будьте стійкими до кінця!.. Фомін загинув чесно, мужньо. Хоч він не встиг разом з нами, партизанами, боротися в одних рядах бійців проти гітлерівської чуми, але він — Фомін має право зватися бійцем-патріотом».

3

У тридцять другім літі життя замовкли уста поета... Але, вдумливий та економний у слові поет, Євген Фомін залишив цікаву, зрілу і досить велику літературну спадщину. Довідка Державної бібліотеки СРСР імені В. І. Леніна подає нам відомості, що за життя поета вийшло дванадцять книг його поезій і поем. Крім того, протягом років Фомін у багатьох журналах і газетах опублікував велику кількість віршів, уривків з поем, а він, як правило, не все, надруковане в періодичній пресі, включав потім у свої збірки.

Вже з юнацьких літ Євген Фомін ставився до своєї поетичної роботи вимогливо, він був строгий сам до себе і, безперечно, належав до тієї меншої частини наших молодих поетів, які намагалися працювати за принципом «краще менше, та краще», він постійно випробовує свої сили в найважчому жанрі — поетичної мініатюри. Давно відомо, що довгий і розтягнутий вірш часом написати легше, аніж короткий.

Ось найхарактерніша з таких мініатюр Євгена Фоміна — «Хмарина», закінчений вірш всього лише на чотири рядки:

Я бачив хмарину таку, як багато буває.
Пливла вона тихо над море ясне і безкрає.
Пухка, кучерява, сріблясta, легка і узорна,
Така, як багато, і все ж, як життя, неповторна.

Читаючи і вивчаючи поетичну спадщину Євгена Фоміна, ми не маємо сумніву, що у нього можуть з користю для себе повчитися і наші сьогоднішні любителі довгих писаних віршем нарисів, у яких часто губиться й сама грань між поезією і простою версифікацією.

Поет, прикладом, залишив нам таку маленьку, але виразну картинку, писану ще в 1933 році, знаної і любої нам пам'ятки: це вірш «Золоті ворота»:

Німа, похилена стіна
Стоїть на пагорбі крутому,
Немов застигла давнина
Навічно в образі сумному.
Над нею сон і пил століть...

А поруч піснею живою
Фонтан, не знаючи спокою,
Про весни й радощі шумить.

Шлях Євгена Фоміна, особливо в молодший період творчості, був нерівний як по змісту деяких творів, так і в шуканнях ясної і реалістичної форми. Частково це позначилося і на його поемах.

Але в основі своєї творчості, у різко переважаючій більшості того, що він нам лишив, Євген Фомін — талановитий і життєрадісний радянський поет,

який щиро й тривожно, чуйно вслухався в пульс нашої епохи і намагався щиро й справді поетично оспівати боротьбу, труд і велич рідної соціалістичної Вітчизни. У нього багато сильних поезій про красу рідної землі, благороднній труд радянського народу, про видатних і героїчних його представників. Щоб підкреслити цю думку, слід навести повністю вірш Є. Фоміна «Ленін»:

Все він знав, усе він розумів.
Він країну із руїн і тьмяви
Геніем своїм перетворив
У палац незнано-величавий.

І цвістиме вічно молода
Ця країна сонячна, чудова,
Плід його натхнення і труда,
Витвір мислі і палкого слова!

Що справді прикрашає, збагачує поезію Євгена Фоміна — це його велика, завжди присутня в настрої лірики, любов до природи і тонке відчуття її. Мова про кипарис:

Молодий, могутній ти,
Непоборно променистий!
Весь немов стремління чисте
В досяганні висоти.

Напевне, саме ця любов до природи привела поета і до захоплення творчістю великого та благородного природолюбця: Фомін перший у нашій поезії пише вірші і поему про Мічуріна.

Поет дуже любить словом малювати краєвиди, багато віршів так і звуться: пейзаж. І що цікаво — Фомін ніколи не малює краєвида без людини, або так навіть, щоб серед роздумів про природу не було

думки про людину: людина або милується, втішається природою, або ж перетворює, зміняє її на свою подобу і для свого добра!

І нині для нас, всіх його читачів, знаменно, багатозначно звучить його вірш 1935 року — «Елегія»:

Спокійно упаду в майбутньому бою
За радість, за народ, Вітчизну сонцелнку.
Я знаю, спогади про ранню смерть мою
В серцях товаришів залишаться довіку.

Аби лиш перед тим, як очі вкриє мла,
Природа, чуючи німі мої благання,
У всій красі своїй розкрить себе могла
І усміхнулась тепло на прощання.

Поет жив і працював з нами й серед нас багато років. Він був щирим і натхненнім співцем великої Жовтневої епохи. Гарячу, кращу частку серця він залишив у своїх поетичних творах.

* * *

Мені пригадуються дощова осінь 1941 року, сумна дорога на схід у вантажній машині. Ми їхали разом із М. Нагнибідою і Євгеном Павловичем. Євген був у простій солдатській шинелі.

Нам не довелося зустрітися знову по весні наступного року, коли ми були недалеко: він у Ворошиловграді, я в Куп'янську.

Тієї осені, у жовтні першого року війни ми розлучилися з Євгеном на залізниці, десь недалеко від Куп'янська. Ми не знали, що то буде наша остання зустріч і остання розлука в житті...

Кінчаючи це слово про товариша, я знову перечитую його вірш «Могила бійців»:

От могила бійців — одного, а чи двох...
В головах дві зорі, рута-м'ята і мох.
Серед братських могил, у краю степовім,
Станьмо ближче, задумані чола схилім.

Щастя, ними здобуте для нас, для живих,
Ми відчуємо глибше отут, біля них.

А ми не знаємо навіть могили поета, і стаємо ближче до його живого труда, до голосу його серця, який зібрано в книзі.

Терень Масенко

ЩОРС

Я бачу Щорса на коні.
Той кінь запінився бистротою,
І вже знялись знамена бою,
І степ розгонистий в огні.

І наче пил по всій землі,
Аж небо лунне туманіє...
Богунців гострені шаблі
Палають вістрями на Київ.

Вуздечок брязкіт, грім копит.
Ой, чи ж на час? Ой, чи ж назавше?
І небосхил од жаху зблід,
Окате сонце заховавши.

Бій наростає, бій гуде...
І, десь пройшовши стороною,
Вже надвечір'я молоде
Злилось з червоною травою.

І в цім освітленні, чаду,
Пізнавши дрож і стид покори,

Ворожі падали прапори
З їх носіями — на ходу.

Богунцям слава! Шум. Пісні.
Вставав назустріч Київ рідний...
Я бачу Щорса на коні
У всій красі його побідній.

1934

КИЇВ

I

Прекрасний Києве, ти в час,
Коли торжественно для нас
Аврори світлої сестра —
Безмежна даль одкриє гори,
Чарівні обриси Дніпра,
Полів замріяні простори!

Стоїш ти гордий на горі,
Відбитий в чистому Дніпрі.
В тобі все квітне, все живе,
Радіє, зріє, молодіє,
Життя вітаючи нове...
А од церков лиш прахом віє.
Та десь находить грозовій,
Готує ворог чорний бій.
Ми, радість славлячи свою,
Епоху сонячну весінню,
Тебе відстоюєм в бою,
Як красоту і як святиню.

II

До 15-х роковин звільнення Києва від білополяків

Ми бачим: падають хрести,
І замість них, в ясній онові,
Величні зводяться будови,
Стальні пружиняться мости.
Ти, Київ, гордий і велик.
Чому?.. І тут скресає спомин:
Встає живий двадцятий рік
В його кипінні бойовому.

Ти, обезсилений, в крові
Стояв закутий, полонений,
Але червоні, бойові
До тебе сходились знамена
З усіх кінців.
То в час новий
Будьонний, Фрунзе, Ворошилов
Нещадно ворога кришили,
Вигравчи рішучий бій.
Білополяки утекли
І до нового з ними бою
Ревниво понесли з собою
Гніт, смерть і пута кабали.
Відтоді ти почав рости,
Наш Київ, гордий, невгамовний.
Погляньте! Падають хрести,
І замість них, в ясній онові,
Величні зводяться будови,
Стальні пружиняться мости.

1935

ДНІПРО

Не знаю, як тече і голубіє Сена,
Як Темза піниться, закована в граніт.
Проте на весь широкий многолюдний світ
Нема ріки милішої для мене
За тебе, Дніпре мій!
Стрічаючи зорю,
Зійду на кручу я—ти, шумний, підо мною.
І легко так стає, і глибше я люблю
Цю землю радісну, омивану тобою!

1937

СПОМИНИ

I

Я пам'ятаю літню ніч,
Так гарно спалося мені,
У грі чудесній сни кружляли,
І не бажав я їх кінця.
Та щось торкалося лиця
І гратись з ними заважало.

Здригну, прокинусь, подивлюсь:
То татків чорний, жорсткий вус,
І знов впаду, до сну охочий.
А він, розчулений, не йде,
Палким цілунком припаде
І вусом знову залоскоче.

— О тату, чому ти не спиш,
Струнký, озброєний стоїш?

Ти на війну зібрався, тату?
Спочинь хвилиночку, приляж.
Дарма! Іскриться патронташ.
В руках гвинтівка і гранати.

Ти йдеш далеко воювать,
А я... а я так хочу спать...
І вмить в знемозі засинаю,
І далі чую вже крізь сон,
Як мати (ніжний-ніжний тон)
Сказала: «Йди, благословляю».

II

Вже одшуміли зливи куль.
Я сплю, бездомний, в рундуку,
Жорстокий вітер наді мною.
Рожевовиді сни не йдуть,
Казок засніжених не тчуть
З ниток невловного спокою.

Та раптом чую шум і стук.
Хтось одчиняє мій рундук,
І голос ніжний до нестями:
— Замерз. Такий холодний час!
Ходімо, хлопчику, до нас,
В наш дім, освітлений вогнями.

Твій батько впав у боротьбі
І цим приготував тобі
Постільку, ласкою зігріту:
Ми так далекі од турбот,
Закружим з дітьми хоровод,
Співати будем і радіти.

У супроводі щасних дум
За нею, радісний, іду,
Іду, підстрибую, сміюся.
Прийшов і почуваю знов
До себе трепетну любов
І знов веселощам корюся.

1936

АСКАНІЯ-НОВА

I

Південний тихий степ, широкий, неоглядний.
У мандри весело пуститися по нім
В хорошу пору ту, коли цвіте принадний
Чебрець між травами—і скрізь ромашок дим,
І сонце зводиться — тебе і шлях відрадний —
Все заливаючи потоком голубим,
Коли в душі твоїй, чутливій і глибокій,
Панує тихий мир і життєдайний спокій.

II

Настав нарешті час такий в моїм житті,
Відчувши простір, даль, я легше хмарки лину.
Для мирних насолод, для дальньої путі
Турботи, місто, труд і роздуми покинув.
Радію обширам, безжурній самоті,
Готовий світ пройти і не бажать спочину.
Мій зір вибагливий горить і спочива
Над свіжим килимом, що виткала трава.

III

О степ несходжений, заквітчаний і юний,
Розлігсь од обрію до обрію навкруг.
Ти слово вимовиш — оддасться відгук
лунний,
Мов шле то відповідь незнаний, дальній
друг,
Чи гріє гімн тобі оркестр багатострунний,
Що десь захований за синій виднокруг.
Довкола глянеш ти — лиш тільки тирса грає,
І погляд твій живий в просторах потопає,

IV

Ось яструб молодий застиг у вишині,
Немов ізнехотя майне крилом ліниво,
І мляво тягнеться в прозорій тишині,
По голубій траві од нього тінь тремтлива.
Встають десь марева і гаснуть вдалині,
І родить роздуми природа їх мінлива,
Що все так міниться, живе, горить, вмира,
Що скоро прийде час, прийде твоя пора.

V

Я далі йду і йду: кругом квітки веселі,
Вдивляюсь в піняву, рухому далину.
Могили зводяться, мов серед моря скелі.
Навічно сховано в них сиву давнину,
Знайшли в них воїни тісну собі оселю;
Тепер їм байдуже — вони в обіймах сну,—
Що оксамитна синь шатром їх накриває,
Що мочать їх дощі, а сонце зогріває.

VI

От путь кінчається; перед собою я
Куток замріяний в долині рідній бачу.
Незнаним трепетом горить душа моя,
Так, мов важку в житті я вирішив задачу,
Чи привела мене до щастя колія.
Зринають спогади, і я од втіхи плачу.
Дитинство тут пройшло, тут перші птиці мрій
Родились і жили в уяві молодій.

VII

Іздалека іще пташині співи чую,
Над ними сонця юнь, і спокій, і блакить.
При вході бачу я темно-зелену тую,
Що з місця зрушила і йде мене зустріть.
Флейтист мармуровий взяв флейту золотую,
Щось награє мені. О, неповторна мить!
Мить спогадів, відрад, ясного супокою,
Як рідко ми в житті зливаємось з тобою!

VIII

Вже я наблизився; мене в міцний полон
Взяли лункі сади, такі рясні і пишні.
Борюся з думкою, що все навкруг — не сон,
Ні евкаліпти ці, ні яблуні, ні вишні,
Ні мелодійний цей кохання передзвон,
Ні солов'ї-співці, як ті поети грішні,
Ні весь цей буйний цвіт, це щастя осяйне,
Що полонило так і вразило мене.

IX

В саду широкий став; на ньому, як зірниці
На небі нашому в час пізніх вечорів,
Зриваються, горять і десь зникають птиці,
Жильці небачених, хтозна-яких, країв.
Нещасні, думаю, тупі, химерні, ниці,
Кого не зваблює їх вид і лункий спів,
Хто в вічних пошуках достатків і вигоди
Глухий до музики величної природи.

X

Ось стомлена верба, відчувши ранній спів,
Пташками, квітами і сонцем оповита,
Над ніжним гомоном немовчних ручаїв
Тінисті, лагідні схилила віти.
За нею дуб густий, алеї яворів —
Все слухає пісень, на всім краси відбиток.
Я зачарований між ними тут стою,
Мов у казковому, незнаному краю.

XI

Поволі з-за дерев спливає лебідь білий,
Покрасувався мить і за кущами зник.
Боїться, певно, він, щоб час блаженства
милий
Так довго не струмів, мов степовий потік.
Проплив, і слід його розгладивсь занімілий.
Як мало був ти тут, о лебідь-чарівник!
О щастя, насолод незбагнена хвилина,
Не уловить тебе — така ти бистролинна!

XII

Бажання лиш одне не погаса в мені,
Щоб дерева цвіли і гнулися од плоду,
Щоб міг я вічно йти по голубій весні,
Щоб скрізь міг бачити таку ясну природу
В моїй оновленій прекрасній стороні,
Де щастя вільного і гордого народу,
Як ця Асканія уквітчана, горить,—
Де нам судилося боротись і любить.

1936

МАТИ

Я йшов дорогою; вдягалася земля
в нове своє вбрання пахуче і зелене.
Вечірня млиста тінь спадала на поля,
і світле коло дня все вужчало круг мене.

Вже й зовсім обрії десь зникли вдалині,
глибокий, дужий сон почав мене
долати...
Втомившись, я заснув... приснилася мені
моя згорьована, за все дорожча мати.

В руці її худій, мов місяць, серп горів,
горів, палаючи, жагучою сльозою.
Як це давно було!.. я виріс і змужнів,
забув, що впала ти, повалена бідою.

Коли прокинувся — палав промінням схід,
до нього гнулася, співаючи, тополя...
Вже потім я збагнув, що мамин любий вид
я міг побачити лиш тільки серед поля.

1938

ПОЕТ

Тобі дано побачить світ
Своїми власними очима,
Тобі дано в піснях відбить
Минуще все й неповториме.

Тож пам'ятай: за лживу вість,
За неправдиву днів цих повість
Перед майбутнім відповість
Твоя душа й велика совість.

1938

ЕЛЕГІЯ

Спокійно упаду в майбутньому бою
За радість, за народ, Вітчизну сонцелику;
Я знаю, спогади про ранню смерть мою
В серцях товаришів залишаться довіку.

Аби лиш перед тим, як очі вкри[с]мла,
Природа, чуючи німі мої благання,
У всій красі своїй розкрить себе могла
І усміхнулась тепло на прощання.

1938

МОГИЛА БІЙЦІВ

От могила бійців — одного, а чи двох...
В головах дві зорі, рута-м'ята і мох.

Серед братських могил, у краю степовім,
Станьмо ближче, задумані чола схилім.

Щастя, ними здобуте для нас, для живих,
Ми відчуємо глибше отут, біля них.

1938

СМЕРТЬ ЩОРСА

Долина мовчала, стомившись от сильного
бою.
Прощально світило вітчизняне сонце герою.

Із пагорба видно: полки, і знамена, й дороги...
І смерть він зустрів, як безсмертя його
перемоги.

СИВАШ

Серед рівнини степової —
Ключа торжественных поем,
Стоїть вам пам'ятник, герої,
Залитий сонячним вогнем.

Народ з вершин високих Крима
У спогадання тихий час
Ясними, ніжними очима
З любов'ю дивиться на вас...

1938

МОРЕ

Коричневе, зелене, синє,
Туманно-сизе, наче дим.
Важчезні хмари, мов каміння,
Нависли грозяно над ним.
То сонця блиск, то плями хмурі,
Чаїні крики в вишині...

Ах, скільки зовні грому й бурі —
І так спокійно в глибині!

1938

ЗОЛОТІ ВОРОТА

Німа, похилена стіна
Стоїть на пагорбі крутому,
Немов застигла давнина
Навічно в образі сумному.
Над нею сон і пил століть...

А поруч піснею живою
Фонтан, не знаючи спокою,
Про весни й радощі шумить.

1938

ЧЕРНЕЧА ГОРА

I

Хмарніє. Хвилі темно-сині
В мінливих відблисках зорі.
Шумливий дощ передосінній
Нас зустрічає на Дніпрі.

Уже й зорі давно не видно,
З очей зникає далина,
Лише з туману, мила й рідна,
Гора Чернеча вирина.

Зійшли в задумі... Коло неї
І хвилі тихше гомонять,
На ній троянди і лілеї
Багряним полум'ям горять.

І вітер стих, затих помалу
І дощ, що сіяв без кінця,
І життєдайне сонце встало
Над світлим образом співця.

II

Навкруг живе: Дніпро і небеса,
Мінлива даль, лани широкополі,
І на горі — як радість і краса —
Твій вічний дуб, і клени, і тополі.

Ми тихо йшли, світ сяяв і бринів,
Так ніби тут і не було могили...
Ти нас ж вий на цій горі зустрів,
І ми з тобою довго говорили.

1938

ОД СЛОВА ПЕРШОГО

Марії

Од слова першого: люблю,
Од приторку, о славна, мила,
Ти засоромленість свою
Легкими віями закрила...

...І стала матір'ю. Я знов,
Відчувши всю тебе, до краю,—
Чуття це чисте помічаю...
Будь вічною, моя любов!..

1939

ФРУНЗЕ

Мудрий син молодої Вітчизни,
Все пізнавши в труді, боротьбі,
Перед боєм останнім і грізним
Він стояв на крутому горбі.

Перед ним все тумани й тумани,
І, мов чорна зрадлива душа,
Роздвоївся на темні лимани
Загадковий хребет Сиваша.

Там погасла зоря багрянцева.
Полководець вдивлявся в пітьму...
Кожне віддане серце бійцеве
Доручила епоха йому.

Треба знищить гадюччя потворне,
Неприступний рубіж перейти,
І бійцеве життя неповторне
Треба вміть у бою зберегти.

Перед тим, як у гуркоті, шумі
Штурм почався з горбів і долин,
Цілу ніч у глибокій задумі
Полководець простояв один...

1939

СКЕЛЯ В ТРИПІЛЛІ

Ось та скеля німа і похмура;
Часом здійме пісок вітровій.
Сонцем спалена, жовта, аж бура —
Ні трави, ані терну на ній.

Як тут квітнути можуть лілеї?
Як тут можуть співать солов'ї?..
І Дніпро одхилився од неї,
Обігнувши півколом її.

Тут-бо в хвилі страшні і суворі
В тих, що бились в бою до кінця,
Закривалися очі прозорі,
Зупинялися мужні серця.

І не тут їх глибокі оселі —
Джерела супокою і мли.
Із цієї суворої скелі
У безсмертя вони перейшли.

1939

ЛЕНІН

I

Все він знав, усе він розумів.
Він країну із руїн і тьмяви
Геніем своїм перетворив
У палац незнано-величавий.

І цвістимо вічно молода
Ця країна, сонячна, чудова,
Плід його натхнення і труда,
Витвір мислі і палкого слова!

1939

II

На башті кремлівській ударять куранти,
Призначені хвилі проб'ють,
Бійці, інженери, робочі, курсанти
Вклонитись вождеві ідуть.

Притишені кроки, задумані лиця,
Любов незгасима в серцях.
Ідуть безконечно, і тоне столиця
В червоних, як мак, прапорах.

Чим далі життя його трудне у вічність
Відносять крилаті літа,
Тим більш його образ, простий і величний,
В ділах бойових виростa.

Тим більше сіяють в майбутні дороги
Думки його світлих ідей...
Як пам'ятник волі, борні й перемоги,
Гранітний стоїть мавзолей.

На башті кремлівській ударять куранти,
Призначені хвилі проб'ють.
Бійці, інженери, робочі, курсанти
Вклонитись вождеві ідуть.

1940

УКРАЇНІ

На час покрилась тьмою ночі
Свята, омріяна земля,
І чобіт варвара толоче
Твої сади, твої поля.

І скрізь страшні сліди бандита:
І діти спалені малі,
І матір юную убито,
І батько висить на гіллі.

Та вір: мучитель твій загине,
Як інші гинули кати...
Ти будеш, мила Україно,
Під сонцем волі знов цвісти!

Настане скоро час відплати,
Вперед нас партія веде,
Й не встигне ворог утікати
І не сховається ніде.

За все заплатить кат жорстокий!.
І рани згояться твої,
І у садах своїх широких
Знов заспівають солов'ї.

Так, скоро ворог твій загине,
Як інші згинули кати...
Ти будеш, мила Україно,
Під сонцем волі знов цвісти!

1941

ПІСНЯ ЧЕРВОНОГО ВОЇНА

Я ворога знищу
В смертельнім бою,
Відстою у битві
Вітчизну свою,
Відстою у сніг і в негоду —
Клянуся моєму народу.

Мене комсомол
Підніс і зростив,
Грізною зброю
Тримати навчив.
Від нього дістав нагороду:
Служить трудовому народу.

В бою не здригне,
Не схибить рука,
Достойний я буду
Більшовика,

Готовий завжди до походу
За щастя мого народу.

В суворі, грозові,
У буряні дні
Я прапор червоний
Прославлю в борні,
Прославлю я честь і свободу —
Клянуся моєму народу!

1941

ПОЩАДИ ВОРОГУ НЕ БУДЕ!

Війна!.. Війна!.. Од пилу срібний
Степ України загримів.
Ми йдем на бій, на бій побідний;
Святий і праведний наш гнів!

Пощади ворогу не буде!
Злетить фашистська голова!
Проклявши, світ її забуде,
Могила чорна захова!

1941

СЛОВ'ЯНСЬКА ДУШЕ ЗОЛОТА

Слов'янська душе золота,
Ти здавна світові відома.
Широка, щира і проста,
Тобі підступність не знайома.

Вся повна музики, тепла,
Природи сяєвом натхнена,
О, скільки ніжності влила
Ти в звуки Глінки і Шопена!

Але як буря загримить,
Стаєш ти гнівна і тривожна.
Тебе не вбити, не зломить,—
Ти, наче день, непереможна.

В цей час кривавої війни,
В цю пору гніву і негоди,
О душе, повністю збагни
Всю велич щастя і свободи.

Повстань, єдина, як колись,
Розбий всі полчища ворожі,
Щоб чорні тучі пронеслись,
Щоб знов настали дні погожі.

Щоб більше ворог твій не жив,
Землі не нівечив святої
І підлим словом не бруднив
Краси твоєї золотої,

Щоб зникла, згинула, як мла,
Фашизму гадина мерзенна,
Щоб знов ти квітнути могла
У звуках Глінки і Шопена!

1941

МИ СЛУЖИМО ЛЮБИМІЙ БАТЬКІВЩИНІ

Ущерть стремлінням сповнені одним:
Розбить фашистські полчища зміїні —
Піднесеним горінням трудовим
Ми служимо любимій Батьківщині.

Ідуть громить катів чоловіки,
Здійснити слово партії пророче,
І до верстатів стануть їх жінки,—
Умілі руки, золоті, жіночі.

Щоб армії було боротись чим
В земних походах, в плаванні, в польоті,
Ми над верстатом ночі не доспим,
Великій, чесній, віддані роботі.

Хай душить гада танкова броня,
Січе хай шабля, бомба розриває,
І влучна куля завжди здоганя,
Коли він перелякани тікає.

Ущерть стремлінням сповнені одним:
Розбить фашистські полчища зміїні —
Піднесеним горінням трудовим
Ми служимо любимій Батьківщині.

1941

СИЛА НАШОЇ ЗБРОЇ

Молода і незламна
Сила нашої зброї,
Авіація славна
І танкісти-герої.

Йдем ми грізно й суворо.
Мруть фашистські вояки.
Не витримує ворог
Штикової атаки.

На просторах безкраїх
Їх бандитські роти
Ми в боях зустрічаєм
Ураганом кінноти.

На бороню проти смерті
Батьківщина устала.
Буде знищена, стерта
Вся ворожа навала.

Молода і незламна
Сила нашої зброї,
Авіація славна
І танкісти-герої.

1941

ВАСИЛЬ БОЖЕНКО

ПОЕМА

В той на вікú славетний час
Він все, що міг, віддав за нас.
В трудних походах, у борні,
Крізь диму спінені завої
Він бачив світлі наші дні,
Мов дива казки чарівної.
Йому хоч дечим відплатім:
Згадаймо шлях, политий кров'ю,
І образ воїна з любов'ю
У скромній пісні воскресім.

На горах Київ. Скрізь шлики,
Забитих трупи... морок... каски...
Мости, мов траурні пов'язки,
Висять над сяєвом ріки.
Та чути гуркіт вдалині,
Та десь спалахують вогні,
І в кожнім спалаху — надія
Для тих, хто в горі вічно жив,
Хто повставав за рідний Київ
І полководця породив —
Боженка славного... Він там,
Де пил, як вир під копитами,
З своїми мужніми полками
Несе загибель ворогам.
Боженко! Важко зрозуміть!..
Б'ючись з одвічною бідою,
Він голови не звик хилить
Вночі над мудрістю чужою.
Ніхто йому не одкривав
Очей на світ, і він не знав,

Де помилявся Ганнібал
І як Суворов посивілий
Міг перевести військо цілим
Через Альпійський перевал;
І чим уславив рідний край
У давні дні Агесілай.
Та силу він розкрив свою,
Став знаменитим майстром бою,
Бо був народжений в бою
Неповторимою добою.

Уже не тиждень і не два
Пронизують повітря кулі,
Земля двигтить в гарматнім гулі
І мертво хилиться трава.
Давно не спали вже бійці,
В атаку йшли на день по тричі,
Вже шабля в декого в руці
Звисала мляво після січі.
Та ніколи спочить. В боях
І уночі, і вдень, і вранці
На Київ очищають шлях
Непереможні таращанці.

Ось відтіля, де вдалині
Лісів зникала нить зелена,—
Неначе заграви огні,
Замайоріли їх знамена...
Коли, залиті сяйвом дня,
Через гори круту вершину
Війська вливалися в долину —
Комбриг спинив свого коня.
Поволі стишились полки...
На кличний знак його руки,

Погнавши коней що є сили,
Соратники-помічники
До полководця поспішили.

Стомився бойовий комбриг,
Рукою на луку схилився.
Імлистим пилом всіх доріг
Потертий френч його покрився.
Та на лиці його простім,
Навкруг повитім сивиною,
Нема ні смутку, ні спокою,—
Горить воно вогнем живим.
Мов знак недавньої борні,
Де вороги були розбиті,
Три свіжі краплі кров'яні
В коня палають на копиті.

Була то не спочинку мить.
О, ні! Так в час грози буває.
Грім лиш на хвильку затихає,
Щоб ще сильніше загриміть.
Комбриг побачив ворогів.
Прикликав він помічників
Для того, щоби полягла
Трава під хвилями прибою,
Щоб мисль сміліва ожила
В картині буряного бою.
Помчали вершники назад,
Й покірні їх розумній волі,
Ладнаючись в просторім полі,
Бійці пішли за рядом ряд,
Пішли вперед, і вже за ними
Гармати, знявшись з передків,
Гриміли залпами тугими...

Почувся із обох боків
Копит передзвін монотонний:
На фланги вийшли ескадрони
В легкому шумі прапорів.
Спинився враз один із них

Там, де в бінокль дививсь комбриг,
Спинився другий там, навпроти
Лише струнке ряди піхоти
Все йшли вперед, і наростав
Гарматний гул, і дим півколом
Над золотавим видноколом
Клубками синіми злітав.
Здіймались вибухів стовпи,
Землинки сіяли, як мряку,
Ряди розходились в цепи,
Готові кинутись в атаку.
Напоготові вже взяли
Бійці нагострені багнети,
Й ворожі звучно — як могли —
Заговорили кулемети.
Здригнеться воїн, упаде,
Розливши полум'я багряне,—
На вільне місце інший стане,
І цеп нестримано іде...
Уже у шанцях вороги
Заметушилися нервово,
І так ставало загадково
І якось сумно навкруги.
Ось перше прогуло «ура»...
Боженко, глянувши ласкаво
На друзів подвигів і слави,
Спокійно вимовив: «Пора»
І, мов комбригові в одвіт,

Почувся звучний стук копит,
Йшли ескадрони на рисях,
А коні шиї вигинали,
До бою очі повертали,—
О коні, зрощені в боях!
Здалось, гарматний рев притих,
Небес побліднули висоти...
Із кожним порухом піхоти
Кіннота збільшувала біг.
От закипів багнетний бій,
Цепи, як стій, вперед рвонули,
Й німецькі полчища здригнули
У сизій хмарі димовій,
В ту ж хвилю із обох боків
Заграло сяєво клинків.
Здіймаючи югу червону,
У фланги збитих ворогів
Кіннота вдарила з розгону.
І тільки хряскіт, тільки грім
Копит і ніг людських, і крики,
І майстер бою ясноликий
Літає на коні баскім.

Покрилось трупом ворогів
Все поле стомлене, безкрає...
Поволі битва затихає,
І у серцях стихає гнів.
І от настала тишина,
Така незвична після бою.
Розтанув дим, і голубою
Зробилась знову далина.
Об'їхав повагом комбриг
Навкруг, де щойно воювали,
Сказав, щоб воїнів своїх

Із почестями поховали...
І знову рушили полки,
І степ краями голубими,
Весь пишно убраний в квітки,
Розширювався перед ними.
Довкола світ палав живий,
Очам і серцеві одкритий.
Цей світ не можуть не любити
Ті, що за нього йдуть на бій!..
Збиралось сонце йти за пруг.
Круг нього, сяєвом залиті,
Легкі, мов оксамитний пух,
Хмаринки бавились в блакиті.
На всю безкраю далечінь
Із них, на дощ дрібний подібна,
Прозора, золотаво-срібна,
Нечутно сіялася тінь.

Були хмарки дрібні-дрібні.
Що далі 'д сонця, то дрібніші,
Й неначе виділись вві сні,
В цім славнім полі серед тиші.
Одна ж найбільша з-поміж них,
Вся в світлих барвах золотих,
Мов нерухомих два крила,
У цім казковім безгомінні.
Наскрізь пронизана промінням,
Над військом стомленим пливла
І мовив, глянувши в зеніт,
Комбриг сердечними словами:
«Дивиться, хлопці, що над нами.
Та і прекрасний бісів світ!»
Хмарки у золотій півмлі
То мов зникали, то з'являлись,

Бійці безмовно милувались
Красою неба і землі.

Вже недалеко й Бровари.
Туді, величні, знамениті,
У битвах кулями пробиті,
Вливались Щорса прапори.
Там, після маршів і боїв,
Перед рішучим грізним боєм
Спочинок тихий ждав бійців,
Повитий лагідним спокоєм.
Комбрига не спочинок ждав
У скромнім затишку привала;
Його сумна там звістка ждала,
Сумнішої він ще не знав...

Кімната. Тиша. Край вікна
Сидить Боженко у задумі.
...І от загинула вона,
Життя проживши в горі й сумі.
Вона уміла лиш страждать
Та працювати без упину.
Як руку міг бандит піднять
На ніжну, люблячу дружину?
І от пішла вона од нас,
Вогонь очей її погас.
А скільки в тих очах живих
Було печалі і тривоги,
Було любові скільки в них
І часто — срібної вологи!
А скільки в них було тепла!
Було... та вже тепер немає...
Й туди він очі повертає,
Де хмарка радісна пливла.

Але здалося, що й вона
Пригасла, зблякла, почорніла
І, вітром зайнята, летіла
Кудись — холодна і сумна.
Все ніби згаснуло навкруг...
І в цю хвилину неспокою
Зайшов до нього вірний друг
Легкою, тихою ходою.
Сказав: «Доволі сумувать.
Спочинь, ти стомлений до краю,—
Хоч важко в цю хвилину, знаю,
На серце положить печать».
«Мені, Миколо, жаль її,
Жаль безталанної Марії...
Вона жила лише в надії
На перші радощі свої».

І Щорс, поглянувши в лице
Комбригове — сумне й чудове,
Йому задумано на це
Спокійним голосом одмовив:
«Ти знаєш, друже, багатьох,
На муки кинутих у льох,
Задушених в тюремній млі,
Упалих мужньо серед бою
І просто звалених бідою
На ними зораній землі.
Тож, пам'ятаючи про них,
У час цей буряний, вогненний
У битвах скровлені знамена
Ми розгорнули за живих».
І від оцих глибоких слів
В душі Боженковій поволі

Стихали жалісливі болі,
Сум перетворювавсь на гнів.

Іще не бризнули вогні
Завжди жаданого світанку,
А вже готові в бій тачанки
Й Боженко знову на коні.
І знов жорстокий і гучний
В долині розпочався бій.
Іще задовго до зорі,
Під диким висвистом шрапнелі
З'явились на крутім бугрі
Два вершники,— один в шинелі,
Такий чорнявий, молодий,
У френчі другий, посивілий...
Од битви обрій прояснілий
Палав — червоно-голубий.
Рішучим боєм цим разом
Боженко з Щорсом керували,
Спочить німоті не давали,
Вели бригади напролом.
Про близькість знаючи мети,
Бійці напружували сили.
Через Дніпро тугі мости
Їх сяйвом райдужним манили.
Тому-то й бій ураз, як грім,
Прогримотівши, став стихати...
Чорніли в полі голубім
Ворожі кинуті гармати.
Мов тут пронісся бурелом:
Лежали купами кругом
Уламки кухонь і возів,
І скрізь чорніли поміж ними
Десятки скошених голів

З уже погаслими очима.
Там, схожі на грудки здаля,
Безсило витинались з жита
Руді, мов зорана земля,
Коня розкинуті копита.
І через цей хаос страшний,
Крізь видива оці похмурі
Бійцям одкрився шлях ясний,
Мов промінь сонця серед бурі.

Ідуть бійці. В далечині
Їм одкривались сині гори,
Високі київські собори,
Палаців вежі чарівні.
В зеленім маєві дерев
На придніпровій сивій кручі
Простягся Арсенал, мов лев,
Поранений і все ж могучий.
Так одкривавсь за схилом схил.
Ось задиміли вже заводи,
Ось показалися — Поділ,
Дніпра задуманого води.

Почувсь дрібчастий гул копит,
На міст ступали перші коні.
Від стягів відблиски червоні
Лягли на синій оксамит
Дніпра спокійного... Кругом
Все грало, повнилось піснями.
Боженко й Щорс під прапорами
З'явились перші над Дніпром,
Відради сповнені, утіх,
Зніяковілі од привіту,

Вони всміхалися, мов діти,—
І все всміхалося до них...

Та з того пам'ятного дня
Ще проминуло днів немало,
Гриміла у степах борня,
Й Боженка рідного не стало,
Але не віриться, що впав
Комбриг у час нового сходу...
О, ні, ніколи не вмирав
Цей воїн, відданий народу!
Він не умре, як та доба,
Коли душа його кипіла,
Як та священна боротьба,
Що світ нам радісний відкрила!

1940

Кость

ГЕРАСИМЕНКО

Це був поет, поет у справжньому розумінні слова, природжений поет. Це не означає, звісно, що він був чимось подібним до тих довговолосих юнаків, готових розчулитись, удатись в екзальтацію і заговорити римами з найменшого приводу, якими захоплювались тендітні панянки в минулому віці, виходячи, одначе, заміж за непоетів. Він був простий, навіть підкреслено простий, інколи ніби аж до суворості; в житті ін ненавидів усяку позу та афектацію, він гостро відчував найменшу фальш і в людських відносинах, і в книжках. Він мав дар мислити конкретно, мислити образами, що, як відомо, і становить суть поета. Для свого натхнення — я вживаю це слово без лапок, у тому значенні, в якому вживав його Пушкін, * — він не шукав доконче «високих» предметів, риси поезії, тобто думки, втіленої в образах, він черпав часом із «найпрозаїїших» джерел. Один його

* Запитуючи в одній замітці, що таке натхнення (вдохновение), Пушкін одповідає сам: «...расположение души к живейшему принятию впечатлений, следственно к быстрому соображению понятий, что и способствует объяснению оных. Вдохновение нужно в поэзии, как и в геометрии». А. С. Пушкин, Полн. собр. соч. в десяти томах, изд-во Акад. наук СССР, т. VII, Москва — Ленинград, 1949, стор. 41.

вірш, приміром, починається рядком: «Поклади мені варення з полуниці...» А яка людська теплота, яка ніжність до тієї, хто має «покласти варення з полуниці», почувається за цим рядком і розкривається в подальшому тексті!

Ти мені про стежки, де росте шипшина,
Де курай піднімається, пригадай,

Так, щоб з килима встали відразу квіти,
Забуяли, задихали, зацвіли,
Щоб і ми, дорога моя, наче діти,
Невідомо куди у диму пішли.

Щоб брели ми у ліс до схід сонця рано,
Щоб в дорозі щось перепел прострекотав.
А коли ти спіткнешся — на нозі твоїй рану
Щоб я хусткою бережно перев'язав...

Читаєш це — і не звертаєш уваги на деяку, може й зумисну, недбалість форми, на тяжкуваті звукосполучення («щоб брели», «щоб в дорозі»)... А відчуваєш гаряче й трепетне серце автора, що продиктувало два останні підкреслені мною рядки, і розумієш силу поетової фантазії, під повівом якої «з килима встають квіти»...

Ось ще одно свідчення сили фантазії, сили уяви. Поет спинився перед вітриною іграшок. Думки обступають його. Думки про тяжке минуле:

Невідрадне дитинство,
Ягою і чортом залякане,
Вбога іграшко —
Мріє отруєних літ!
За якими дверми,
За якою такою ознакою
Вас шукати сьогодні
На нашій землі?

І думки про щасливу сучасність:

Спи, дитинство,
Нехай тобі радісно сниться
Сонце,
Лисий директор,
Замріяний і смішний,
Той, що створює море
Казкового ситцю,
Той, що створює байкові,
Пахнучі матір'ю сни.

І далі перед очима поета виступають люди найрізноманітніших професій, що дбають у Радянському Союзі про щасливе дитинство — постаті «теплих героїв», що «ідуть із тайги, із кордону», «добрих професорів», що «мирно вивчають квітки», «білих оярок», що «побрязкують смачно бідонами», «героїв з фабрик», що «дають привітальні гудки»...

Так, це був справжній поет — і це був поет радянський.

Уперше побачив і почув я Костя Герасименка в Харкові, на якійсь нараді про поезію. Молодий хлопець (К. Герасименко нар. 1907 р.), син сільського вчителя, сам у недавньому вчитель, потім червоноармієць, Герасименко з чудесним запалом читав свою поезію «Коні» («Над синіми над терпконами пливуть і плнвуть журавлі...»). Там є таке місце: жінка, що про складну свою долю розповідає сама в цій поезії, згадує свого коханого, з яким, кажучи по-старомодному, «не судилось» їй зв'язати своє життя:

А й зараз я бачу — шляхом,
По кручах та по ярах
Шумує твоя папаха,
На ній бойова зоря.

Це ж я її так пришила,
Це ж я її гладила,
Щоб кращою, ніж у Ворошилова,
Папаха твоя була.

Декому, пам'ятаю, останні рядки здалися «дерзновенними», навіть мало не образливими для товариша Ворошилова. З тими товаришами сперечались, гаряче змагався й сам автор, взагалі охочий до принципових суперечок і завжди готовий до краю обстоювати те, що здавалось йому вірним, — і, здається, довели причіпливим критикам, що ніякої «дерзновенності», «безтактності» в тих рядках нема. А що перед нами стояла талановита людина — цього, здається, й тоді, на перших кроках літературної діяльності Костя, ніхто не піддавав сумніву.

Герасименко любив життя, наше, радянське життя.

Невтомні міліціонери
Стоять на своїх постах,
І стукають в сонні двері
Прохожі після вистав.

Метеорити із свистом
Повз землю мою летять.
І засинає місто,
Та не засне життя.

Герасименко любив наших, радянських, людей. Він малює ряд портретів «простих», «звичайних», «непомітних» наших сучасників.

Це — старий колгоспний садівник Корній, у пам'яті якого живуть жахливі згадки про дореволюційні часи, про пана, який «любив на дітей випускати собак здичавілих». Огидну постать пана змальовано кількома скупими, але дуже виразними рисами:

Сам спускав і цькував,
і при цьому радів: у-тю-тю,—

і коли до паркана
несли покалічене тіло,
пан дивився здивовано
й нюхав спокійно
тютюн.

Але поряд із споминами про безрадісне минуле, що складалося «з праці, з гніту, з померклого сонця», — живе в душі діда Корнія гаряча любов до прекрасного сьогодні, і він, хоч «мало обтесаний», але такий, що «науку на факті пройшов», дивлячись на недавно насаджені абрикоси, міркує, як треба буде їх перещепити «по новому методу».

З ласкавим гумором пише Герасименко про наївну Корнієву пристрасть до віршування:

Корній має нахил до віршів,
він римує, наприклад,
«зоря» і «ура»,
йому навіть здається,
що це за Шевченка сильніше,
тільки з віршів сміється
уся комунарська
дітвора.

Але з чудесною задушевністю втішає автор Корнія, коли той журиться, що його «віршів ніхто не признав», що «помер Мічурін», що йому й самому «минає вісімдесята весна»:

Не журіться, Корнію! Не треба!
Ми всі, може,
будемо помирати
і не будемо бачить,
як далі
планета цвіла,
тільки будуть лишатись,
розумієте, будуть лишатись
невмируці,
великі,
хороші діла.

Та з вірша ясно, що й сам Корній це розуміє, і тим саме прекрасний захід його трудового життя.

Поруч із Корнієм виступають — поважний, люблений поетом чи його «ліричним героєм» професор, що навчав студентство «все узяти, все запам'ятати» («Пам'ять»), учителька Анастасія Іванівна в селі Причепилівці, до якої зворушливо каже автор:

Я не стану пригадувать
школу, дитинство, купання,
я навмисне викреслюю
перші ключі журавлів,
я пригадую тільки одну тебе,
Анастасіє Іванівно,
постарілу,
на білій, ромашками вкритій
землі.

Анастасія Іванівна виховала, викохала тисячі учнів, тисячі чесних радянських людей. І тисячі таких Анастасій живе на нашій землі. Портрет, може, й змальований з конкретної особи, стає великим узагальненням.

Улюбленим літературним образом Герасимейка був веселий, одчайдушний, героїчний Тіль Уленшпігель. Це зрозуміло. Син народу, месник за народні кривди, життєлюб, що переміг (у кінці повісті Шарля де Костера) саму смерть, невтомний мандрівник, Тіль Уленшпігель не міг не привабити уяви Костя... Саме його уяви.

У поезії він цінував насамперед правду, граничну щирість, своєрідність і самобутність. З його смаками, з його захопленнями, іноді скороминущими, можна було сперечатись. Але незмінна була його глибока любов до Володимира Маяковського, учнем якого — не наслідувачем! — він, безперечно, був. І трепетно

все життя любив він Тараса Шевченка. Герасименко не тільки присвятив його пам'яті проникливі поезії— «На могилі поета», «З фронтового блокнота», де зв'язав риси Тарасової біографії з живою нашою сучасністю, але й написав за сюжетом «Катерини» п'єсу «При битій дорозі», а також текст для опери В. Верикіївського «Наймичка».

Ми маємо підстави думати, що трагічна загибель вирвала з наших рядів не тільки талановитого поета-лірика, але й цікавого драматурга.

* * *

З перших же днів Великої Вітчизняної війни Кость Герасименко — в Радянській Армії, де працює в армійських газетах. У ці дні він пише й українською, й російською мовами, що не вимагає окремих пояснень. Пише і вірші, і кореспонденції, і нариси, і фейлетони, напоєні великим гнівом проти фашистських загарбників, великою любов'ю до трудящого народу, до Радянської Країни, незламного вірою в народ, в Комуністичну партію, в грядущу перемогу...

Восени 1942 року Кость Герасименко помер від тяжких ран...

І останній спомин мій про Костя Герасименка, з яким стільки «снилось, говорилось», з яким стільки було дружніх розмов і незлобних суперечок, якого всі ми, його товариші, так сердечно любили.

Це було в Уфі, куди приїздив Кость із фронту одвідати дружину. Був улаштований літературний вечір, і Кость у солдатській одежі, у грубих, простих чоботях, читав свою «Пісню», написану в перший рік війни:

Нас атака вночі чекала,
І, залігши в густу траву,
Чом — не знаю — ми заспівали
Пісню давню, не бойову.

Я пройшов не одну дорогу
В дощ, у спеку, у снігові
І, як віра у перемогу,
Ходить пісня зі мною в бі

Встану я і вперед побідно
Понесу свій крилатий стяг.
Слово радісне, пісне рідна,
Йди за ними завжди в боях.

Цими прекрасними словами поета, громадянина, бійця, людини, товариша, друга я й хочу закінчити свою коротеньку статтю.

Максим Рильський

ОПОВІДАННЯ ПРО ПІСНЮ

Залита весняним сонцем,
в простій бойовій шинелі,
з підсумком і протигазом
по вулиці пісня йшла.
Їй вслід відчинялись вікна,
на неї дивились дівчата,
а пісня ішла і гриміла
про молодість і бої,
про жито, копитом бите,
про дальню якусь криницю,
про степ, про любов-розлуку,
про весни, про журавля...
Й було у ній щось знайоме,
щось радісне, щось велике —
в напруженні, в дисципліні,
у кроках крицевих чот.

А потім, коли команда
розтала в імлі провулків,
коли за незнаним рогом
завмерли її слова,

задумливий архітектор
вернувсь від вікна до плану,
закутався сизим димом
і мрійно промовив: — Ттак...
Й здалось мовчазному мрійнику,
що в чорних похмурих лініях,
у точних безсонних лініях,
де цемент і малахіт,
зростають і легко дихають,
п'яніють весняні трави,
і дівчина йде на побачення,
і слово встає — люблю.

А потім, коли команда
розтала в імлі провулків,
коли за незнаним рогом
завмерли її слова,
хірург повернувся до хворого,
плечистий, у окулярах,
він трохи неначе замислився
і тепло помацав пульс.
Й відчув, що життя неподолане,
що в ньому шумує жито,
що в ньому дзвенить криниця
і мрія дзвінка встає.
Й коли, мимоволі, раптом
зустрілися якось погляди,
обоє відчули міцно:
Воно. Не втече. Життя!

А потім, коли команда
розтала в імлі провулків,
коли за незнаним рогом

завмерли її слова,
від сонця, від шумів вулиці,
від вікон своїх розчинених
до чистих поважних томів
в кімнату зайшов поет.
Він щось побажав сказати,
він важко, здається, дихав,
йому захотілось спинити
коротку натхненну мить.

А пісня, залита сонцем,
з підсумком і протигазом,
в блискучих дзвінких багнетах
звичайно і просто йшла.

І стала далека пісня
незримою і непомітною —
у теплих квітневих сутінках
загинув, розтанув слід.
Кудись поспішали закохані,
над чимсь засідали комісії,
нервовим і мрійним альтом
кричав у пітьмі лінкольн.

І тільки вночі, повз марева,
повз вікна, повиті шторами,
навшпиньки,
крізь сон, крізь молодість
вона повернулась знов —
до стомленого архітектора,
до лікаря і до хворого,

до вславленого поета
й, здається, до когось ще.

І сяяла славним сонцем,
й дзюрчала про щось криницею,
і плавали в пісні риби,
й бродили у ній вітри,
й горіла й палала сяйвом
співучих стальних багнетів,
в похідній простій шинелі,
незламна і бойова.

Я встав, я не міг заснути,
я — п'ятий, нічим не вславлений,
один із звичайних мешканців
вулиці міста Н.
І я зрозумів, що піснею
я буду навіки сповнений,
що тут вона, близько, поруч
гаряче дихання слів.

Хай сплять за стіною мешканці,
хай сниться їм наша молодість,
квітневі струмки, і проліски,
і повідь, і голуби.
Устань, бойова і сонячна,
устань, польова й задумлива,
я чую, як над проектом
підводиться малахіт.
Я чую, як в тяжко хворого
забилось гаряче серце,

я чую, як у поета
народжується шедевр!

Устань, призивна і стримана,
устань, дисциплінована!
Від міста до моря синього
тебе пронесуть бійці.
Будь мрійною, будь звичайнок
в поході і на привалах,
вітрами шуми при наступі
і мовчки повзи в дозор,
замислюйся над пораненим,
шикуйся перед командармом,
змовкай
і з гнівним вибухом
до стінки став шпигуна.

Коли ж я, тобою збудженай,
між іншими непомітний,
десь в чому спіткнуся, схиблю
чи ноту не ту візьму,
будь вірною, будь незламною,
підхоплена кращим голосом,
висока і повнозвучна
у груди мої удар!

За вікнами спали мешканці
і дихали тепло піснею —
і лікар, і архітектор,
й відомий усім поет.
Десь, певно, мінялись варти,
десь, певно, були народження,
і десь у пітьмі, на вулиці,
дзвенів молодий струмок.

КОНІ

Над синіми над териконами
Пливуть і пливуть журавлі...
Ой, били, ой, били коні,
Ой, стукали по землі.

Ой, били, ой, дуже били,
Проносились буруном
І вкрили пахучим пилом
Твій образ давним-давно.

Так от: вже поснули діти,
І тихо, щоб не збудить,
Я вийду туди, де віти
Здіймають зелений дим.

Я вийду туди і стану,
Я стану. Тебе нема.
Качаються клени п'яні
Та ходить густий туман...

Ой, били. ой, били коні,
Ой, стукали по землі,
За сині далекі гони
Прослався навік твій слід.

А й зараз я бачу — шляхом,
По кручах та ярах
Шумує твоя папаха,
На ній бойова зоря.

Це ж я її так пришила
Це ж я її гладила,

Щоб кращою, ніж у Ворошилова,
Папаха твоя була.

Ти мчався конем гарячим
Повз тихе моє вікно,
Ти глянув тепер, неначе,
Неначе давним-давно.

І потім промчали коні,
І кажуть, як станув сніг,
Ти славу над синім Доном
З зорею моєю приніс.

Я ждала. І заміж вийшла,
І там, де ти вперше брів,
Уже виростає вишня
Тринадцятий з лишнім рік.

А муж мій, ударник перший,
Він знає усе й мовчить,
Він хоче на інженершу
У школах мене учить.

Я сяду колись в світлиці,
Де плани та сизий дим,
Де голубі петлиці
І молоді сади.

Й папери на підвіконні,
І повно великих слів
Про те, як летіли коні,
Як стукали по землі!

1934

УЧИТЕЛЬКА

За тинами лісів
загубилось село Причепилівка:
сто дванадцять дворів
і вітряк з перебитим крилом.
В центрі — школа, сельбуд
і правління артілі,
ну, а більше, здається, нічим
не відмітне село.

Я не стану пригадувать
школу, дитинство, купання,
я навмисне викреслюю
перші ключі журавлів,
я пригадую тільки одну тебе,
Анастасіє Іванівно,
постарілу,
на білій, ромашками вкритій
землі.

Ти їх рвеш.
Потім сушиш.
А потім, старенька Іванівно,
йдеш кудись на «кудикало»,
в степ, до далеких доріг,
щоб до ранку дійти,
щоб усе починалося наново,
щоб вернутись в далекий,
протоптаний рік.

І таку я тебе
починаю по-іншому розуміти,
близькозора учителько,

вічно з журналами і олівцем.
Ось і знову усі сидимо
ми за партами. Діти.
Але скільки зморщинок
твоє перекрили лице!

Можна їх полічить?
Ось любов, ось журба, ось
розлука:
Леоніда, студента,
погнали
в далекий Сибір,
потім — звістки, війна, Короленко
і муки,
муки, може, від того,
що далі такі голубі,
що у місячні ночі
ніяк неможливо заснути.
У кутку, як чурбан,
невідроблений,
панський рояль.
Сад і шлях,
і за школою зовсім нічого не чути,
а хотілось би вийти і ждать,
і вслухатись, як двері
риплять.

Потім в цей закапелок
влітає в димах революція.
Якось їхав і зупинився
у школі козак...
А студент не вернувся,
і сльози уже не проллються,
і для чого війна,
не розуміла ніяк.

Короленко і Леонід,
і пахучі (в акаціях)
спомини,
і лелеки
далеко-далеко
летять...

Але радість
велика, серйозна
з'являється по-другому
і тоді
пізнається життя.

Працювала в сільраді.
І часом над міру, над силу
Працювала, не ждучи
похвал і подяк.
І інакшим уже розумілось
село Причепилівка —
і чотири дороги,
і школа, і сад, і вітряк.

Я усе забуваю,
загублена, Анастасіє Іванівно,
все — і двійки, і кари,
і перший негаданий вірш,
ти мене викликаєш до дошки,
розгнівана і рум'яна,
потім входить мороз
і спадає на скроні твої.

Довгождані газети
приносить опівночі
сторож.

Ти читаєш з жадобою
і над газетами
спиш...

Тихо. Спи. Спи ж спокійно,
осяяна щастям, наморена,
над тобою на варті
встають
дивовижні стовпи.

Так епоха встає
по заводах, садах і по
Причепилівках.
Ми, навколишня твоя дітвора,
починаєм
країну вести —
ми спускаємось в землю,
злітаєм за хмари на крилах,
пишем вірші
і ставим великі мости.

І міняється все,
все міняється, Анастасіє Іванівно,
от і я на уроках
спокійно б сидів...
А з Головченка,—знаєш,
з рябого Степана? —
вийшов знатний,
відомий,
герой-бригадир.

Так епоха встає...
Тільки тіло, на жаль, поступово
старіє...
То закон біології.

В ірій летять журавлі.
І встає над землею
здійснена, радісна мрія
на густій, на розораній
нашій землі.

Це для неї ходили в Сибір,
по етапах на каторгу,
це для неї з гімназії Настенька
йшла в невідомий народ,
потім довго життя
не уміла ніяк розгадати,
потім стільки всього зрозуміла,
пізнала, відчула
і от...

От заснула учителька
Анастасія Іванівна.
Взять на руки б
й на ліжко б перенести...
А над школою встали
спокійні, ранкові тумани
і гудуть про засіви,
про радість
високі дроти.

А у місті,
за світлом зеленим,
ще довго райком засідає
і між справами різних
важливих наук
десь знаходить заяву твою
і читає
і приймає тебе

кандидаткою
КП(б)У.

Потім тисячі учнів твоїх
повз тебе ідуть на параді.
Ти ж схвильована стала.
З ромашками. Серед кураїв.

Тільки ні, я не вмію сказать
на весь голос про радість
і про дві непомітні,
від щастя,
сльозинки
твої.

1934

В ЛАВАХ

Повним кроком
виступають марші,
там, де площа,
там, де шум і сад.
— Ногу, ногу,
дорогий товаришу!
В місті
починається парад.

Ми йдемо
і дихаємо вереснем,
нам не замовкать
і не старіть,

однолітки:
міліціонери,
льотчики,
топографи
і лікарі.

Наші м'язи
не розв'яже старість,
не простудять,
не продмуть вітри...
Ногу, ногу,
дорогий товаришу!
Раз (і), два(і),
раз (і), два (і),
три.

А по місту,
гей да (а) по місту,
де шумлять
співучі кумачі,
цокають,
гримлять кавалеристи,
сурми підіймають
сурмачі.

Прапори встають
безкраїм маревом,
сонячні,
співучі прапори...
Ногу, ногу,
дорогий товаришу,
повним кроком
раз (і), два (і),
три.

А по місту,
гей да (а) по місту,
листя
у осінньому цвіту,
водять танки
молоді танкісти,
йде
ветеринарний інститут.

А над містом,
над широким містом,
серед хмар
і повітряних ям
премійовані
парашутисти
запросто закурюють,
стоять...

Я б і сам
щодня літав
за хмарами,
над Діксоном
і горів і мок...
Ногу, ногу,
дорогий товаришу,
ми у лавах,
ми не стоїмо!

Я б і сам летів
над синім холодом,
хмари б крилами б
гарячими б
збивав,
щоб в рядках

не засихала
молодість.
Радісна.
Велика.
Бойова!

ЗАСТАВА ВАРАВІНА

Пам'яті комсомольця Варавіна, забитого на посту в лютому 1934 р.

Першого пострілу
і не почули —
наче проковтнула
глуха пурга,
тільки біля сосен
дзенькнула куля
і. легко посвистуючи,
пішла
в снігах.
Снігом забивало
лице і очі,
білі пушинки
липли на губах,
і коли вже друга
у вітах проскочила,
стало зрозуміло:
діло — «табак»...

І, дивлячись пильно
в безодню ями,
в чортову темряву,

у чагарник,
ледве помітив
праворуч — плями,
і стало неминуче ясно:
«вони!»
Хлопці не помітили
і пропустили...
Тільки — як проскочити
туди, назад?

А буря підводилась,
ревла
і била,
і нічого бурі
було сказать.

Приклався задумано
до багнета.
Як же попередити
тепер своїх?
Але над сосною
знялась ракета,
спереду затьохкало:
уї-уїїї...

І коли вже третя
в дуб ударила,
четверта і п'ята
пішли свистать,
стало зрозуміло
відразу Варавіну,
що хлопці «промазали»
неспроста.

Стало навіть радісно
за вдалу тактику.
(«Вскочили. Попалися
на живець»).
І серце
забилося
гарячим тактом,
радісне,
напружене
і живе.

Але раптом
з лісу, із сивої гущі,
прямо перед соснами,
по льоду,
прямо на Варавіна
йшли порушники
з димними очима
похмурих дул.
І холодно стало
в снігах лапатих.
Наче до рушниці
відразу примерз.
Потрібно вперед!..
Не зупинятись!
Через замети!
І смерть!..
І кров застигає
в гарячих скронях,
і чуть,
як по жилах вона тече...

Я честь збережу
дорогого кордону.

Найкращу,
найвищу у світі честь!

І кулею
тяжко уже скривавлений,
востаннє вслухаючись
в свист пурги,
на чорні дула
біжить Варавін
і падає мовчки
в глухі сніги.

І кров залипає.
І марево диму.
і чути уривки
густих пісень,—
банду упіймано,
банду затримано!
І тяжко.
І більше нічого.
І все...

І потім
пургу розривають кулі,
і тануть сніги,
і росте полин...

Варавін!
Ти чуєш,
тебе не забули,
тебе під знаменами
привезли.

Ми славу твою
підняли над заставою
і дуже б хотіли,
щоб чув ти і знав,
що іменем друга,
героя
Варавіна,
назвалася
краща з усіх застав.

Що сонцем
наші дороги залито,
а ми, не спиняючись,
ідемо
і знаєм, що варто
горіти і жити
за нашу Вітчизну,
за комсомол!

1934

ПОВІСТЬ ПРО СИНА

I

Як устали рідкі світанки,
як заплуталися в дротах,
виряджала його до ганку
і прохала його: вертай.
Ти воюй обережно, сину,

в полі-березі не лежи,
ти маленьку мою хустину
слізьми вишиту, бережи.
Може, куля торкнеться вража,
може, встане простуда де —
виймеш хусточку і зав'яжеш
тіло, сину мій, молоде.
Я б сама, обітерши сльози,
через болі ішла в степи,
щоб гарячим води в дорозі
ти ніколи ніде не пив.
Ти воюй обережно, сину, —
я стара уже і мала,—
за святкову мою хустину,
за майбутню свою країну,
за великі наші діла.

II

А як сурми заграли призов,
як прокинулася земля,
у п'ятнадцятій нашій дивізії
син пішов на далекий шлях.
В тих панчохах, що мати штопала,
син ішов на шляхи дзвінкі,
поуз молодість Мелітополя,
поуз пил голубих пісків.
І вставали вогні під хмарами,
і бурани брели лихі,
йшли накази від командарма
не спиняти ніде похід.
І громи брели над світами,
озиваючись у віках,

але десь від старої мами
залишився простий наказ:
щоб за справу велику битись,
щоб відважно вперед іти,
щоб в походах не простудитись
й білу хусточку берегти.

III

А як ніч наупіл розрізали
дальнебійні страшні вогні,
героїчна, стійка дивізія
у піски звалилася з ніг.
І не знати було, не чути,
як калюжі вони пили,
як на тіло, уже забуте,
налітали худі орли.
І не чути було, не знати,
як крізь чортову темну ніч
син слова дорогої матері
до колючих дротів доніс,
де зривався прибій солоний,
де слова заливала кров,
де в пекучій страшній агонії
глухо вистрілив пан-барон.

IV

А як знову по тих дорогах
хмари плакали і брели,
в села радісну перемогу
три дивізії донесли.

І тоді до старої матері
завітав і похмуро сів
весь у бомбах і гранатах
бойовий молодий сусід:
— Так що справи хороші наші,
буде мирна уже зима,
тільки сина, мамашо, вашого,
к сожаленію... вже нема.
Він про вашу, сказать би, старість
у поході нам говорив,
він, рятуючи комісара,
передати оце просив:
— Ви не плачте, стара мамашо,
б'ються в берег сіді моря,
як за справу велику нашу
син погиб у боях не зря,
як за справу велику, мамо,
не згинаючись, син ішов,
піднімаючи над світами
молоду свою теплу кров.

V

Роки йдуть бойовими полками
й не забудеться все старе:
між великими рушниками
в білій рамці його портрет.

(Із книги «Пам'ять», 1938)

СПРАГА

А. Малишку

Сохнуть трави від страшної спеки,
Ходять пси наморені і злі.
За сосну, за обрії, далеко
Я виходжу, не знайшовши слів.

Там упала синьоока птиця
І не може підвести крила,
Там людині хочеться напиться,
Впасти до дзвінкого джерела.

Щоб об губи билась прохолода
Молодої, синьої води,
Щоб здалося — з бойовим походом
Ненароком я зайшов сюди.

До землі припав і знову встану,
Слухай, земле, синові слова:
На тобі від спеки безім'яння
Умирає придорож-трава.

На тобі ламає крила птиця,
Не знайшовши вітру і води,
Й мовчазному кураєві сниться
Білий край та росяні сади.

Тільки люди піднялися прямо,
Без журби, без сну, без каяття,
Тільки тим, хто встав за тебе, мамо,
Справжня спрага—більше за життя!

І піду, знайшовши перше слово —
Цю коротку, цю тривожну мить,—
Щоб його у спрагу паперову
Краплею живучою пролить.

ВИГАДКА

І. В.

...Я не знаю: правда це чи пісня
І чи інший хто, чи, може, я
Десь давно у рік двадцятий в лісі
Вирізав колись твоє ім'я.

Потім випив із берези соку,
Йдучи в бій, в зелену каламуть,
Щоб, пройшовши переможні роки,
Так про все це й досі не забуть!

...Лісникова хата, і солома,
І прозора опівнічна мла...
Ти тоді, як пісня невідома,
Уночі до мене підійшла.

Ледве чутно пов'язала рани,
І, щоб знову болю не будить,
Молода і зовсім несказанна,
Подала холодної води.

Пам'ятаю — п'яно пахла м'ята.
Я і пить води тії не став.
Так тобі хотілося сказати,
А і що сказати — сам не знав.

Ти стояла світла, незбагнута,
Зовсім іще дівчинка проста.
Так тоді хотілося відчути
Недоторкнуті твої вуста.

І пішла. І потім все здавалось:
Тануть роки, проминає дим...
І здавалось: не пішла, зосталась
У моєму серці назавжди.

А тоді я вижив. Дні минали...
Чом тоді тебе я не зберіг,
Чом тоді ти піснею розтала
Серед наших бойових доріг?

Проминають і весна і літо,
Виростають квіти і стоять.
Нам би жити, нам би не старіти,
Поліщанська вигадко моя!

Щоб у ліс ходить, щоб рвать
стеблинку,
Щоб ростить березу молоду
Й думать часом: дівчинко Яринко,
Чи знайду тебе, чи не знайду?

ПОРТРЕТ

Тепер би ти уже була старою —
Вони давно пройшли, твої літа,—
По вечорах сиділа б ти зі мною
В глибокім кріслі, стомлена, проста.
Варила б кофе, кашляла, в'язала,
Перебирала б давнішні листи,
І може б часом гнівалась, бурчала,—
Такі ви всі старі, така і ти.
Зима за вікнами бентежно ляже,

Протягне в вулицях глухе виття.
Години йдуть. А ти все в'яжеш, в'яжеш...
Простенька втіха справжнього життя.
І, вся заплутана в цвітінні ниток,
Ти б вічно думала про сотні справ,
Ти б плакала, коли б суворий критик
Про мене щось недобре написав.
Ти б усміхалась на мої пригоди,
Ти б скаржилась моїм товаришам,
Що роки йдуть, немов весняні води,
А син іще не розібрався й сам,
Куди іти і де шукати слави,
Чи тут, чи в тернах шлях її проліг,
І хто вона — сувора чи ласкава —
Невісткою перейде цей поріг.
І потім ще (тебе я добре знаю),
Коли задзвонить вранці телефон,
Ти б шепотіла, що мене немає,
І тихо йшла б крізь мій тривожний сон.
Упала книга — серце затремтіло...
Коли б дзвінка удруге не було...
І рахувала б, скільки зморщок вкрило
За рік останній синове чоло.
А вдень про око гірко б дорікала,
Що я дверей не підчиню ніяк,
Що десь ходжу і що пишу я мало,
І то, як чула ти, усе не так.
Можливо б, й я тобі щось різке мовив.
Можливо б, тільки рух самих плечей,
А ти б устала й, не сказавши слова,
Пішла б покірно й тихо до дверей.
А я тоді, збиваючись, невміло
Кричу услід: — Спинися, зачекай!
Ти все не так, невірно зрозуміла,

Я все зроблю, наказуй, замовляй.
Ти накажи, і тут заб'ється море,
І прийде сон на давнішню ріллю,
І синім вітром забринять простори
Про те, як я давно тебе люблю.
І образ твій, схвильовано і прямо
Пізнавши, кожен скаже: це вона!..
І ти приємно усміхнулась, мамо,
Маленька, стомлена, невидатна.
А я устану, гордий і суворий,
Готовий в путь, на муки, у бої,
Готовий сонцем обпалити гори
За всі страждання й радості твої.
Готовий грізно повертати жерла
Там, де усе засипала зима...
І раптом пригадать, що ти померла
І що всього цього ніде нема,
Що це лише портрет. Простенький,
звичний,
З провінціальним штампом на полях.
І сам я тут, досвідчений, дворічний,
Сиджу спокійно в тебе на руках.
А все ж вони трапляються, хвилини,
Коли я думаю, що ти жива,
Що, може, десь ти в голубій кофтині
Сидиш і слухаєш чиїсь слова.
Й тоді б, насправді, йти на рев гармати
І свій неспокій піднімати знов,
Щоб ти, чужа, чиясь, незнана мати,
Відчула мужню синову любов.

1941

ГОРЬКИЙ

Все з цього починається: в кімнаті,
Серед речей, повитих теплим сном,
Не попрощавшись, помирає мати,
І іволга співає за вікном.
І як прозоро на спокійних грудях
Лежить тонка покійниці рука...
Ну, що ж! Прощай! Пора в дорогу, в
люди,
З простим шматком гіркого житняка.
За перший крок тебе в лице ударять,
За перше слово в душу наплюють,
І по людському чорному базару
На суд за першу ласку поведуть.
За це б ощиритись і мстити, мстити,
За це б дорогу кров'ю поливать,
А він знаходить щось таке у світі,
Про що словами навіть не сказать.
Так пахне світ конваліями, зіллям,
Так легко нюхать це до забуття,
Так легко говорити з Ізергіллю
Про дивний цвіт минулого життя.
І от таким його я добре бачу —
Сутулим трохи, впевненим, блідим,
Із глитаями в сутичках — гарячим,
В розмові з Коноваловим — простим.
Нехитра пісенька «Мордасті-Страсті»,
Якась повія під дощем тремтить...
А ти не дай їй у грязюку впасти,
Ти запитай про те, що їй болить.
Зумій в чужій душі любов підняти,
І той, хто кинув камінь,— стане наш.
І може, вже й не буде помирати

Безглуздо так задумливий Челкаш.
А потім в степ іди, на роздоріжжя,
Пізнай, як дихають гіркі вітри,
Пізнай, як скиглить перепел і крижень,
Як сік беріз струмує з-під кори.
Його б як хмелю, як журби напиться,
Над ним би плакать синіми слізьми,
Та знову йти, шукаючи криниці,
Не знайденої спраглими людьми,
Та бачить, як у перепуттях вовчих
Якась безпутна страдниця життя
В страшному бруді мучиться від корчів,
Народжуючи радісне дитя.
Як не здригнутись у таку хвилину,
Як не прославить муки матерів!
Рости, дитя з гучним ім'ям — людина,
І виростай не для таких шляхів.
...І знову він встає перед очима,
Засмаглий весь, веселий мандрівник,
Біля Сухумі десь, на пляжах Криму.
Я зжився з ним, я так до нього звик!
Я слухаю його гаряче слово,
Його велику до життя любов.
І так шкода мені, коли він знову,
Не попращавшись, безвісти пішов.
Й тоді б за ним іти по всій Росії,
По всіх пристанищах, по всіх шляхах,
І все б розпитувать про теплу мрію,
Таку принадну у його вустах.
І може, там, де б'є жандарм у морду,
Де з горла хлище на булижню кров,
Піднять її, як прапор і як гордість,
Як право жити на землі,— любов.
Так, що від слів у грудях стане тісно,

Так, що життя як пісня затремтить,
Над морем встане гордий буревісник
Й підбитий сокіл в небо полетить.
Але нам різко жити довелося —
І молодість не та і шлях не той,
І він без мене брів, голодним, босим,
Моєї юності простий герой.
Так склалося його життя багате,
Не знавши зроду поклику «назад»,—
Пізніш — у лавах пролетаріату,
У димній молодості барикад.
Й коли уже ревло Дев'яте січня,
Коли на вулицях диміла кров,
Вони з'єдналися назавжди, на вічність —
Сувора правда і його любов.
І от вони ідуть боями рядом —
Червоний прапор мати підняла.
Проходить гвардія по Петрограду,
І над Росією — туман і мла.
А я в цей час не вмію ще читати,
Я тільки вчусь несміливо ходить,
А потім пам'ятаю — рев гармати,
І хтось в крові на вулиці лежить.
І пам'ятаю ще — страшні і босі,
У дим, на смерть, без мук, без каяття,
Ідуть уперті і прямі матроси,
Щоб перекроїть, вирівнять життя.
І десь тоді між трупами, під тином,
Без вчителів, без гувернанток, сам
Я вчусь читать «Народження людини»
В якійсь старій брошурі, по складам.
Все й починається від цього потім,
Все сказане попереду. І я
В дитинстві, в молодості, на роботі

Ношу завжди з собою це ім'я.
І так народжується перша пісня.
Й хоч молодість не та і шлях не той,
Я жив з тобою, гордий буревісник,
Мого життя дозрілого герой!
Й чого навчився я — навчивсь від тебе
За першим словом друга пізнавать,
Любити землю, розуміти небо
І про любов ніколи не брехать.
І з цим піду на бій. І там зумію,
Крізь рев гармати, крізь шрапнель виття,
Спокійно пронести, як першу мрію,
Велику пам'ять про твоє життя.
Коли ж спіткнусь, я, впавши, не заплачу
Й, піднявши з хусткою пролиту кров,
Знов піднімуся соколом гарячим,
Щоб знову йти й перемагати знов.

(Із книги «Портрети, 1941)

ЧОРНИЛЬНИЙ ПРИЛАД

О. Довженку

Самота прийшла і все накрила
У лютневій опівнічній млі.
Нас в кімнаті двоє: я та прилад
Із берези в мене на столі.
Знає хто, як дорого ласкаві
Часом нам обходяться слова.
Але от закриєш очі — і в уяві
З приладу береза ожива.

Ось вона стоїть одна у полі,
Кучерява, свіжа, молода,
І під нею — голуба до болю —
Б'ється струмом весняна вода.
І до неї ходять на ніч пари, —
На побачення, любов крутить,
І над нею моложаві хмари
Вранці зупиняються на мить.
Потім стежкою приходять люди,
Оглядають, пробують на зуб,
Проектують, що із неї буде,
І записують її на зруб.
Ну, а потім в сонячній майстерні
По берізоньці ножі пройшлись,
А з берізоньки, неначе зерна,
Слізоньки додолу полились.
І не знаю далі, як ти спала
В чорних склепах городів та сіл,
Як чорнильним приладом попала
По весні на мій похмурий стіл.
Різних радостей і болів низку
Пережить нам спільно тут,
Що ж сказать тепер тобі, берізко?
Знаєш ти, що дні ще зацвітуть?
Знаєш ти, що ти жива й понині
В скромних прагненнях мого труда
І що б'ється під тобою синя,
Як у полі, молода вода?
Створим разом пісню — прийде слава,
Підуть люди з піснею на бій,
Й зашумиш ти знову, кучерява,
В пісні тій, сердечній і простій.
Йтиме десь боєць у чистім полі,
Там, де ти колись давно росла,

І відчує радісне до болю
Слово те, яким ти зацвіла.
От і повість вся. А в темні вікна
Зараз щось наспівує пурга.
Нам з тобою жить і жить без ліку,
Прощавай до ранку, дорога!

ПІСЕНЬКА

Ой брела я стежкою
Та й через жита,
В голубій хустині
Дівчина проста.

Вітерець легенький
Мене обійняв,
Хлопець довгожданий
Мене не впізнав.

Чи ти оженився,
Чи мене забув,
Чи моєї пісні
У житах не чув?

Та я не женився
Й тебе не забув,
Тільки іншу втіху
Я собі здобув.

Гей , по полю, по полю
Б'ють вітри нові,
Грають на припоні
Коні бойові.

А над білим обрієм
В'ється ворон-птах,
Молоді будьоннівці
В бойових ремнях.

Проти ката-ворога
У перших полках
Завтра рано вдосвіта
Полечу на шлях.

Ляже нам доріженька
У боях легка,
Не варто журитися
Із-за пустяка...

Вітерець легенький
Тихо трепетав...
Хлопець, не прощаючись,
У бої помчав.

А я його ждала
Довгії літа,
В голубій хустині
Дівчина проста.

1940

З ФРОНТОВОГО БЛОКНОТА

Ідіть, думи, на Вкраїну
Т. Шевченко.

До світанку ревли гармати,
А коли зайнялася зоря,
Захотілось перечитати
Том улюблений «Кобзаря».
На війні не буває часу
Для сердечних, для ніжних слів.
Але серце й любов Тараса
Відчуваєш крізь бурю днів.
Прочитаєш — і стануть сниться
Жито, поле, густий курай,
Каламуть березнева, птиці,
Що вертаються в рідний край.
Краю рідний, не зовсім гоже
Нам про тихі стежки співать,
Але мрією ти ворожиш,
Від якої не можна спать.
Тільки б бачить тебе і слухать,
Йти б до тебе крізь бурю і сніг,
Де обніжками, в завірюху,
Вічний слід Кобзаря проліг.
Тільки б знати, що тут, над тином,
Вишня рідна колись зросла,
Що Шевченкова Катерина
Тут кудись невідомо йшла,
Та обняти б струнку тополю,
І сказати, що кожен з нас
Мав і має священну волю,
Для якої страждав Тарас.
Краю рідний, хоч вітром синім
Нам дмухни із далеких меж,

Ти під німцем не зігнеш спину,
Ти в крові і в грозі встаєш!
Чорний крук на розпутті кряче,
Оживає Холодний яр,
І з концтабору йде незрячий,
Непокірний, грізний Кобзар.
Він заходить у кожну хату,
Він від нас роздає листи:
Бийте ворога-супостата,
Підривайте, громіть мости!
І об землю гримлять кайдани,
І палає в пожежах путь,
З смолоскипами партизани
Нам назустріч побідно йдуть.
Б'ють гармати, палає небо...
Краю рідний, вишневий край,
З «Кобзарем» я іду до тебе,
З словом рідним, простим. Чекай!

1941

З КОЛЕКТИВНОЇ ПОЕМИ

I

Коли туман осінній слався
З Дніпрових плавень на Донбас,
Ім'я відважного Браславця
Тоді в боях прийшло до нас.
Там, де зійшлися три дороги,
Піднявши чорний дим заграв,

В кільце туге, в міцну облогу
Донецьке місто ворог брав.
Гула земля, земля палала.
І от за рідний терикон
Пішов один проти навали
Мотострілецький батальйон,
Його повів гірник Браславець.
І він такий зробив удар,
Як міг зробити майстер слави —
Досвідчений меткий шахтар.
Так, наче молотком в забої,
Рвонув відразу кілька тонн,
І став для ворогів грозою
Мотострілецький батальйон.
Відтоді звикли німці хутко
На захід повертать, коли
З'являється зі штабу чутка:
На фронт браславці підійшли.

II

Так ми б'ємось за Україну,
Танкісти, вчені, ковалі,
І кожен гідний назви сина
Святої рідної землі.
Вкраїно наша, світлий краю,
Безмежний степ і явори,
І вітер, що дуби ламає,
І сон Чернечої гори,
І радість степового ранку,
І дощ в чорнозем, у ріллю,
І десь уперше на світанку
Комусь проказане: «люблю»...

І мрійна казка Дніпрельстану,
І зоряний гучний Донбас,—
Любов до тебе не зів'яне,
Ніколи не погасне в нас!
Твої міста, твої тополі
Не можна просто полюбить.
Їх любиш — гаряче, до болю,
Їх любиш так, щоб вічно снить,
Щоб де не був,— кружляли птиці,
Над полем рідним по весні,
Щоб озивалися криниці,
Щоби вчувалися пісні.
Щоб на багнети йдучи прямо,
Сказать, вмираючи в бою:
Ти чуєш, Україно-мамо,
Не стопче кат красу твою,
Ти чуєш, гордий мій народе,
Від Приазов'я до Карпат,
Не знівечить твоєї вроди
Німецький кат, проклятий кат!
Ти вся, мов пісня соколина,
Мов мрія лицаря-бійця,
В сім'ї могутній і єдиній
Лежиш від Сяна до Дінця.
Так хай гримить Дніпро-Славута,
Хай полум'я встає в ярах,
В нас впевненість, в боях здобута,
Горить на гордих прапорах.

III

І яром тим, Холодним яром,
З лісів гетьманських і дібров,
Лунає поклик: німцям кари,
Хай морем ллється вража кров!
Там на розпутті ворон кряче,
Там вітер віє з давнини,
Там, як колись, у путь гарячу
Благословенні йдуть сини.
Вони ідуть із хати в хату,
І кажуть пошепки: — Вставай! —
І вже в степу ревуть гармати
З могил козацьких, з краю в край.
На Жовтих Водах б'є копитом
Дорогу партизанський кінь,
Над ним встає, в туман повита,
Богданова велика тінь.
Тут зняв козак свою китайку
Й коня-товариша накрив,
Тут брів на захід Наливайко,
Тут Кривоніс в огонь ходив.
На Вінничині, в бій готові,
Гарячі коні лунко ржуть,
Старі стежки Кармелюкові
З туману давнього встають.
А на Гуцульщині повір'я
Гримить, мов клич до грізних справ
То знов в смереках, на узгір'ї,
Олекса Довбуш загуляв.
Так хай же боротьба кривава
Охопить гори, ліс, лани.
За нами йтиме всюди слава
Вкраїнської старовини.

IV

Чорнозем рідний, Україно,
Розмай-трава і степ і мла,
Розплати лютої година
Для нас сьогодні надійшла.
За муки Києва криваві,
За попелища рідних хат,
За всіх розстріляних в Полтаві —
Дістане по заслузі кат.
Нам йти вперед! Ущерть, по вінця,
Клекоче гнів у нас в серцях,
І спрага помсти українця
Веде упевнено на шлях.
Нам в грізних сутичках не впасти,
Вони загартували нас.
Нехай живе широкий наступ,
Нехай живе жаданий час!
Ніде не спинить нас навала:
Від Приазов'я до Двіни
Ми повністю опанували
Науку лютої війни.
Бо з українцем росіянин,
Азербайджанець і грузин,
Латвієць, білорус, татарин
Готують ворогу загин.
Сьогодні ми, як ще ніколи,
Біля порога світлих днів,
Бо ми пройшли зимову школу
Облог і рейдових боїв.
Ми знаємо тепер, як гоже
Провадить вирішальний бій,
Ми знаєм тактику ворожу
І знаєм також ціну їй.

Коли гвардійські батареї
Креснуть вогнем з усіх боків,
Коли рівняє все з землею
Буран гвардійських літаків,—
То нездоланна міць народу
За нами йде в огненну путь,
То вивезені в тил заводи
Сталеві силу нам дають.
Нехай живе порив єдиний
Гарячих вирішальних днів!
О Україно, Україно,
Гучних гудків могутній спів!
О земле, голуба від рясту,
Вишневий край, казковий край,
Ми вирушаємо у наступ,
Ми ідемо вперед. Чекай!

1942

ПІСНЯ УКРАЇНСЬКИХ ПАРТИЗАНІВ

Тануть сніги на суворих руїнах,
Хмари весняні пливуть.
Муки і сльози твої, Україно,
Серце нам гнівом печуть.
Вдома лишилася пустка і горе,
Німцями топтаний шлях,
В ніч, як над степом засвітяться зорі,
Хлопці, збирайтесь в лісах!

Здіймається полум'ям помста кривава,
Вставай, наша слава, грими, наша слава!

Коні стоять, до походу готові,
Землю копитами б'ють.
Славні нальоти Кармелюкові
Знов на Вкраїні живуть.
Шлях Наливайка, дорога Богдана,
Знову осяяли край.
Бий же повсюди німецького пана,
Де не зустрінеш — стріляй!

Здіймається полум'ям помста кривава,
Вставай, наша слава, гриміи, наша слава!

Дай нам для бою великого, мати,
Волі сталевої, сил,
Хай заревуть і закрешуть гармати
З давніх козацьких могил.
Рідним промінням осяяна вранці
Хай зашепоче трава.
Слава богунців і таращанців
З нами в поході жива.

Здіймається полум'ям помста кривава,
Вставай, наша слава, гриміи, наша слава!

1942

ПІСНЯ

Нас атака вночі чекала,
І, залігши в густу траву,
Чом,— не знаю,— ми заспівали
Пісню давню, небойову.

В пісні тій рідний Ятрінь вився,
Річка рідна в імлі плила,
Хлопець в річку ту задивився,
Бо у хлопця журба була.

Слова тихого ніжну вроду
Ми згубили в димах в ту ніч,—
Ми ходили в огонь і воду,
З смертю сходились віч-на-віч.

Під розривами трави бились,
Де лилася ворожа кров.
Потім пісня нам та приснилась,
І її ми співали знов.

Я пройшов не одну дорогу
В дощ, у спеку, у сніговій,
І, як віра у перемогу,
Ходить пісня зі мною в бій.

1942

Леонід

ЗИМНИЙ

В липневий день 1941 року група українських письменників залишала Київ, направлялась в розпорядження штабу Південного фронту. Понад тридцять літераторів, одягнених у військову форму, їхали за одержанням призначення на фронт, готові зброєю і словом служити народові, стати на захист рідної радянської землі. В числі добровольців, що поспішали на фронт, був і Леонід Зимний — поет того літературного покоління, яке виступило в українській пожовтневій літературі в кінці двадцятих років і продовжувало творчо формуватися в останньому передвоєнному десятиріччі.

Напередодні війни у Л. Зимного, як і у багатьох його літературних ровесників, творчий поетичний доробок був незначний — дві невеликі збірки віршів та видана окремим виданням поема «Штурм шахт». Крім названих збірок поезій, окремими виданнями вийшли двоє віршованих дитячих оповідань Л. Зимного («Риба», «Магнітобуд», в-во «Молодий більшовик», 1932 р.) та книга нарисів «Герої комсомольського племені», написана спільно з Я. Гримайлом (в-во «Український робітник», 1934 р.). Ці збірки ще не принесли молодому поетові широкої народної слави, але його щирий і мужній голос хвилював серця будівників пер-

ших п'ятирічок, а крилаті слова пісень славили труд народу, велич радянської Вітчизни, закликали радянських людей зміцнювати її оборону, стояти на варті рідного краю, у всеозброєнні зустрінути чужоземних нападників.

Леонід Якович Зимний (Писаревський) народився у 1907 році в м. Краснограді на Харківщині. Тут пройшло його дитинство, шкільні роки. Тут син залізничника, шістнадцятилітній Льоня почав свою трудову біографію сторожем на залізниці. Тут, в рідному Красноградi, народилась його пісня — перші, несміливі, але щирі віршовані рядки початкуючого поета.

В 1929 році на сторінках республіканських газет, в літературно-художніх журналах Харкова друкуються перші вірші Л. Зимного, а незабаром виходить збірка «Не в дні ювілеїв» (в-во «Книгоспілка», 1930 р.). Уже сама назва першої збірки багатозначна і промовиста. У ній, навіть не гортаючи сторінок, ми відчуваємо кредо молодого поета, дух і спрямування книги, справді проникнутої життєстверджуючим оптимізмом, пафосом соціалістичного будівництва, вірою в партію, в нашу перемогу.

Знаю —
помиляюся й схиблюю,
але чесність і мужність зберіг
щоб без сумніву йти
за партією
камінням
історичних доріг.

У поезіях першої збірки Л. Зимного «Не в дні ювілеїв» і в поемі «Штурм шахт» (в-во «Лім», 1931 р.) ми відчуваємо звучання ораторського розмовного вірша В. Маяковського. Молодий поет своїм запальним словом активно втручається в будні життя,

гостро заперечує пасивне споглядання, атакує поетів, що стоять осторонь будов наших днів, ганьбить міщан і обивателів, гнівно нападає на інтервентів-колонізаторів. Безмежна відданість трудящих своїй Комуністичній партії, їхня віра в перемогу соціалізму, впевненість у своїй снлі звучать лейтмотивом в усіх віршах Л. Зимного.

Не залякані —
не боїмось нічого,—
не втомлені ми.
І ніколи нас
сила ворога
не кине на землю
зломленими.

В роки перших п'ятирічок і перед війною Л. Зимний працював у редакції газети «Комуніст». Як кореспондент і письменник багато їздив, бував на заводах, шахтах, у колгоспах. Знайомство з життям і людьми підказувало теми, наснажувало творчою енергією. Під час тривалого перебування на Донбасі в 1930 році Л. Зимний написав поему «Штурм шахт» — широкого розмаху поетичний твір про героїчний труд шахтарської комсомольської бригади. В поемі реалістично змальовані картини самовідданої боротьби молоді за вугілля, правдиво передано неспокійний дух комсомольської юності, ентузіазм внхованого партією комсомольського племені. Сміливо, вдаючись до засобів сатири, поет пише про шкідників і бюрократів, гострим словом таврує все те, що шкодить справі соціалізму і заважає просуватися вперед.

Для свого часу поема Л. Знмного «Штурм шахт» становила певне літературне досягнення, і критика позитивно оцінювала її. Проте Л. Зимному не вдалося всебічно змалювати яскраві, живі образи шахтарів-

комсомольців. Сюжетна будова поеми, засоби художнього розкриття позначені схематизмом. Сучасний читач подекуди не відчуває в поемі ритмічної стрункості і мелодійності вірша. Це ж саме можна сказати і про деякі вірші першої збірки «Не в дні ювілеї Леонід Зимний певний час був членом літературної організації «Нова генерація». В умовах становлення радянської літератури молодий поет зазнав впливу футуристів, які під виглядом новаторства запроваджували сумнівні експерименти в поетичній формі.

Чуже, унаслідуване, неорганічне для творчості поета незабаром спадає, мов зів'яле листя з дерева. Не випадково, як заперечення не організованому дисципліною ритму віршів, в творчості поета народжується пісенний струмінь. Цей пісенний стрій вірша відчутний і в ранніх поезіях, і в поемі «Штурм шахт». Запам'ятовуються пісенні рядки:

Гей, ти, вруб,
моя машина вруб,
врізуйся упевнено в заруб!

Через два-трн роки після появи поеми тексти пісень Л. Зимного, покладені на музику композиторами, все частіше використовуються в хорових самодіяльних колектнвах, лунають на колгоспних ланах, в клубах і міських парках. У них — відгомін громів громадянської війни («Чапаєвська», «Пісня про богунця», «Безстрашнний начдив»), бойове навчання армії і флоту і готовність радянських воїнів захистити в боях свою Вітчнзну («На лінкорі», «Пісня парашутистів», «Авіачастівки»), розквіт радянської України в сім'ї здружених дружбою народів Радянського Союзу, труд народу («Пісня про Україну», «Колгоспна весільна», «Більшовицькі жнива»). Поет не стилізує,

а творчо використовує в своїх піснях елементи народнопісенної мови:

Гей, не яром, гей, не яром,
гей, та й не долиною
колектив пшеницю яру
скошує машиною.

Це рядки із пісні «Більшовицькі жнива». Чудесні слова і музнка створили цій пісні у свій час справді народну популярність. Пісня «Більшовицькі жнива» витримала випробування часом, вона й сьогодні звучить свіжо, ніби в наші дні написана.

Не втратили свого звучання й інші пісні Л. Зимного. Можна і в наші дні почути на кораблях військово-морського флоту колись улюблену моряками пісню «На лінкорі» з її крилатим приспівом:

Налітає вал на вал,
розгулявся в морі шторм,
силу вод в морях розхвилював
краснофлотський лінкор!

Пісня «На лінкорі» була перекладена на російську мову, і перед війною її співали всюди на неосяжних просторах нашої радянської Вітчизни.

Кращі пісні поета надруковані за життя поета у його збірнику «Пісенник» (Держлітвидав, 1937 р.).

Скромним, трудолюбивим, вимогливим до себе і до інших — таким я знав Л. Зимного як товариша і громадянина, поета і критика. Його критичні статті та рецензії, головним чином на поетичні твори, часто з'являлися на сторінках «Літературної газети» і літературно-художніх журналів. З глибоким знанням літературної справи, з хазяйською турботою про нашу літературу, де треба строго, де треба тепло, розмовляв з

поетами вдумливий і серйозний критик. А скільки початкуючих авторів відчуло дружню допомогу Л. Зимного, коли він працював літературним консультантом у кабінеті молодого автора.

Мені й зараз бачиться Л. Зимний за столом консультанта: пише листи, розмовляє з авторами. Ніби й зараз чую його неквапливу, розумну мову. На перший погляд зовні суворий і холодний, насправді Л. Зимний був чудесною, щирою людиною. За зовнішньою суворістю, підкресленою великими темними окулярами, була щира душа, билося благородне серце. Теплим словом, дружньою порадою не раз було підтримає, підбадьорить тебе хороший і чутливий друг.

Грянула війна, і ми бачимо Леоніда Зимного в бойових рядах захисників радянської Вітчизни. Відданий народові, поет-патріот іде на фронт, на передову лінію боротьби з фашизмом, словом і зброєю служити Батьківщині як вірний її співець і воїн.

Сумні, тяжкі картини відступу. Нелегко було покидати рідну землю, любимі села і міста, милі серцю поля і ріки отчого краю. Та в мужньому серці нема відчаю, полум'яною ненавистю до ворога горить воно, святою вірою в перемогу.

Ще кров'ю залиті дороги
Нам треба в походах пройти,
Та ленінський стяг перемогн
Веде через бій до мети.

В дні війни Л. Зимний — кореспондент армійської газети. Знали й любили воїни спецкора в окулярах і в приношеній шинелі. На передовій, в бліндажах і в окопах притерлася сіра із солдатського сукна шинеля. Матеріал для газети доводилось організовувати на передньому краї, як говорять, діставати з вогню. При-

ємно і радісно було солдатам у короткі хвилини перепочинку між боями читати на сторінках армійської газети замітки, нариси, вірші про суворі військові будні, про свої вчорашні подвиги. Це про них писав так злагоджено і правдиво капітан. Л. Зимний, з яким недавно зустрічалися в бліндажі, ішли на марші, розмовляли на привалі.

Нариси і вірші Леоніда Зимного кликали воїнів на подвиг, запалювали їхні серця вірою в нашу перемогу.

Одними думками й почуттями жили фронт і тил, всі радянські люди в дні війни: «Все для перемоги! Перемогти ворога!» Ці почуття й думи добре передано у віршах Л. Зимного «Лист на фронт» та «О встрече» (написаний російською мовою). Розповідаючи мужу-воїнові про свою роботу в тилу, дружина бажає для свого чоловіка та його бойових друзів одного:

Тільки й мрій, щоб вас в ці роки грізні
Гріла наша праця і любов,
Щоб, здобувши славу й мир Вітчизні,
Ти в наш дім героєм увійшов.

Ніби відповіддю на цей лист звучать схвильовані слова вірша «О встрече»:

Через пять минут — атака горки,
Может, смерть я встречу впереди...
У меня в кармане гимнастерки
Возле сердца, у моей груди

Карточка, на ней — мои родные.
— Попрощаемся, жена и дочь!
С фотографии они, ну, как живые,
Смотрят на меня сквозь дым и ночь.

Дочке в глаз снежинка залетела
И слезой по щечке потекла...
В бой идем за правое мы дело,
В бой за ваше счастье против зла.

Но не нужно плакать на прощанье,—
Мне не жалко умирать за вас,
Но, прощаясь, верю я в свиданье
После боя в предрассветный час.

Вірою в нашу перемогу, в торжество життя, в мирний творчий труд народу і розквіт нашої Вітчизни в післявоєнний час були проникнуті фронтові поезії, кожен віршований рядок Леоніда Зимного. Але йому не судилося вернутися з війни. В травні 1942 року Леонід Зимний не повернувся із частини, яка потрапила в оточення. Разом із бойовими друзями він пробивався на схід, до своїх, і не дійшов. Обірвалося молоде життя, а з ним і недоспівана пісня. Уже посмертно влітку 1942 року в Воронежі вийшла збірка фронтових віршів Леоніда Зимного «За Радянську Україну».

Невелика літературна спадщина Леоніда Зимного. Але кращі його вірші жнвуть і багато промовляють нашим серцям, вливають в них добрі, внсокі почуття і думи поета-патріота.

Іван Гончаренко

ЧАПАЄВСЬКА

Степова трава лягає
під ударами підків,—
колчаківців вовча зграя
налетіла із степів.
Позбирав Чапаєв смілих,
і в бурани і в дощі
він водив полки на білих,
сам попереду йдучи.
Перед славним партизаном
вороги відбій сурмлять,
від Уфи й Бугуруслана
довелося їм тікать.
Ворогів поклав немало,
та, знесилившись від ран,
у швидкій воді Уралу
згинув славний партизан.
Бойовий наказ Чапая
знають тисячі бійців:
ми в боях не відступаєм,
розбиваєм ворогів!

(Із збірки «Пісенник», 1937)

ПІСНЯ ПРО БОГУНЦЯ

Богунець ішов на розвідку в село
по полю, де снігом колючим мело.
Стискаючи міцно в руках карабін,
у буряну нічку ішов він один.
Там, де перехрестя степових доріг,
де біля тополі намітає сніг,
у буряну нічку ішов він один.
Зустріла засада й взяла у полон,
коли розстріляв він останній патрон.
Петлюрівський сотник про полк
наш питав,
богунцю зорю на чолі вирізав.
Там, де перехрестя степових доріг,
де біля тополі намітає сніг,
богунцю зорю на чолі вирізав.
Та й слова богунець про те не сказав,
якими шляхами начдив наступав.
Петлюрівці вбили богунця того...
Відплатить їм Щорс за героя свого.
Там, де перехрестя степових доріг
де біля тополі намітає сніг,
відплатить їм Щорс за героя свого.

(Із збірки «Пісенник», 1937)

БЕЗСТРАШНИЙ НАЧДИВ

Понад горами і через долини
слава летить до далеких країв,
як на широких полях України
з ворогом бився безстрашний начдив.

Шлях замітали снігами бурани
там, де на німців із сновських борів
слідом за Щорсом ішли партизани,
перші бійці українських полків.
Там, де з Чернігова в Київ дорога,
Щорс та богунці з боями пройшли
та й за Дніпро, по шляхах перемоги,
бити петлюрівські банди пішли.
А коли тисли ворожі багнети
й падали наші бійці на полях,
Щорс піднімався з ручним кулеметом,
біг у атаку у перших рядах.
Під Коростенем у розпалі бою
вдарила куля нечдива в чоло...
Там, де упав він в траву головою,
кров'ю гарячою степ залило.
Понад горами і через долини
слава летить до далеких країв,
як на широких полях України
з ворогом бився безстрашний нечдив.

(Із збірки «Пісенник», 1937)

НА ЛІНКОРІ

Нам назустріч вітер дужий дув,
крижані краплини дощ ронив,
та не потемнив він блиску дул
і броні іржею не укрив.
Налітає вал на вал,
розгулявся в морі шторм,

силу вод в морях розхвилював
краснофлотський лінкор!
Буре, бий і шли круті вали,
і стіною хай туман іде,—
в бій завжди готові кораблі,
їх комфлот геройський поведе.
Налітає вал на вал,
розгулявся в морі шторм,
силу вод в морях розхвилював
краснофлотський лінкор!
Розгойдайте море, кораблі,
на лінкорі пісня хай пала,
як ми над морями пронесли
наші переможні вимпела.
Налітає вал на вал,
розгулявся в морі шторм,
силу вод в морях розхвилював
краснофлотський лінкор!
Відбивають чітко склянки дзвін,
прапор наш горить над кораблем,
ворог хай пливе з усіх сторін —
все лінкор змете своїм вогнем.
Налітає вал на вал,
розгулявся в морі шторм,
силу вод в морях розхвилював
краснофлотський лінкор!

(Із збірки «Пісенник», 1937)

ПІСНЯ ЛІНКОРА «ПАРИЗЬКА КОМУНА»

Ми із Балтики в Чорнеє море
бойові прапори пронесли,
не спинили походу лінкора
у Біскайській затоці вали.
Ми тут стали на вахту беззмінну—
і в туман, і в зимові шторми
степові береги України
і Кавказ захищаємо ми.
Хай лиш спробують в Чорнеє море
нам ворожі ескадри зайти —
грізним залпом гармати лінкора
їхні башти проб'ють і борти.
Будем бить, як Юденича били,—
будь готовий на бій, воєнмор!
Всі республіки нам доручили
нести в Чорнім морі дозор.
Прапор наш на «Паризькій комуні»
пломеніє над синню валів —
це червоні знамена Комуни
несуть по морях кораблі!

(Із збірки «Пісенник», 1937)

ПІСНЯ БОЮ

Фашисти скривавлену зброю
піднесли в злобі проти нас,—
вставай, батьківщино, до бою
і партії слухай наказ!

Вставайте до бою, народи,
ударте повстання мечем —
є щастя на світі й свобода,
і ми їх до вас принесем.

Ще кров'ю залиті дороги
нам треба в походах пройти,
та ленінський стяг перемоги
веде через бій до мети.

Фашисти скривавлену зброю
піднесли в злобі проти нас,—
вставай, батьківщино, до бою
і партії слухай наказ!

(Із збірки «Пісенник», 1937)

ЗА РАДЯНСЬКУ УКРАЇНУ

Дим пожарів пославсь над степами.
У Дніпро кров червона тече,
Хоче владу здобути над нами
Підлий ворог вогнем і мечем.

За Радянську Україну
Будем битись до загину,
І могуча та ясна
Вічно житиме вона.

Та штиками орду озвірілу
Зустрічають вишневі сади,
Тут знаходять ганьбу і могилу
Ті, що з боєм приходять сюди.

За Радянську Україну
Будем битись до загину,
І могуча та ясна
Вічно житиме вона.

Нам доводилось німця вже бити,
І тепер ми б'ємо його знов,
Хай узнають зухвалі бандити,
Як ми платимо кров'ю за кров.

За Радянську Україну
Будем битись до загину,
І могуча та ясна
Вічно житиме вона.

Нашу віру і міць не зламати,
Військо в наступ іде на фронтах,
І гримлять партизанські гранати
В українських степах і лісах.

За Радянську Україну
Будем битись до загину,
І могуча та ясна
Вічно житиме вона.

І, як завжди у грізні години,
Комуністи ведуть нас в бою,
І Росія — сестра України —
Простягає нам руку свою.

За Радянську Україну
Будем битись до загину,
І могуча та ясна
Вічно житиме вона.

Ще широкі воєнні дороги
Нам топтать через наші поля,
Та все ближчає день перемоги,
Коли знову розквітне земля.

За Радянську Україну
Будем битись до загину,
І могуча та ясна
Вічно житиме вона.

(Із збірки «За Радянську Україну», 1942)

НІЧ НА КРАСНІЙ ПЛОЩІ

Не горить сьогодні над Москвою
Веж кремлівських зоряний рубін.
Я проходжу тихою ходою
Біля древніх посивілих стін.

Завтра фронт. На рідну Україну
Ми з Росії зброю повезем.
Може...
І в нічну ясну годину
Я прощаюсь із своїм Кремлем.

О, кремлівських веж висока варта
В неприступнім поясі зубців.
Йшло сюди і військо Бонапарта
І бундючні юрби шляхтичів.

Йшли сюди з Німеччини тевтони,
Білі банди рвались від Орла,
Та від російської оборони
Вся їх сила в землю полягла.

Всі війська несло тут під стіною,
Так, як повінь дужої ріки
До погибелі несе весною
Лід важкий, побитий на шматки.

І стоять ці стіни величаві,
Що звели в наш час зорю ясну,
Наче пам'ятник народній славі,
Перекопу і Бородіну...

Час іти. Вже поїзд під парами,
Армія чекає наших сил.
Шкода, що не вквітчаний зірками
Над Москвою в ніч цю небосхил.

Та горять п'яти зірок рубіни
В кожній краплі крові, що в бою
Проливають воїни країни
За Вітчизну вславлену свою.

Кремль, прощай! Прощай, Москва сувора.
Знаю я: під сяєвом зірок
Буду я, і, мабуть, уже скоро,
На параді карбувати крок.

(Із збірки «За Радянську Україну», 1942)

ВІДСТУП

Високий явір гору увінчав,
Попід горою розляглось село,
І в зелені нескошених отав
Зміїлось застигаюче срібло.

Прощай село. Від тебе ми ідем.
Я зором по долині пролетів
І бачив: де не глянеш, в чорнозем
Вп'ялися пальці скрючені мерців.

За кожну хату і за кожний сад
Ми їх тут клали рівно десять діб,
Хай їх не ждуть в Німеччину назад,
Застряг їм в горлі український хліб.

Село в огні. Колгоспний голова
Іде з дідами повз старі плоти,
За ними вслід пожежа, як жива,
Біжить через повітки і хати.

Полк відступив, і тільки троє нас
Лишилось на увінчаній горі
Дивитись, щоб вогонь цей не погас,
Щоб довгий міст у ньому догорів.

Стояли ми на кручі мовчазні,
Руками обіпершись на штики,
І слухали. В далекій тишині
Завили танки, наче ті вовки.

За танками з'явився цеп солдат,
Та підійти ще страшно їм було,—

Вони стріляли у руїни хат,
Снаряди й міни кидали в село.

Внизу під нами розхилився глід,
Згубив разок рубінових прикрас,—
Колгоспний голова і древній дід
На схил зійшли і стали біля нас.

Зайнявся міст.
— Гори, сильніш гори! —
Шептав дідусь, а ми лягли у рів,
І три гвинтівки вдарили з гори
По тих, хто вогнище гасить хотів.

Вони розбіглись, але троє з них
Звалились в застигаюче сріблo.
Ще відгук пострілів над лугом
не затих,
Коли над нами небо загуло.

Упала міна. Міст в диму й огні
Злетів і звів палаючі вали,
Колоди чорні, як мерці страшні,
Хитаючись, по течії пливли.

— Прощай, село. Для них згоріло ти.
Для них камінням буде чорнозем.
Та будеш ти, як маківка, цвісти,
Коли ці землі знову ми зорем.

Так проказавши, на коліна став
Спокійний дід, за ним і голова,
І кожний рідну землю цілував,
І щоки їх голубила трава.

І ми пішли. За нами вся гора
Здригалася під вибухами мін.
— Прощатись,— голова сказав,— пора.
Вам треба в полк, а нам в цей ліс,
в загін.

Ми обнялись. Ми знали: прийде час —
Ми підем в наступ і на цій горі.
Із лісу вибігши, зустрінуть нас
Колгоспний голова, діди старі.

І в той же день із попелу й руїн,
Де для фашизму й зілля не росло,
Почне вставати, дивом для країн,
Чаруюче колгоспівське село.

(Із збірки «За Радянську Україну», 1942)

ДОЧКА ЕСКАДРИЛЬЇ

Бомбардувальники стояли в полі,
Тепер воно було — аеродром,
А поруч — балка, в ній старі тополі
Й хатиночка, захована садком.

Ми всі туди ходили за водою,
Була вона холодна, з джерела,
І ранньою чи пізньою порою
Нам з хати кухлик дівчина несла.

Вся ескадрилья Галочку любила,
І, одпочивши трошки в холодку,

По черзі брали ми її «на крила»
І вихором «літали» по садку.

Був сірий день. В саду червоні рожі
До неба піднімались, як костри,
Підкравшись в хмарах, літаки ворожі
На ескадрилью кинулись згори.

Та яструбки, як завжди, їх зустріли,
І ворог круто повернув назад,
Метнувши бомби, наче чорні стріли,
Куди попало...
на вишневий сад!

Вони упали просто на хатину,
І ми, коли прибігли у садок,
Знайшли лише повиту в дим руїну
І мертву Галочку біля квіток.

Вона лежала поруч з кухлем мідним,
Який для нас виносила завжди,
Напевне. квіти поливала, рідна...
А може, набирала нам води.

Вся ескадрилья у почесній варті
Стояла при уквітчаній труні,
А на світанку —
літаки на старті
Ми строєм пролетіли в вишині.

Знайшли колони, що повзли, як гади,
Вздовж наших милих степових шляхів.
І бомби й кулі там упали градом
На голови заклятих ворогів.

Не скинувши шолома і реглана,
Наш комісар пішов од літака
У той садок...
— Це їм за все, кохана.
Це і за тебе помста їм така.

І кожний день, коли вертали з бою,
Ходили ми в пустельний той садок
Немов на рапорт.
І несли з собою
Прості букети польових квіток.

Ми збудували пам'ятник, ограду
В хвилини вільні од тяжких боїв.
Він височів над шляхом біля саду,
І напис «ГАЛЯ», наче кров, горів.

...Недавно хтось з проїжджої машини
Спитав тихенько:
— Хто вона така?
І відповів їм комісар частини:
— Це ескадрильї нашої дочка.

(Із збірки «За Радянську Україну», 1942)

ЛИСТ НА ФРОНТ

Здрастуй, любий.
Над дахами міста
Під вітрів холодних свист і рев,
Пролетіла осінь золотиста,
Жовтий лист збиваючи з дерев.

Холод крапель чуло моє тіло,
Коли дощ ударив по даху,—
Любий, як тебе шинеля гріла?
Їх же шиють в нашому цеху.

Я згадала вечір той прозорий:
Ешелон тебе на фронт повіз,
Я лишилась і таїла горе.
Скільки пролила ночами сліз.

Я хотіла стрітись з ворогами
Так, як ти, в атаці штиковій,
Жить хотіла тільки між бійцями,
Мріяла лиш про одне, про бій.

Та учора трапилась пригода:
Я з роботи йшла через бульвар,
Розгулялась на землі негода,
Дощ холодний падав з темних хмар.

А назустріч два бійці веселі,
І один сказав:
— Коли б знаття,
Хто пошив для нас оці шинелі,
Я б вже склав подяку до пуття.

Я аж зупинилась в ту хвилину
Й навздогін гукнула жартома:
— Знаю я, товариш, ту дівчину,
Тільки шкода, тут її нема.

Онде в'є димок труба фабрична,
Там працює дівчина, вона
Для шинелей впевнено і звично
Крає гори теплого сукна.

І мене бійці ті попросили:
— Іди до неї, дівчино, сходи,
Обніми і поцілуй щосили,
Передай подяку за труди.

І пішли ті два бійці веселі
До вокзалу. Вслід дивилась я,
Думала про сірі їх шинелі:
Може, справді, котра з них моя.

І мені спокійно й тепло стало,
Я ішла і думала в ту мить:
Раз на фронті битись не припало,
Буду тут бійцям шинелі шить.

Налітає осінь у негоді,
Сірий дощик стукає у скло.
Я ж тут мрію, щоб вам всім в поході
Тепло в ніч холодну цю було.

Тільки й мрій, щоб вас в ці роки грізні
Гріли наша праця і любов,
Щоб, здобувши славу й мир Вітчизні,
Ти в наш дім героєм увійшов.

(Із збірки «За Радянську Україну», 1942)

Микола
ШПАК

Мені на все життя запам'ятався вечір, проведений у селі Липки на Житомирщині, у колі колишніх друзів Миколи Шпака, друзів і побратимів по партизанській боротьбі. Це було влітку 1948 року. Про підпільну діяльність Миколи Шпака на той час ходили цілі легенди, і я, зацікавившись ними, поїхав у село Липки, Попільнянського району, Житомирської області, щоб на місці поговорити з людьми, зібрати і зберегти все, що вони могли посвідчити про поета-партизана. Вечір спогадів ми влаштували в сільському клубі. Народу зібралось багато. одні — щоб поділитися спогадами, другі—послухати. Виступали учасники підпільної групи, колишні вчителі Миколи Шпака, просто односельці. Тоді я пересвідчився, як глибоко й щиро любили Миколу Шпака в його рідному селі. А найбільше зворушила мене розмова з старенькою матір'ю поета. Відтоді минуло багато років, а в моїх ушах і досі наче звучить її тихий скорботний голос:

— Чую, серед ночі хтось обережно постукав у шибку, прислухаюся... Боже, та це ж мій Микола! Впустила в хату його, не знаю, де й посадити. А він каже: «Прийшов попрощатися, мамо, бо нас шукають, будемо зовсім іти з села». Страшно мені було відпускати його. Раджу лишитися: вдома ж воно якось певніше... А він

тоді каже: «Ні, мамо, тепер я не ваш,— я належу Вітчизні».

Так і лишився назавжди в моїй уяві Микола Шпак з словами, зверненими до матері: «Тепер я не ваш,— я належу Вітчизні» Згадую його живий образ: світлі голубі очі, мов незабудки, худорляве обличчя, закучерявлений чуб кольору достиглої ниви, трохи сутулувата спина хлібороба чи інтелігента, і раптом — постать борця, героя на п'єдесталі ратної слави: «Я належу Вітчизні».

Уже в перші дні, як почалась Велика Вітчизняна війна, Микола Шпак (Микола Іполитович Шпаковський) вступив добровольцем до лав Радянської Армії. Разом з іншими українськими письменниками він виїздить на фронт для писання кореспонденцій з місця боїв. Коли гітлерівці підступили до Києва, Микола Шпак перебуває серед його захисників, стоїть в обороні міста, в якому минула його творча молодість. Пізніше, за місяць до арешту, поет, ніби передчуваючи трагічну розв'язку, так писатиме у вірші «На Ірпі

А луг цвіте красиво як,
Цвіте, переливається,
Тут доля кріпнула моя,
Отут вона й кінчається.

Потрапивши в оточення, Микола Шпак не віддається в руки загарбникам, а пробирається до свого рідного села Липки, Житомирської області, і одразу починає збирати навколо себе підпільну групу з комсомольців та сільської молоді. Минуло небагато часу — і група розгорнула широку агітаційну роботу в своєму селі та в інших селах району: приймала і розповсюджувала повідомлення Радянського Інформбюро, залучала до організації нових членів, збирала зброю.

Микола Шпак пише в цей час багато віршованих закликів, які поширюються в рукописних списках. Вони були підписані прізвищем «Пилип Комашка».

Один з учасників підпільної групи Василь Зведенюк згадує:

— З того часу частенько можна було чути між людьми: «Сьогодні вранці вийшов я до крамниці, а на ній — ось ця листівка. Прочитай — Москва держиться». «Ти читав цей вірш? Якийсь Комашка написав».

Навесні 1942 року гестапо вдалося натрапити на сліди організації, і одного дня на сільську околицю, де в цей час відбувалась нарада підпільників, була влаштована поліційна облава. Підпільники на чолі з своїм керівником з боєм відійшли в ліс, але після того Микола Шпак більше не мав змоги працювати в Липках. Він перебирається до Києва, мріє про те, щоб друкувати й розповсюджувати свої віршовані заклики в тисячних тиражах, починає шукати зв'язків з київськими підпільниками, але здійснити ці наміри йому не пощастило. Випадково його зустрів один ворог народу, зрадник, доніс у гестапо, і поета негайно заарештували. Це сталося 19 червня 1942 року. З катівень гестапо Микола Шпак більше не повернувся...

Поетична спадщина М. Шпака тематично різноманітна. Він пише про натхненну працю на колгоспних ланах і про життя соціалістичного міста, оспівує радянського вченого і льотчиків-соколів, що прокладають нові повітряні траси, славить нашу непереможну Радянську Армію, відгукується на всі найважливіші події, якими живе країна. Однак провідною, «своєю», темою була для Миколи Шпака тема села і колгоспного будівництва. З віршами про село він і дебютував в українській радянській літературі («Квітує жито», «Вибирала плоскінь»). Але поет не зупиняється на рів-

ні перших, дещо ескізних зарисовок типу поезії «Квітує жито». Ця тема потім весь час поглиблюється в його творчості, як поглиблювались і ті соціальні перетворення, що відбувалися на селі в роки колективізації. Якщо в перших віршах поета, датованих 1928—1929 рр., оспівується, головним чином, сельбуд, залитий електрикою, селянські збори, на яких вітають шефів, сільська молодь, що йде розважатися не на досвітки, а до клубу («...Вітер пилом геть заніс шлях на досвітки!»), то в пізніших віршах М. Шпак на першому плані ставить людину, процеси колективної праці, під впливом яких формується нова свідомість, показує, як торжество справи колективізації забезпечило для трудівників землі справжнє щастя (поема «Багатство»).

Значне місце у творчості М. Шпака займають ліричні та пейзажні вірші. Один з розділів книги «Сила земна» (1940) так і названий: «Люблю природу». Але поет ставиться до природи не як холодний естет,— він осмислює, «розуміє» її. У вірші «Жита» читаємо: «Ніколи їх краси не зрозуміть, якщо душею їх не полюбить». М. Шпак уміє передати природу з усіма її барвами, звучанням, змінами. Його пейзажі світлі, життєстверджуючі, вони створюють у читача радісний настрій. Деякі вірші на цю тему, такі, наприклад, як мініатюра «Вечір» («Гей, упало сонечко»), за лаконічністю і яскравістю художніх засобів можна віднести, на мій погляд, до кращих пейзажних поезій в українській радянській літературі. Ну, як не замилуєшся такою картиною:

Гей, упало сонечко в сизій млі
Покотилось краснеє по землі.
Гей, упало сонечко у степах,
Зацвіло, прощаючись, на хлібах.

Ой, упало сонечко тихим сном,
Засинають ластівки над вікном.

Творчість Миколи Шпака часів окупації виділяється з-поміж усього, що він створив на протязі попередніх років. Це був період найбурхливішої діяльності його як поета і громадянина, період найбільшої мобілізації всіх його моральних і фізичних сил. Його поетичний голос зміцнів і змужнів, у ньому поєдналися «сталь і ніжність», почуття невгасимої ненависті до ворога і безмежної любові до свого народу, до соціалістичної Батьківщини. Ще ніколи поезія М. Шпака не досягала такої емоційної сили, як у цей час. Це були вірші, кожен рядок яких писано гарячою кров'ю серця і рукою воїна.

В цей же час М. Шпак створює також і цикл ліричних поезій, який можна об'єднати спільним заголовком: «Боротьба і кохання». Ці вірші були продиктовані його особистими переживаннями. Але ті переживання не поглинають поета; він лишається тим же воїном, що і в поезіях політичного спрямування. Адже боротьба і кохання, за його власним визначенням, — це «подруги нерозлучні». Навіть почуття приреченості, що відбилось у деяких віршах, не заглушило в серці поетовому живих людських почутті

Я в братській буду, Зіна,
Лежати поміж кленів...
Ти так хотіла сина,
Похожого на мене.

(«Бажання»)

Творчий шлях Миколи Шпака позначений від початку до кінця шуканнями, в яких поступово викристалізовувався його талант, удосконалювалась майстерність. Якщо в ранній період своєї літературної діяль-

ності поет інколи вдавався до таких умовних «красивостей», як-от: «А сонце день у даль веде за повід» або: «Сьогодні питиму гарячий праці шум», то пізніше він усвідомлює істину, що справжня краса полягає в простоті і ясності поетичного викладу, і це дає благотворні наслідки. Продовжуючи свої шукання, він звертається до народної творчості, тобто повертається на шлях, яким, власне, і прийшов до літератури з такими поезіями, як «Вибирала плоскінь». З'являються вірші («Щастя», «Маківки збирала» тощо), що своїми інтонаціями та образністю нагадують народну пісню.

Доньку на руки,
Сина за руку,
Та й підеш, сестро,
Гулять на луку.

Та й підеш, Катре,
Вдаль берегами,
Де розквітає
День над ланами...

Гей, колоситься
Жито в колгоспі,
Яра пшениця —
Вусики гострі...

Стало над нами
Щастя зоріти...
Як же нам, сестро,
Світ не любити!

(«Щастя»)

Микола Шпак — поет-лірик. Глибока емоційність і щирість є прикметною рисою його таланту. Всі герої, про яких він пише,— і старенька бабуся, що розповідає малечі казку про давно минуле, і бригадир колгоспу, і сестра, і ковалі, що цікавляться поезіями Івана Франка,—всі вони сприймаються як особисті зна-

йомі і друзі поета, як цілком реальні люди з близького йому середовища. Навіть у пейзажах часто вгадується мальовниче село Липки з велетнями-осокорами («Над хатою сердиті шуміли осокори...»). Саме в цьому — у щирості й безпосередності — полягає вся привабливість таланту Шпака як поета-лірика.

Талант Миколи Шпака постійно зростав і мужнів. Поет ішов вірним шляхом, підносячи важливі теми сучасності, створюючи поезії широкого політичного звучання, прагнучи до найбільшої простоти і прозорості форми. Та трагічна смерть не дозволила поетові до кінця розгорнути свої творчі можливості. Але і те, що залишив він по собі, принаймні все краще з його поетичної спадщини, увійде в скарбницю української радянської поезії як коштовний вклад, внесений поетом-воїном, полум'яним патріотом, який всі свої сили, хист і благородне життя віддав радянській Вітчизні.

Кілька слів до біографії Миколи Шпака. Він народився 23 лютого 1909 року в селі Липки, Попільнянського району на Житомирщині, в бідній сім'ї селянина-садівника. Тут здобув початкову освіту, звідси вирушив у широкий світ. Напередодні Вітчизняної війни вступив до лав Комуністичної партії.

Нізький уклін землі, що дала такого поета-героя, вірного сина народу!

Олекса Гуреїв

ЗНІМАЮ ЗІРКУ НА КАШКЕТІ

Прощайте, любі друзі,
ненадовго —
Ми стрінемось в найближчих днях.
Турботи ваші — це мої,
одна у нас дорога —
Життя гартуємо в боях.
Ми стрінемось —
ти на коні,
а я в піхоті —
В атаку ринемось —
прийде така пора.
А зараз
серце юністю будови і роботи
Навчає нас за комунізм
боротись
і вмирать.
Казарму залишив.
В цейхгауз здано все,
З собою взяв готовність бойову —
Щоб першому прийти
на захист сонячних осель.
Коли

позвуть,
З товаришами з фабрик,
шахт, колгоспів
В шеренгах авангарду йтиму скрізь
Гвинтівка снайпера,
мій постріл —
Це вірний скін для білих військ.
Знімаю зірку на кашкеті —
Але назавжди воїном лишусь.
Учора був на варті у пікеті,
Сьогодні питиму
гарячий праці шум.
Сховаю бережно стару шинелю.
Знанням бійця
не дам ржавіти —
Коли прийде напад,
то, щоб фашистську лють
Уміло стріти,
Я зірку наколю на місце, їй належне.
Облущені кінці я пофарбую знов.
А поки мирний час
кордони стежить,
В запасі п'ятирічок ми
кріпити будем фронт.
Ти інженером підеш на завод,
ентузіастом,
А я до фабрик хліба, що в полях.
Прощайте, друзі літ вихрястих,
Ми стрінемось
в найближчих
днях!

Харків, 1933

ПОХІД

З розбитих шляхів
на привали нічні
Котився відгомін —
пісні голосні
І тіло затисло
в гарячих тисках,
Роз'їжджений слід
підошов на пісках.
Здавалося, сонце,
і вітер, і ліс
Вдяглися у куряву
димозавіс.
Разюче ж повітря,
солоне, як піт,
Стискало легені,
мов діяв іприт.
Ішли батальйони,
бригади ішли
По вогкій, родючій,
прекрасній землі,
Озброєний добре
був кожний боєць:
Гвинтівка, лопатка,
а то й топірець.
Збоку баклага
і протигаз,
Пояс широкий
скріпив патронташ.
Скатка шинельна
плече обвиса,
Затягнутий тренчик,
мов чорна коса.

По формі зодягнутий
кожний боєць —
Шнурок до шнурочка,
кінець в ремінець.
Чота у чоту
переднім услід —
І пісня із ними
іде у похід.
Дорога далека,
походи тяжкі,
Тяглись батареї,
піхоти полки.
Лунали далеко
в просторах німих
І ковані кроки,
і кований сміх;
І кидав накази
юнак-командир:
— Нажати на ногу,
зрівняти ряди!
Зустрінуть полки ці
найближчими днями
Силу ворожу
страшними боями.
Багато із них
не вернеться назад,
Та буде країна
зростать, мов гроза.
Дорога далека,
Походи тяжкі.
Тяглись батареї,
піхоти полки...

(Із книги «Наркому рапорт», 1933)

ПІСНЯ КОТОВЦЯ

Шелестить трава медова,
Вітер гладить коси...
Хто твій образ, чорноброва,
В серці з нас не носить!

Як копитом кінь буланий
Вдарить із розгону,
Стріну знов тебе, кохана,
В лавах ескадрону.

Я про тебе пісню, мила,
Буду скрізь співати,
Щоб мені завжди щастило
Ворога здолати.

Щоб хороброму котовцю
Ні журби, ні смутку,
Зберігати буду в серці
Квітку-незабудку.

Похилилася грабина
Під вікном чубата...
Я проскочу, я пролину,
А ти вийди з хати.

Поговоримо з тобою
Про любов, про долю...
З ескадроном за горою
Їду в білім полі.

Дзвонить вітер підківками,
Збиває з дороги,
Красень-місяць між зірками
Ніч бере на роги.

(Із книги «Моя любов», 1936)

ПІСНЯ ПРО КИСЕТ

Вишивала, гаптувала
Синім шовком мій кисет,
У дорогу виряджала
Найдорожчого за все.

Говорила, що кохає,
Що до смерті тільки я...
Білим цвітом зацвітає
Грива бистрого коня.

Я сідельце шовком вкрию,
Що біліший від лиця.
Журавлі летять у вирій...
— Проводжай бійця!

Кінь копитом землю ранить,
Гризе кріпкі удила,
В далях крикнув півень ранній —
Тільки курява лягла.

Як в дорогу проводжала
Найдорожчого за все,—
Вишивала, дарувала
Візерунчастий кисет.

Щоб пригадував щоранку,
Накурившись табаку,
Красну дівку-подолянку,
Гарну ще й яку!

Шикувались літа в лави
В бойових полках.
Знають славу, нашу славу
По усіх фронтах.

З ворогами мужньо бились
Шорсові полки,
Трохи шабля притупилась,
Притомився кінь.

Але сила, наша сила,
Свіжа, як завжди!

Пройшла мила, моя мила
Вранці до води.

Підростають молочаї
У полях-степах,
Вдома дівчина чекає
З поцілунком на устах.

Зустрічай мене, кохана
Подолянко, з-за Дніпра.
На грудях козачих рани
І червоні ордена.

Кінь копитом землю ранить,
Гризе кріпкі удила.
Ось та путь, де увостанне
Тільки курява лягла.

І сказали добрі люди:
«Будем пить вино,
Все ж діждалась тебе люба —
Не було ж давно!

Говорили, що немає,
Мов, тебе в живих,
Лише слава зацвітає
По слідах твоїх».

Не спіткнувся кінь в дорозі —
Ще любов жива...
Що ж ти, люба, рониш сльози
З радості, бува?

Як в дорогу прводжала
Найдорожчого за все,—
Гей, недаром гаптувала
Шорсівцю кисет.

(Із книги «Моя любов», 1936)

РАДІСТЬ

Я знаю, радість в тебе
У серці пломенить,
В очах травневе небо
І на душі блакить.

Дай руку, щоб стрічати
Веселий Первомай,

Життю щоб процвітати,—
Дай руку, дай!

Пройдем в полках зразкових,
Щоб аж земля гула,
Щоб вулиця святкова
Прапорами цвіла.

І вишні зацвітають...
Ой, дні! Ой, дні які!
Над квітами злітають
І птиці, й літаки.

Весінній в полі вітер
Колгоспний хліб ростить...
Як гарно жить на світі,
Тебе любить!

(Із книги «Моя любов», 1936)

ЗАКУВАЛА ЗОЗУЛЕНЬКА ВРАНЦІ

Закувала зозуленька вранці,
На дубі сидючи.
Заспівали молодці-повстанці,
У похід ідучи.

Заспівала біднота завзята —
Партизани красні:
«Розстилайся, шлях крилатий,
Хороший та ясний!

Виряджала мати сина,
Проводжала сестра брата,—
Засмутилась Марусина
У вдовиній хаті».

Вирушали
В дальні гони.
Стигло сонце на рушницях.
Стяг червоний для загону
Дарували молодиці.

Із села пішли до бою
Повстанські загони.
За рікою,
За горою
Продзвеніли коні.

(Із книги «Моя любов», 1936)

ЩАСТЯ

Доньку на руки,
Сина за руку,
Та й підеш, сестро,
Гулять на луку.

Та й підеш, Катре,
Вдаль берегами,
Де розквітає
День над ланами,

Де над рікою
Трави та вишні

Вітер зелений
Ніжно колише...

День пломеніє,
День, а чи квіти...
Як тобі, сестро,
Світ не любити!

Підеш лугами
З радістю в серці.
Райдуга ніжно
Спустить відерця,

Схилять до річки
Тінь верболози...
Там, де проходиш —
Щастя в дорозі.

Гей, колоситься
Жито в колгоспі,
Яра пшениця —
Вусики гострі.

Лине хмаринка
Плавно над полем,
Хмарку спіймали
Сині тополі.

Стало над нами
Щастя зоріти...
Як же нам, сестро,
Світ не любити!..

(Із книги «Багатство», 1938)

ГОРДІСТЬ ЛЮДМИЛИ

— А чи чула ти, Людмило,
Що коханий твій в бою
Геть розбив ворожу силу,
Хоч і молодість свою
Загубив; для щастя краю,
Як герої, ми вмираєм.

Хвилі чорні мо́ре гонить
До гранітних підошов...
Сивашем він вів загони,
В тил до Врангеля зайшов...
Темна нічка лише знала,
Як будьонівка упала...

Тож не плач в біді, Людмило,
Ніжне личко золоте,
Хоч не житиме твій милий,
Зате слава проросте
Про діла, бої його,—
Гордість він життя твого.

Його сина ти зрости,
Щоб, як батько, був би він,
Щоб зміг син той пронести
Славу днів і слова дзвін,
Щоб те слово, ніби стяг,
Всіх нас звало б до звитяг.

Пада з дуба лист шовковий,
Тепла осінь йде в поля...
Кінь підточує підкови,
Аж дзвенить з-під ніг земля...

Тільки дуб стоїть могучий,
Де провалля й чорна круча,
Ще й похилена хатина,—
Тут був штаб його полка...
Скрізь ожини біля тину,
На воринні тінь штика...
А над всім, на місці бою —
Монумент, як гімн герою.

(Із книги «Багатство», 1938)

ТОПОЛІ

В чистім полі край дороги
Вітер гне тополі...
Скільки радості сьогодні
На колгоспнім полі!..

Це ж на цих ланах безмежних,—
Глянь лише довкола,—
На коні літав, як вихор,
Славний Щорс Микола.

Це його полки звитяжні
З ворогами бились,
Щоб тополі край дороги
Весело хилились;

Щоб цвіли ми, виростали
В своїй вольній хаті,
Щоб не плакала малеча,
Не ридала мати;

Щоб сміялися під сонцем
І Дніпро, і кручі,
Щоб про щастя чорнобриві
Заспівали йдучи...

Дружно з Щорсом пана били,
З України гнали,
За народ і за свободу
Серце віддавали.

І легенди про героїв
Йдуть серед народу...
Ой тополі край дороги
Кличуть в прохолоду!

Під тополями у полі,
Як панів прогнали,—
У жалобі побратимів
Рідних поховали.

Поховали у тополях,
Де вітри лиш віють,
Де оновлені простори
Морем голубіють.

А дівчата ті могили
Навесні квітчають,
Йдучи з поля, у тополях
Часто спочивають.

Гей, струнка тополя в полі
Пишається станом...
Про хоробрих пісня лине
Над колгоспним ланом.

(Із книги «Сила земна», 1940)

ПІСНЯ ПРО ЩОРСА

Гей, з-під Києва богунці,
З ними таращанці
На Бердичів, на Житомир
Виступали вранці.

Щорс дивізію полями
Вів у битву грізну,—
Над побитими панами
Ворон правив тризну.

Не забуть, як панство хиже
П'ятами кивало,
Озирнутися на Київ
І часу не мало.

Там, де Фастів і Попельня,
Їх громив Боженко,
Проганяв їх, научав їх
Шаблею гарненько.

Не одного брали пана
На багнет сталевий,
Захищали Україну
У садах вишневих.

(Із книги «Сила земна», 1940)

ПІСНЯ ПРО СОКОЛА

Де шумить Донбас піснями,
Де акації цвітуть,—
Ясен сокіл небесами
Прокладав до сонця путь.

Юний сокіл бистрокрилий
В сяйві сонця виринав,
То не сокіл — Ворошилов
Дужі крила розгортав.

Його шабля — блискавиця,
Його мова — бурі гнів,
Під ним кінь бистріший птиці.
Ех, та й били ворогів!

Гнали панство за лимани,
Устилали трупом путь...
А тепер понад шляхами
Гомінкі жита цвітуть.

(Із книги «Сила земна», 1940)

ТИ ЖИВИЙ

Ти спочив, Кобзарю славний,
У сирій землі...
Над тобою в яснім небі
Линуть журавлі.

Над тобою шелестіння
Тополине йде,
Навкруги— життя розквітле
Сяйно-молоде.

Над тобою квіти-сонце
І дівочий спів...
Ти лежиш серед колгоспних
Радісних полів.

Золоті сади дорідні
Шлють уклін тобі,
Поруч Дніпр біжить нестримно
В далі голубі...

Для народу серце билось,—
Все йому віддав.
В лихоліття голос правди
Грізно пролунав.

І шанує із любов'ю
Дороге ім'я
Ощасливлена країна —
Вольная сім'я.

Височить гора Чернеча
В ранішній імлі...
Ти не вмер, живеш, поете,
На новій землі!

(Із книги «Сила земна», 1940)

ЖНИВА

І півні знов співають,
І сонце під обід...
В колгоспі зажинають
Стрункий, дорідний хліб.
В піснях дзвенять сьогодні
Оновлені жнива...
Хмарки у синь безодні,
Як висохла трава.
Хоча б тобі де вітер
Чи тінь якась лягла!
Спітнілу втому витер
Штурвальний із чола.
Достигле зерно пада,
Ляга в грузовику.
Корови на левадах
Пасуться в холодку,
Жують спокійно жуйку
В ясній воді бродка.
Хтось палить кухню-люльку
Далеко край ліска,
І дим у небі синім,
Немов ріка в імлі.
Пливуть мінливі тіні
Від диму по землі.

. . .

Ой радісно співати
Про щастя наших літ...
Іде із поля мати
І кличе на обід.

(Із книги «Сила земна», 1940)

ДЕНЬ НА ПОЛЮВАННІ

Задзвенів у травах коник;
В жабуринні, в очереті,
Заховавшись від лелеки,
Тихо кумка сонна жаба.

Дзвінко крякає десь качка —
Перелітний крижень сірий,
Що упевнено простує,
Зануряючи у ряску
Полірований, блискучий
Дзьоб, широкий, як лопата.
І хлюпочуться качата
Між похилим зіллям річки,
І ховаються, злякавшись,
В осоку, углиб, у воду,
Якщо стріне їх зненацька
Душогубка — човник легкий,
На якому притаївся
Дід-мисливець — дід-рибалка.
Наполохавсь крижень бистрий —
Несподівана загроза,
Дзвінко крикнувши над ставом
Ріже крилами повітря,
Піднімаючись високо,
Де хмаринки тільки бродять.
Спересердя в душогубці
На собаку дід прикрикне,
Мов собака заважала
Упіймать на мушку крижня;
Знов шурчить у лозах човник,
Водяне ворушить зілля,

І кругом весла повільно
Ряботиння наростає.

Жаби квакають під сонцем
В прибережнім верболозі;
Вільха віти нахиляє
В жабуриння, поміж ряску;
Чути, котить прохолоду
В плавнях вітер легкокрилий.

Розгортає шорстко вітер
Очерети і осоки,
І збігають, наче сльози,
По лозі краплини срібні;
Рибачки* кружляють в небі,
В білім небі над рікою,
І тривожно будять спокій
Перегуками, як діти.
Скрізь щурі ** полощуть крильця,
Мух, комариків шукають
І летять у синь прозору,
Що відбилася у водах,
Ніби в дзеркалі безмежнім.
По блакитній чистій річці
Легкі хвильки гонить коник;
Коник-муха — скакунець той
Найвідважніший за всіх є,
Найпрудкіший, найдзвінкіший;
Робить спритно він зигзаги,
Найкрутіші повороти,
Як штукар, збиває воду,
Зір уважний звеселяє.

---

* Рибачки — рибалки, крячки — птахи *(діалект)*.
** Щур — берегова ластівка, рос.— стриж.

Так спокійно скрізь на річці,
Тільки видно — щука в водах
Витинає кола дивні
І, підкинувшись в повітря,
Ніби камінь б'є у плесо,
Написавши кіл багато,
Що одне одного гонять,
Здоганяють і зникають
Десь край берега у лозах.

Все дзвенить у травах коник;
В жабуринні, в очереті,
Заховавшись від лелеки,
Тихо кумка сонна жаба.
Над рікою висне спокій,
Непорушний і глибокий.

(Із книги «Сила земна», 1940)

РАНОК

Крізь хмаринки хмурі
Сонце очі жмурить,
Рожевіє день.
Ранок за городом
Набирає воду,
В різьбленій веселці
Сонце подає.

Ранні теплі роси
Змили ноги босі
Хлопця-пастуха,

І стрункі тополі
На колгоспнім полі
Вишиті подолки
Злегка підняли.

Дві крилаті птиці,
Мабуть, то жар-птиці,
Стишились вгорі,
Й синяву над лугом
Крає срібним плугом
Хмарка золота.

Поміж чорнобривців
Мати із дійницею
Від корови йде.
Сонечко зіходить,
Рученьки підводить,
Усміх на устах...

(Із книги «Сила земна», 1940)

КОВАЛІ

...А на горі край села
Стоїть кузня не мала.
Ів. Франко

Живуть і в нашому селі
Майстри великі — ковалі.

Щораз, як з школи я вертав,
То по дорозі зазирав

До кузень їхніх. О, ясні
Хвилини пам'ятні мені!

Було, дивлюся з-під долонь,
Як креше з горна злий вогонь,
Як поруч міх перехилився,—
Сопів, мов кінь, що притомився;

Як на розпечений метал
Великий молот налітав,
І на ковадлі, що гуло,—
Народжувалось чересло.

Чомусь пригадував в ту мить
Його поезії,— завчить
Мені прийшлося їх якраз,
Як переходив в третій клас.

Було, із кузень понад яр,
На гостру жужелицю-згар,
Що розкотилась по землі,
Спочити вийдуть ковалі,

Спочити вийдуть, покурить,
Про те, про се поговорить;
І часом хтось один із них,
Таких кремезних, мовчазних,

До мене мовить: «А... синок,
Ти почитав би ще разок
Оті поезії...» І я,—
У цьому гордість є моя,—
Тоді читав для них Франка.

І зараз я, у цвіті літ,
Його і клич, і заповіт:
З туману мли до сонця правд,
Щоб світ досяг визвольних прав,
Несу в своїх простих піснях
На щастя всім у наших днях!

(Із книги «Жита красуються», 1941)

ТРУД

Глянь, розкривається назустріч сон-
цю й грозам
Руками пружними запліднений
чорнозем...
М Рильський

У променисті теплі дні
Жита, як лози, в полі новім,
І сяють квіти чарівні,—
Весь луг у запаху медовім,
І сад — коханець трударів —
Ще кволі зав'язі скріпляє.
Бджола летить на цвіт лугів
Й перевантажена вертає
На пасіку, повзе в свій дім
Крізь збурений льоток-віконце
І квітів пилом золотим
Встилає слід на оболонці
Того ж льотка. Рясний бузок
Кладе цвітіння на штахети.
Чутно зворушливих пташок
Та солов'їв палкі дуети.
Кує зозуля у яру,

З верха верби біля купальні.
У надрах вод мінливу гру
Заводять коропи дзеркальні.
В степах,— де толоки,— щирця,
Берізки повно для худоби.
Сурмить сопілка і серця
Рідннть вона. Всі хлібороби
Працюють в полі. У дворі
Ремонт машин. На дальні гони,
Від сходу сонця до зорі,
Із кузні линуть передзвони.

(Із книги «Жита красуються», 1941)

МАКІВКИ ЗБИРАЛА

Маківки збирала
на городі мати,
маківки збирала,
у снопи в'язала,
у снопи в'язала,
весело співала,
весело співала
мати моложава.

Гей, у колективі
мати жито жала,
із сестрою в полі
дружно працювала.
Гей, як жито падало,
з-під косарки падало,
слалося до ніг,
материних ніг,

щоб лягти у стіг,
у високий стіг,
під дзвінкі пісні,
під нові пісні,
у щасливі дні.

Гей, як жито падало
та клонилось долі,
та клонилось долі
у широкім полі;
на колгоспнім полі
не питала долі
мати, рідна мати —
сама доля клята,
та — минула доля,
удовина доля,
матері уклінно
змушена привітно
уклонитись в пояс,
мов дозрілий колос,
гнутись до запаски
і просити ласки,
в матері просити —
горе пережито.

Маківки збирала
на городі мати,
маківки збирала,
у снопи в'язала,
у снопи в'язала,
весело співала,
весело співала
мати моложава.

(Із книги «Жита красуються», 1941)

З МОСКВИ ДО ВІСЛИ ЙДЕ СВОБОДА

Мов навесні: коли сніги зникають,
Коли у небі линуть гуси...
Таку весну в цю осінь зустрічають
Всі українці, білоруси.
Така весна розбуджує народи,
Які по крові є нам рідні,
Їх щастя вквітчує, яснить походи
Червоній Армій побідній.
Вони недавно ще у злиднях скніли,
Були знеславлені і голі,
У панських ярмах тяжко сиротіли,
Не маючи й просвітку долі,—
Сьогодні звільнені!
Сьогодні, знаєм,
З Москви до Вісли йде свобода.
Шугає вільна пісня понад краєм,
Летить осяяна і горда!

(Із книги «Жита красуються», 1941)

ЗАПОВІТ

Я був худеньким хлопчиком,
Ходив у п'ятий клас...
Тепер змужнілим почерком
Описую той час.

Далекий час коханого
Дитинства, що сплило,

Як води снігу талого
Весною за село...

Пригадую: торбиною
Пишався між хлоп'ят,
Торбиною предивною,
Що висла аж до п'ят.

Корою пофарбована
Торбина та була,
Бабусею дарована,
Щоб книги берегла.

Найкраще я пригадую:
Ішла зима, а ми
Шумливою ватагою
Спускалися саньми...

Нежданo з підвіконника,
Хоч був дозвілля час,—
Похмурий сторож дзвоником
Покликав всіх у клас.

Ой, те, що ми довідались,
Що вчитель розповів...
Хоч дні вже ті на віддалі,
Не вистачає слів...

Як стіни похилилися,
І лави, і столи,—
В ясних сльозах відбилися.
В сльозах з очей сповзли.

І вчитель розхвильований
Змітав сльозу з лиця.

Тим горем ми злютовані
Поклали у серця

Велику клятву: битися
За правду і в труді,
Як заповів учитися
Учитель завсігди.

Ой ті слова гарячії,
Прощання відчуття,
Я щиро по-дитячому
Нестиму все життя.

Колись ходив до школи я,—
В снігах лишився слід,
Покручений, мов колія,
Від горя до побід.

Недарма мріла матінка
І наяву, і в снах,
Що вийде син із затінку
На сонце, як весна.

Недарма в днину юную
Носив торбину ту,
Даровану бабунею
На долю золоту.

Дорога щастям встелена —
Я вийшов в люди, в світ,—
Бо в серці — слово Леніна
Приніс як заповіт!

(Із книги «Жита красуються», 1941)

ДО ЗБРОЇ

Піднімайсь, народ! До зброї!
Враз позбудемось лихої
Долі рабської, тюрми!
Піднімайсь, народ, з пітьми!

Хто не любить з нас свободи!
Чи де є такі народи
На великій всій землі,
Щоб не йшли до неї в млі?

Всі народи йдуть до волі,
Що в ясному видноколі
Промениться повсякчас
І ріднить, братає нас.

Не життя без неї люду.
Це вона серця нам будить,
Як весіннє сонце грунт,
І надії знов ростуть.

Нам свобода, воля краю
Над усе дорожчі, знаю.
Ми їх любим, як один,
Так, як матір любить син.

Вічно скніти, бути битим,
За свій труд чекать, просити
В ката ласки та хвальби?
Хай це чинять лиш раби!

Б'ють кати нас батогами,
Розправляються із нами...

Що ж, умремо у бою,
Ніж знеславим юнь свою!

До свободи! До свободи!
Уставайте, смілі, горді,
Із мечами у руках,
Ворогам усім на страх!

Уставай, народе мій,
На побідний, правий бій!

Липки. 31. І. 1942

ЗАБИРАЮТЬ ОКУПАНТИ ХЛІБ

Забирають окупанти хліб,
Забирають окупанти сало.
Що ж тобі, мій трудовий нарід,
Від фашистів перепало?

Перепали чорні нагаї,
Перепали кулі пана.
Що ж, кохані, дорогі мої,
Та робить тепера станем?

Що робити? Будем пана бить,
Кріпко будемо і хутко!
Дасть він драла в ту побідну мить.
Побіжить, конаючи, він прудко!

Побіжить, але куди? У дім?
Ой не буде в супостата дому,

Як пройти услід за ним,
Путь Суворова знайомий.

Відберемо все, що в нас накрав,
І за кров братів розплату
В його край несім, щоб пам'ятав
Нашу помсту, міць крилату.

Не підійме ворог голови.
Заживуть народи, вільні люди,
Будуть весни, сонячні, нові,
Будуть жить брати повсюди!

Все бере, грабує бузувір,
Їсть вкраїнський хліб і сало.
Ну, покіль нехай лютує звір,—
Відітнем йому ще хвіст і жало!

1941

ФАШИСТСЬКА «КУЛЬТУРА»

Ми крутимо жорна, як люди первісні.
Щоденно я чую розмови зловісні:
— Коли б його терло отак по кістках
За те, що примусив тримати в руках
Ці жорна голодні, ці жорна камінні.
Їх крутимо, скорбні, їх крутимо, гнівні.
Невже це культура, невже це прогрес?
Томися у поті, купайсь в ньому весь!
Мабуть, це культура, фашистська
«культура»!
Ой хитра культура для німців не дура!

— Лежить хліб в коморі,— закрито млини,
Забрать його краще,— мудрують пани.—
Бо скільки то дядько намеле на жорнах?..
«Культура» фашистська, «культура»
потворна!
Так «визволив» Гітлер вкраїнських синів
Від клопоту зайвого, бач, від млинів.
Ще вділить він поля, наріже на спині,
Щоб краще жилося йому на Вкраїні.
Ще й «визволить», дума, від всього і всіх
Голодним — щоб сльози, а Гітлеру — сміх.
Він хоче з торбами по лісу, по полю
Пустити шукать нас жебрацькую долю,
Він хоче із рідної хати в степи
Нас вигнати, клятий, віднять їх собі.
До зброї стаєм ми, покинувши жорна,—
«Культура» фашистська, «культура»
потворна!

Липки. 7. III. 1942

УКРАЇНСЬКІ ДІВЧАТА

Дівчата, дівчата,
Вкраїнські дівчата,
Дорожчі, миліші
Від щирого злата.

Дивлюся на вас я,
Дивлюсь і гадаю,
Тяжку нашу долю
Гірку проклинаю.

Ой, долe! Ой, долe!
Ну, як не ридати!
У злиднях, у горі
Тепер вам конати!

На панщині жити,
В неволі робити,
Старими піснями
Ізнов голосити!

Сопілко з калини,
Зеленая гілко,
Про долю дівочу
Заграй ти, сопілко.

Це ти, як заграєш,
Серця надриваєш.
Чому ти, сопілко,
Так тужно співаєш?

Дівчата, дівчата,
Печаллю повиті,
Хто буде, хто буде
Вас ніжно любити?

І кажуть дівчата:
— Ще хлопці проучать
Панів-лиходіїв,
Зловісних, як туча.

Ми з хлопцями разом
Боролись за волю,
За волю, за волю,
За красную долю.

І ми таки вірим,
І ми таки знаєм,
Що волю повернем
До рідного краю!

Київ. 25.X 1941

ЧАЙКА

Прилетіла чаєчка,—
Значить, вже весна.
Повна води ямочка,
Синь в воді ясна.

А як так, то маємо
Волю повернуть,
Коні осідлаємо —
І за нею в путь.

В путь, нову доріженьку.
На луги, лани...
З дня зробили ніченьку,
Нічка — для війни.

Серед нас бажана
Дівчина-сестра.
Веселить, братає нас
Дівчина-зоря.

Сестро, срібна чайка ти,
Вісниця весни,
Лиш не вмієш плакати,
Як вона, в ці дні.

Ми поміж перелісків,
Скрізь скирти, сіна.
Чути чайок верески,—
Значить, вже весна.

с Озера. 26.III 1942

ДОЖИДАЄМ

Федору Степанюку

Де ти, Федоре, мій брате,
Як живеш ти, що ти робиш?
Чи бійців своїх торопиш
На Вкраїну пута рвати?

Торопи їх, друже-брате,
Повертайсь до нас, до хати,
Батька, матір обійняти,
Нас в неволі привітати.

Ми тебе, як сонця, ждемо,
Так, як сонця весняного.
Скільки горя в нас лихого,
Скільки горя в нас, ой, много!
Як його й переживемо...

Снишся матері ти часто,
Рідним сестрам в цю годину...
Поросла доріжка рястом,
Де пройшов ти біля тину.

Дожидаєм, дожидаєм,
Дожидаєм цілим краєм
Всіх вас, милих, на Вкраїну.
Бийте полчища ворожі,
Ми їх битимемо тоже,
Міцно битимемо в спину,
Вам, чекаючи, поможем.
Поспішай ти, друже-брате,
Нас з неволі визволяти!

ПЕРШЕ ТРАВНЯ У НЕВОЛІ

Нехай живе велике свято
Труда і єдності народів,
Воно вливає сил багато
У груди вісникам свободи.

Привіт, знедолєні селяни,
Привіт вам, труженики милі,
Сьогодні ви невільним станом
Здіймайте чорноземні ріллі.

Як тяжко це, як гірко, рідні,—
На власнім полі буть рабами!
Та вірите ви у дні побідні,
І віра ця завжди із вами.

Для хижаків ростіть отруту,
Робіть ножі із кіс, селяни,—
Так зможем ворога позбутись,
Скоріше сонце правди встане.

Нехай живе велике свято
Труда і єдності народів,
Що нам вливає сил багато
Для боротьби за стяг свободи!

30. IV 1942

ВАСИЛЕВА ДОЛЯ

Василева ясна доля,
Туманом покрита,
Ходить-бродить над степами,
Буйна, сумовита.
Вітер віє, сонце гріє,
А вона в тумані
З гранатою, з гвинтівкою,
В латанім жупані.
Чого вона у тумані?
Чого кучерява?
Чого буйна й сумовита
У весняних травах?
Чого така тая доля,
Мої милі друзі?
Бо від ворога конає
За волею в тузі.
Не дають їй процвітати,
Василевій долі,
Через те вона з туманом
Братається в полі,
Через те вона, як месник,
В латанім жупані

Ходить-бродить над полями
З вечора до рана.
Ну, а вдень, так в синіх соснах
Чи в темному гаю
Кулак кладе під голову,
Тихо спочиває.
У весняних сяйних травах,
У розквітлих травах
Шепочеться, розмовляє
Доленька лукава.
Через що такії муки,
Тяжкі, незносимі,
Біля рідного подвір'я
Днями золотими?
Тільки де вже те подвір'я
Роду дорогого,—
Все чужеє, все не теє
Через ката злого.
Тільки де вже та родина,—
Ой, як горя много! —
Хижаки поклали в землю
Все аж до малого.
Через те Василь блукає,—
Доля вже такая,—
Через те Василь при зброї,
Катів убиває.
Не втече із них і жоден,
Попадуться в руки.
Мстить він міцно їм, ой, міцно,
В десять раз за муки!

У лісі. 5.V 1942

ЩО ТРЕБА РОБИТИ З ОКУПАНТАМИ

Ворог каже: курку дай!
Ворог каже: масла дай!
Ворог каже: все віддай
І в могилу поганяй!

Ех, проклята сарана!
Чортів ворог, на! —
І вліпив я кулю
Ворогу в кирпулю.
Поточився ворог геть
Прямо через тин.
Тільки не підвівся,
Кулею вдавився,—
Бо в руках була
Рятівниця зла,
Я його з рушниці
Вбив біля криниці.

Хай за ним заплаче
Мати і його,
Кодло їх собаче —
Все до одного.
Хай над ним закряче
Чорний ворон наш...
Взяв його гвинтівку,
Повний патронташ
І пішов з загоном
Бити ще драконів.

1942

НА РОЗЛУКУ

Дайте руку на розлуку,
Угамуйте серця муку
Хоч на мить одну.
Може, більш нам не зустрітись,
З ворогами їду битись,
Їду на війну.
Якщо станеться, весною
Не повернуся із бою,
Згадуйте мене,—
Може, це в могилі, в полі
Угамує серця болі,
Спокій поверне.
Упаде роса із клена
На могилі біля мене,
Буду думать я,
Що то вашая сльозина,
Благородна, добра Зіна,
Любонька моя!

ТИ — ЯК ЗІРКА В НЕБІ

Ой тумане, тумане,
Мій латаний талане,
Стелися низько,
Бо вже мила близько.
Я до неї рано
Увійду, тумане,
Скажу: — Мила, здрастуй!
Місяцю ти застуй,
Щоб він не дивився,

Світ його не лився,
Бо ворог прозріє,
Зразу осміліє,
Випустить гарячу
Кулю на удачу.

Скажу тобі тихо,
Моя мила втіхо,
Ти — як зірка в небі,
Кличеш все до себе,
Маниш, викликаєш,
Серце надриваєш...
Де б не був в дорозі,
Завше я в тривозі,
Мчу конем до тебе,
Зірко серед неба.

Скажу: — Мила, чуєш,
Чом вдома ночуєш?
Добре знають, люба,
Ти для німців — згуба,
Бо всі твої друзі
В лісі та у лузі
В партизанах, мила,
Тобі ворог крила
Може врізать, чуєш?
Чом вдома ночуєш?

Ой тумане, тумане,
Мій латаний талане,
Стелися густіше,
Серцю веселіше.
Я, як ти, клубками
Пройду між катами,

Не пройду, пролізу
У світанок сизий,
Як вберусь в хатину,
Заберу я Зіну.

БАЖАННЯ

Ти так хотіла сина,
Похожого на мене,
Щоб він, кохана Зіна,
Тобі казав би: нене.

Ти так його хотіла
І разом з тим боялась,
Голубка сизокрила,
Тому цього не сталось.

А то б він ріс, тривожив
І радував би матір,
Такий на мене схожий,
Моїм ім'ям названий.

Ходив би він до школи,
Співав би пісню волі,
Що воїн, я, Микола,
Складав у лісі, в полі.

Я в братській буду, Зіна,
Лежати поміж кленів...
Ти так хотіла сина,
Похожого на мене.

10. V 1942

Я ЖДАВ ТЕБЕ

Я ждав тебе. Тривожився недаремно.
Ти не прийшла. Вже стало темно
Надворі і на серці.
Любов і смерть на герці
Зійшлись, як злії тучі,
У блискавках гримучі,
І б'ються за обиди.
Хто переможцем вийде?
Кому лягти, як жертві?

Ти не прийшла. Ти — у лещатах смерті.
Так я іду. Не дам тобі померти.
Тебе врятую щирими чуттями,
І смерть не стане поміж нами.

Любов сильніша смерті!

МЕНЕ НЕМА

Мене нема.
Поцілунками прикрила,
Ніби квітами, обсипала мила.

Мене нема.
Наді мною сосни сиві
І очі рідні в їхній зливі.

Мене нема.
Бо соловей співає,
Спокійно трелі розсипає.

Мене нема.
Бо тиша скрізь замліла,
Що бурі родить сміло.

Мене нема.
Нема? Казати годі!
Я буревій у дні свободи.

Мене нема?
Цілунками, що будять,
Я кріпну, я росту, підводжусь
всюди.

КАРІ ОЧІ

Карі очі, карі очі,
Ніби зорі серед ночі,
Сяють, сяють, вигравають,
Бідне серце надривають.
Як хотілося б, хотілось
Полетіть до них на крилах,
Тоді б в грудях серце билось
Спокійніше, кріпла б сила,
Що увись мене носила.

Карі очі, карі очі,
Як вогні горять із ночі,
Сяють, сяють, пломеніють,—
Може, серце й обігріють.
Підійду до вогоньків тих,
Побіжу, конем проскочу.
Тільки бачу, тільки бачу —
Не дійду і не доскачу
У путі до вогоньків тих.

Карі очі, карі очі —
Соловейка спів із ночі,
Мелодійний, мелодійний,
Серцю змученому рідний.
Як хотів би я ще ближче
З ним зізнатися, здружитись,
Щоб співалось веселіше,
Щоб без муки жити, жити,
Тих очей не розлюбити.
Карі очі — ясні зорі! —
Люди так про вас говорять,—
Не долинути до зір тих,
Не зустрітись з ними, вірте.

Карі очі, мов огні ті,
Золотої ночі ниті,
Ниті ті, що не зібрати,
На клубок не намотати.
Карі очі — спів пташиний,
Що розрадою віднині
У коханні серцю мому
По путі у ліс від дому.

Отакі-то карі очі
У невільні темні ночі.
Я люблю їх, як лелію,
Як за них завжди болію,
Щоб вони і в вільні ночі
Сяли, вільні карі очі.

1941—1942

Дмитро

НАДІЇН

Восени 1931 року в редакції газети «Макеевский рабочий» з'явилася молода людина в шинелі, чоботях і солдатській шапці-будьонівці. Знайомлячись зі мною, юнак сказав:

— Дмитро Надіїн. Мені запропонували вести у вас відділ літератури. Кажуть, пишете вірші, — заяснів напівдитячою усмішкою.— От і добре! Будемо працювати разом: адже я теж маю деяке відношення до літератури, зокрема до поезії.

Подружили. Разом вирішували питання його екіпіровки на цивільний лад, разом купували йому пальто. Замінивши чоботи на туфлі з калошами, придбавши штани навипуск, Дмитро так і не зміг розлучитися з гімнастьоркою і армійським поясом.

Незабаром трапилась нагода познайомитися з творами мого нового товариша і співробітника:

Чорні елінги виснуть над Бугом,
Тихий, зоряний в гавані штиль...
Повертаюсь до міста із другом
І бреду мов незнано відкіль.
... І простори залюдненних вулиць
Знов бринять, наче рідні пісні,
Знов у серці моїм відгукнулись
Днями юності, днями весни.

Образність думки і схвильованість — чи це не риси справжнього поета?! Кінцівка сподобалася ще більше:

Друже мій, недарма довелося
Жить в походах в буремні часи:
Хай вплелися сніжинки в волосся,—
Є й у в'яненні велич краси.
Так ходімо ж у натовп грайливий!
Гомін міста, мов дума моя:
Хто не в'яне дарма, той щасливий,
Між такими щасливець і я.

Слухаючи або читаючи ці вірші Дмитра, я добре уявляв собі обличчя міста Миколаєва, вулицю, що веде до суднобудівної верфі. Це пояснюється, може, спорідненістю Миколаєва з Макіївкою, дарма що Миколаїв знаходиться біля моря, будує пароплави, а Макіївка, де видобувається вугілля і витоплюється метал, розкинулася в донецькому степу.

З бесід випливали дегалі біографії.

Мені стало відомо, що Дмитро Пименович народився в 1907 році, дитинство провів у селі Володимирівці на Одещині. Батько Дмитра наймитував у поміщика, а потім був учасником імперіалістичної війни, став більшовиком, після Великого Жовтня — головою реввійськради полку.

Дмитро, закінчивши сільську школу, вступив до херсонської профшколи, потім учився в Миколаївському пединституті. Почав писати і друкуватися в 1927—1928 рр., а в 1929 році Миколаївське видавництво «Геть неписьменність» випустило в світ першу книжку віршів молодого поета «На світанні».

Згодом — служба в армії. Демобілізувавшись, приїхав на Донбас.

— Вірші треба відшліфовувати,— любив говорити

Надіїн початківцям. Цього правила дотримувався і сам. Неквапливий, задумливий, він раз у раз брався за контрольну перевірку якості своїх раніше написаних та опублікованих віршів. Жестикулюючи складеною кошиком долонею, неначе зважуючи кожне слово, він, бувало, чнтав:

Я порох війни
По-хлопчачому нюхав,
Романтику Жовтня
Виловлює ьухо...
Я хлопчиком був!
Та чи маю в тім скніти?
Співаю, як Жовтень
Учивсь боронити...

Читати вірші з естради не любив, але не проти був почути дружнє схвалення найбільш вдалих рядків, наприклад, таких:

Я мрію, друже, вікувать поетом,
Та треба бути поки що стрільцем...

Другий свій збірник, що вийшов у видавництві «Література і мистецтво», він назвав дуже симптоматично: «Прозорість». До прозорості своїх віршів він прагнув завжди. Я був свідком, як народжувався вірш «Лист до товаришів і друзів по полку». Поставивши собі за мету добитися граничної ясності думкн, мій товариш з особливою старанністю зважував кожний рядок.

Іноді він розповідав про свої зустрічі з Едуардом Багрицьким, про те, як цей майстер поетичного слова ніжно, але по-батьківському вимогливо ставився до початківців. Згадував Дмитро також поетів Павла Усенка, Степана Крижанівського, Саву Голованів-

ського, Миколу Шеремета, вимовляючи імена цих товаришів з глибокою пошаною і сердечністю.

Дмитро Надіїн всією душею полюбив Донбас, захоплювався його трудівниками, писав про них, але обставини життя привели його в 1933 році в Одесу, де він став відповідальним секретарем редакції журналу «Літературний Жовтень». В Одеському пединституті читав лекції з історії літератури, працював над кандидатською дисертацією «Проблема особи в лірициі Лесі Українки».

Захист дисертації не відбувся: в червні 1941 року, коли на вулиці Одеси впали перші фашистські бомби, поет пішов на фронт.

Нещодавно життьові обставини звели сина Дмитра Надіїна з донецьким журналістом Аркадієм Пальмом, який правильно вирішив, що земляки повинні віддати належне пам'яті поета-воїна. Так народилась третя, посмертна книжка віршів Дмитра Надіїна «Я був бійцем», яка вийшла в світ у Сталінському обласному видавництві.

Ні, не випадково посмертний збірник має назву «Я був бійцем». Дмитро Надіїн був рядовим, дуже скромним, але до кінця вірним бійцем Партії і народу.

Михайло Фролов

ПЕРША ВПРАВА

В порожніх коридорах пусто, лунко.
Стою черговим. Вечір. Тишина.
Я — в армії і за наказом: «Струнко!» —
Випростуюся струнко, як струна.

У осені є настрій, їй належний:
Туманні й вогкі терпнуть вечори,
І морок їх, глибокий та безмежний,
Пропечений вогнями ліхтарів.

Та день сьогодні був такий чудовий:
Твердішав крок, пружавіла нога.
Повз стрільбища проходили корови,
Й виблискувало сонце на рогах.

Під теплим сонцем шелестіли трави.
Легенький віяв холодок згори.
Чота стріляла тільки першу вправу:
Із чотирьох у ціль влучили три.

Звичок стрільця ще придбано замало,
Та ми, не кліпаючи, дивимось вперед,
І, замість чорних яблук на меті, стирчало
Зверх мушки гострої лице Пуанкаре.

Нехай не першим,— певно, другим,
третім,
А влучу, влучу я, кінець кінцем...
Я мрію, друже, вікувать поетом,
Та треба бути поки що стрільцем...

* * *

Я порох війни
По-хлопчачому нюхав,
Романтику Жовтня
Виловлює вухо...

Я хлопчиком був!
Та чи маю в тім скніти?
Співаю, як Жовтень
Учивсь боронити...

БАЛАДА ПРО ПОДАРУНОК

До всього готові стоять бійці,
Затиснув кожен рушницю в руці...
І тихо мовив старий комрот
До відданих, рідних, бойових чот:
— До ранку здобути гнилий Сиваш!
Це буде дарунок Жовтневий наш!.. —
І більше ні слова... Комрот замовк...
І стиснули руки рушниці знов...
Полки наготові... Рішуча доба...
І мітинг летючий закрив комбат.

* * *

Коли сапери вперед пішли
І впали в обійми піску і землі,—
Розгорнутим строєм услід пішов,
В боях гартований Н-ський полк...
Не вітри упали з підхмар'я ниць,
Не громи, не стріли ясних блискавиць
І рвали, і били Сиваш сліпий,
І повнили гуком глухі степи,—
То бою нічного нестримний жах
Закляк непорушно в усіх очах...

* * *

Не вискочить серцю в тойбічні світи!..
Бійцеві не зрадить своєї мети!..
Здригнулась земля... І вдарив бій!..
Шалений, шрапнельний проніс буревій...
«За владу Рад хто підняв багнет,
Той мусить до смерті — лише вперед!»
Так скрикнув похмурий, старий
комрот...
І смерть зав'язала навіки рот.
...Хвилюється, пада жахливо даль:
Морська у Сиваш іде вода...
Надходить підмога... Дивись, комдив!
Мов криця, погляд у всіх бійців:
«За владу Рад хто підняв багнет,
Той мусить до смерті — лише вперед!..
«Вперед! Щоб стрічали зорю бійці
Дарунком, як стягом в палкій руці!..
У віспі — хмари... В огні — земля!
Розстріляна земле!
Здіймайсь!
Кружляй!..

Закінчено битву. Скликай, сурмач!
Од крові світання втекла пітьма,
І лави уже за Сиваш пішли —
Лиш постріли гулко іще пливли.
За ними ідуть під сурми й спів
Резерви, мов хвилі до берегів,
І пісня славить пройдену путь!..
Прапори
і ранок
одним
цвітуть!

1928

КОЛИ Б...

Буяй, життя! Палай, життя!
Візьми і серце вийми!—
Несу нестримане чуття
В твої земні обійми.

Дитинство темне загубив
Я десь в ріллі, у полі,
Під вітра суховійний спів
І мертве листя долі.

Ну, а тепер — немов осліп
У життєвому світі...
Життя людини!
А
Коли б
Тебе та й пережити...

1928

ЮВІЛЕЙНЕ СЛОВО

Я не перший і не останній
Славу в серці своїм несу
Про Вітчизну у виростанні,
Велич ленінського часу.
Під червоними прапорами
Моя молодість почалась,
І батьки за вождем полками
В бій за щастя водили нас.
Незабутні літа буремні,
Скільки здійснених мрій, надій!
Стягом Леніна ми натхненні
В повноліття день золотий.
І немає меж нашій силі!
Душі, розум, землю саму
Полонили думки його смілі,
Мов весна запашна...
Тому
Я не перший і не останній
Славу в серці своїм несу
Про Вітчизну у виростанні,
Велич ленінського часу.

ЧОРНОМОР'Я

Не завше любі в мандрах відстані,
Не кожний день, як меду келих...
До Миколаївської пристані
Прийду бадьорий і веселий.
Вода і сміх,
Весло і руки,

Вітрила й вітер
Давні друзі...
Як серця стук,
Моторки стуки,
І док, і верф —
Усе в напрузі.
І цигарок дешевих димом
Лиш злегка вкутавши обличчя,
Я, не принісши жодних вимог,
У міста захвату позичу.
Щоб творчий зміст робіт не висхнув,
Щоб день лишав не втоми попіл,
Команді пароплаву — пісню,
Хай відплива на Севастополь!
І тут, де пнуться ввись заводи,
Де
Навіть мить робітня
Важить,
Немає вище нагороди,
Як нафтовоз рядком підважить.

Травень, 1931

ЛИСТ ДО ТОВАРИШІВ І ДРУЗІВ ПО ПОЛКУ

Тепер зима — рипить мороз надворі,
І візерунки на шибках цвітуть.
Біжать, біжать поквапно перехожі,
Скляна бурулька падає додолу,
Не розбивається — дзвенить.

Я приглядаюсь до всього. Дитину
Усмішкою привітною стрічаю,
Воно ж сміється... що ж, і я сміюсь!
Я ще в армійськім обмундируванні.
Йдучи з роботи, довгий і прямий,
Ступаю широко, за звичкою, і твердо.

Боєць в відпустці, нагадаю я
Оцим листом товаришам із полку,
Що комуністові є злочин забувати
Науку бойову Сиваша й Перекопу,

Коли, вугіллям та металом куту,
Підведену й відтворену з руїни
Країну партія упевнено веде
У те майбутнє, що вже видно звідси,
Шляхами Леніна — шляхами перемог.

Єдиний світ на два світи розбито...
Чавунний сказ труйливої війни,
Готовий харкнути балоном газу,
Над світом нашим зброєю бряжчить!

Товариші і друзі з полку!
Тепер зима — вискрипують сніги.
Лютіших днів, як в лютому,— немає.
Але хіба коли дубіли ми?
І я пригадую казарму нашу,
Що вирувала захватом учби,—
Вправ із стріляння,
фізкультурних прав.

Гранати високо злітали вгору.
Наш двір, як плац відкритий. Невгавав

Зимовий вітер. Сніг рипів промерзлий.
Ми продиралися крізь часті огорожі,
Скількох доріг вимірювали дальність!

Звання бійця ми заробили ревно.
І от тепер, змужнівши перед боєм,
Я подаю свій голос комуніста —
Вичищувать цівки гвинтівок так,
Щоб постріли були напевно смертні,
Щоби на мушку посадивши ціль,
Влучать без промаху! Ступати ширше —
Ступати ширше, щоб наздоганяти...
Товариші і друзі з полку!
Бійців скликатимуть військові сурми,—
Відомий нам важких боїв плацдарм:
Ми перед боєм, в смузі оборони!

1931

МИКОЛАЇВ

Чорні елінги виснуть над Бугом,
Тихий, зоряний в гавані штиль...
Повертаюсь до міста із другом
І бреду мов незнано відкіль.

Після бур, що покликали з краю
Не одного на дальні пости,
Я, схвильований, не пригадаю
Місць прощань, коли мусив іти.

Східний вітер лице освіжає,
Грюк і гуркіт, густіші за дим,
Піднімають, як світ, Миколаїв,
Де я знаю себе молодим.

І простори залюднених вулиць
Знов бринять, наче рідні пісні,
Знов у серці моїм відгукнулись
Днями юності, днями весни.

Кораблі повертають у море,
Пишні липи цвітуть і шумлять,
Синє небо над ними прозоре,
Люди радісні скрізь гомонять.

Друже мій, недарма довелося
Жить в походах в буремні часи:
Хай вплелися сніжинки в волосся,—
Є й у в'яненні велич краси.

Так ходімо ж у натовп грайливий!
Гомін міста, мов дума моя:
Хто не в'яне дарма, той щасливий,
Між такими щасливець і я!

МИ НЕ ЗАБУДЕМО НІЧОГО...

Ми не забудемо нічого,
Забути сил у нас нема.
І смерть малого і старого
Вам не обійдеться дарма!

На захід, кров'ю люто влитий
По вами стоптаних полях
Не втечете від нас, бандити,
Не заховаєтесь в лісах!

І навіть в хмарах не знайдете
Ні порятунку, ні шляху,
З країв підзоряних впадете
І трупом ляжете в снігу.

Як сонце, ми встаєм для кари
Над землі ті, де тьма сама.
Брати, посилюйте удари:
Поляже ворог, згине тьма!

1941, Діюча армія.

Арон

КОПШТЕЙН

Арон Копштейн народився 18 березня 1915 року і загинув смертю хоробрих у бою під час фінської війни 4 березня 1940 року

1915—1940 — в цих 25 роках вкладається все життя талановитого поета. Це було коротке, але велике, змістовне, насичене подіями, працею, боротьбою і творчістю життя. У ньому, як у дзеркалі, відбилась доля молодого покоління країни соціалізму, того покоління, що виховувалось у піонерській та комсомольській організаціях, вчилось у радянській школі і стало на трудові пости в період довоєнних п'ятирічок. Це покоління своїми руками будувало соціалізм і потім захищало його на фронтах зі зброєю в руках.

Прекрасно визначив характерну рису цього покоління сам поет в одному з своїх віршів, сказавши: «Зливаються мої бажання з моїм обов'язком». Єдність слова і діла, ідейних устремлінь і життєвої практики характеризує все його життя. Давно пішов од нас Арон Копштейн, поет і боєць, друг і товариш, і нам слід пильніше придивитись до його образу, до його біографії, бо не тільки життя, але й сама смерть поета є глибоко повчальною.

Почуття любові до своєї країни, дисципліни, обо-

в'язку, почуття колективізму, дружби і взаємопідтримки — ось ті риси, які виховувала Комуністична партія у молодих будівників соціалістичного суспільства.

Арон Копштейн був поетом-ліриком. Поезія була його життям, а життя — поезією. Його біографія і творчість — нероздільні. Як і кожен справжній поет, він міг би сказати словами Гліба Успенського: «Вся моя біографія переказана мало не день у день у моїх книгах».

Арон Йосипович Копштейн народився в бідній єврейській родині у Херсоні. Після Жовтневої революції, у важкі роки розрухи і голоду, коли померли батьки, він зазнав тяжкої долі безпритульного. Але вже в ті важкі часи Радянська влада дбала про своїх дітей, і Арон став вихованцем дитбудинку спочатку в Херсоні, а потім в Будах, біля Харкова, про що він згадує у віршах «Січень», «Ялинка» та інших.

Одним з найсильніших вражень дитинства була звістка про смерть В. І. Леніна. Він пережив цю звістку, як велике не лише всенародне, а й своє особисте горе.

Згодом ми бачимо Арона Копштейна знову в Херсоні учнем у ремонтному цеху заводу ім. Петровського та співробітником заводської багатотиражної газети.

Ще будучи підлітком, він починає писати вірші українською мовою. 1930 року Арон вперше приїздить у Харків на з'їзд письменників, а в 1931 році 16-річним юнаком переїздить до Харкова на постійне мешкання. Тут він працює в газетах, багато читає і самотужки вчиться, бере активну участь у громадському житті. На протязі тридцятих років

виходить з друку кілька книг віршів Арона Копштейна.

В 1937 році поет був призваний до Червоної Армії. Потім із своєю частиною виїздить на Далекий Схід, де служить у танковому дивізіоні. Бійці жили серед суворої тайги в наметах і, не залишаючи бойового навчання, самі собі будували казарми.

Другий рік Арон працює на Далекому Сході кореспондентом військової газети «Тривога».

Навесні 1939 року Копштейн повертається на Україну. Він живе і працює з величезною інтенсивністю. Ми зустрічаємо його в травні на Шевченківському пленумі Спілки письменників у Києві, влітку в Ірпені, Одесі й Харкові, а восени він їде до Москви вчитися в Літературному інституті Спілки письменників СРСР.

На початку 1940 року Арон Копштейн разом з багатьма студентами Літінституту виїздить добровольцем на фінський фронт в складі лижного батальйону. 4 березня поет мужньо зустрів смерть від ворожої кулі у бою з білофіннами.

Якщо визначити найголовнішу психологічну рису Копштейна, то її можна б назвати величезною жадобою життя. Він ніби поспішав жити і прожив свої 25 літ у такому темпі, якому можна лише дивуватися. Він умів цінити час. Скільки томів літератури він прочитав, скільки їздив, скільки бачив, скільки написав! На протязі семи літ вийшло у світ сім книжок його віршів: «Хочемо, прагнемо, можемо» (1933), «Розмова» (1934), «Вулиця Щорса» (1936), «Джерело» (1937), «Держава сонця» (1938), «Синє море» (1941) і «Вибрані твори» (1941). Останні дві книги вийшли уже після смерті поета, до річниці його трагічної загибелі.

В Арона Копштейна була дивовижна пам'ять. Крім власних віршів, він знав напам'ять безліч творів своїх старших товаришів, своїх друзів по перу — російських і українських поетів, а також і класиків. Поезію він знав прекрасно і любив над усе. В нього було величезне природне чуття ритму, мелодії. Вірші поетові давались легко — він думав віршами. Вічний творчий неспокій ніколи не покидав Копштейна. Один із своїх останніх віршів, написаних російською мовою, він закінчував словами:

И вечный бой. Покой нам только снится.
Так Блок сказал, так я сказать бы мог.

Як і кожен справжній талант, він був надзвичайно щедрий і всюди розкидав зерна свого обдарування, своєї вигадливості і дотепності, не дуже турбуючись, щоб їх зберегти або зафіксувати. Арон Копштейн переклав багато віршів з грузинської, єврейської і білоруської мов на українську і робив це також швидко, з запалом і захопленням, відразу входячи у світ образів того поета, якого перекладав. Для своїх 25 років поет встиг зробити дуже багато, і цим також визначається міра його таланту. Разом з тим поет гостро відчував брак систематичних знань, освіти, прагнув учитися і при першій нагоді пішов у Літературний інститут.

Поетичний талант Арона Копштейна зростав швидко. Перша книжка його поезій з характерною назвою «Хочемо, прагнемо, можемо», що вийшла в 1933 році, багато в чому ще мала учнівський і наслідувальний характер. І незважаючи на це, збірка вісімнадцятилітнього поета дає уявлення про її автора, а головне: по ній можна читати епоху. А епоха ця була знаменна — роки першої п'ятирічки, епоха будівничих тем-

пів, епоха Дніпрельстану і Тракторобуду, коли «темпи вирішували все».

Як і у всіх нас, тогочасних поетів, у збірці Копштейна було багато декларативності, лозунговості, але у кожному вірші і розділі відчувається неповторний дух часу, реалістичне його зображення. Про це свідчать самі назви розділів: 1) Молодість мого покоління, 2) На заводі ім. Петровського у ремонтному цеху; 3) Англійська мова (поема); 4) Звичайне радянське місто; 5) День Різниченкової бригади. Тут були вірші про радість праці, змагання, про великі перспективи розвитку рідного Херсона, про героїв труда, були мрії і переживання самого поета.

В першій книжці намітилась характерна особливість Копштейна: уміння знаходити романтику у буднях, у повсякденній дійсності. Ось, наприклад, вірш «Перша получка». Яскраво уявляється почуття молодого хлопця, що працює в бригаді на заводі і несе додому першу одержану ним зарплату:

І досі чітко я пригадую,
Ми поверталися бригадою,
Мн в ранок йшли
— назустріч дню,
Зоря буяла, як пожежа,
А я тремтливо, обережно
Тримав найпершу зарплатню.

Це хороші гордощі — каже поет — гордощі своєю працею. У першій книжці перехрещуються впливи Маяковського і Багрицького, Тичини, Кулика і Первомайського. Крізь формальну невправність вже чітко пробиваються риси індивідуальності самого поета, відчувається справжнє сердечне хвилювання. Книжка кінчається рядками:

Та пісня ще попереду,
Боротьба попереду,
А мужність прийде.

Друга книжка поезій «Розмова» (1934) характерна подальшим розвитком поетичної індивідуальності Копштейна. Соціалістичне будівництво періоду першої і другої п'ятирічки є основним змістом книжки. Біографія країни творила й біографію поета. Він не брав якісь бічні, другорядні теми, а вибирався на бистрину, на центральні, вузлові станції епохи; він прагнув говорити про найголовніше, найсуттєвіше. Ще іноді позначається слабкість художнього образу, декларативність, але навіть у цьому відчутно пульс життя:

Восени тридцять третього року
Ми йдемо крізь віки напролом.
Восени тридцять третього року
У цехах закипають опокн,
Наповнені чавуном.

В книжці вміщено цикл віршів про Донбас, у яких поет прагне відобразити боротьбу за вугілля. Коло його життєвих вражень дедалі поширюється. Копштейн багато їздив і багато бачив; для нього характерний не тільки пафос встигання за часом, але й пафос осягання нових просторів. У книжці «Розмова», крім Херсона, уже змальовуються і оспівуються такі міста, як Харків, Горлівка, Житомир, чорноморські порти. Як колись хлопців його покоління кликав завод, так тепер їх кличуть у рядн Червоної Армії; саме там розгортатимуться дальші сторінки біографії героїв.

В 1936 році виходить третя книжка поезій Арона Копштейна «Вулиця Щорса». Особливістю поета є сміливе ламання поетичних канонів, відкидання естет-

ського підходу до життєвих явищ, поетизація, здавалось би, непоетичних тем. Він володів завидним умінням говорити просто і піднесено про звичайні, буденні речі. Він міг, наприклад, такими виразними, реалістичними, хоч, здавалось би, і зовсім неестетичними деталями малювати своє дитинство:

Губи в заїдах,
ноги в ципках,
Грязюку, що розплескалась липко,
По якій достопам'ятних днів я гасав.

Все ширшим стає вираз патріотичних почуттів поета. Все виразніше починає він говорити про народ, про Батьківщину.

Патріотичним змістом були наповнені і спогади про дитинство, про героїчні роки громадянської війни, і картини сучасного щасливого життя, і передчуття майбутніх битв, почуття обов'язку перед Вітчизною. Поет ставить питання — ким би міг бути він і всі подібні до нього, коли б не Радянська влада, і відповідає, що були б пастухами, наймитами, безсловесними рабами, про яких писали б у кращому разі етнографічні статті. Але наше молоде покоління, переживши війну, розруху, голод, тиф, безпритульність, вийшло на сонячний шлях і підійшло до невичерпного джерела юності і бадьорості.

«Вулиця Щорса» позначається багатством фарб, тонів, складною гамою почувань, глибиною і оригінальністю думки. Одним із найбільш цінних патріотичних почуттів, — підкреслює поет, — є виховане партією почуття обов'язку перед народом, перед Батьківщиною. «Зливаються мої бажання з моїм обов'язком», — говорить поет. Перш за все це обов'язок бійця, який покликаний боронити свою країну від воро-

жих зазіхань. Звідси виростає в творчості Арона Копштейна одна з головних, провідних тем його поезії — тема оборони. Свої патріотичні почуття він дуже влучно висловив у вірші «Елегія»:

Як закільцеваний голуб?
Відерцем,
Кормом, гніздечком, вузеньким кільцем.
Як закільцевана ластівка?
Всім серцем,
Прагненням бути найкращим бійцем.

Тому він прагне поєднати «снайпера влучність і голуба легкість, серце дитяче і мужність бійця».

Всі твори поета пройняті сонячним оптимізмом, любов'ю до людей, до життя. Лейтмотивом наступної книжки «Джерело» (1937) — є радість життя, почуття здійснених надій, бадьорий життєствердкуючий настрій.

В Арона Копштейна було гостре почуття нового, цікавість до всіх життєвих явищ, відчуття неповторності кожної прожитої хвилини. Ідея патріотизму нероздільна з високим почуттям інтернаціоналізму. Чим більше їздив і бачив поет, чим більше вчився і думав, тим сильніше сповнює його вірші чуття братерства народів. Саме в інтернаціоналізмі полягав головний пафос поезії А. Копштейна. В книжці «Джерело» особливо виділяється грузинський цикл. У вірші «Пісня» прекрасно передано почуття віковічної дружби грузинського і українського народів. Слухаючи грузинську пісню, яка співається на український мотив, поет говорить:

Її Давид Гурамішвілі
На Полтавщині написав,
І я відчув дніпровські хвилі
І українські небеса.

У книжці «Джерело» знайшли своє відображення і стахановський рух, і Пушкінський ювілей, і спогади про дитинство, і любов, і подорожі, і мрії про майбутнє. Про що б не писав Копштейн, в його віршах завжди почувається темперамент самого поета. У наступній книжці «Держава сонця» (1938) ми весь час потрапляємо на все нові й нові географічні назви — Батумі, Молдавія, Вірменія, Цюрупинськ, Біробіджан. Але це не просто нанизування назв, потяг до екзотики,— поет справді побував у всіх тих місцях, про які ін пише. У теплушці військового ешелону він проїхав усю найбільшу в світі транссибірську магістраль; він бачив в обличчя всю нашу країну від Херсона до Владивостока.

«Держава сонця» відкривається віршем «Потомкові», у якому видно ясне розуміння поета всієї значущості епохи будівництва соціалізму, свого місця в строю. В ньому відчуваються неповторні ознаки часу і найтонші нюанси почуттів молодої радянської людини:

В двадцятому столітті, в другій чверті,
Ми пізнавали неповторний час,
Ми здобували щастя і безсмертя —
Такими ти запам'ятаєш нас.

Ми здобували право щасно жити.
Учитися, рости без перепон,
Здобули кров'ю ми шестину світу,
І в цьому був наш основний закон.

В книзі «Держава сонця» оборонні мотиви стають основними, домінуючими. Тема оборони країни не була принесена в лірику Копштейном ззовні, вона випливала з обставин його життя. Лірика найбільше залежить від випадковості, від настрою, від подій, але,

з другого боку, можна сказати, що у справжнього ліричного поета немає випадкових віршів, бо він завжди йде в ногу з епохою, з життям. У віршах «Держава сонця» примхливо переплелись описи бойових буднів з пейзажами Далекого Сходу, вірші про Далекий Схід з признаннями в коханні і з мотивами розлуки, вірші, позначені культом особи Сталіна, з віршами про російську мову, яка єднає всі народи радянської землі.

Остання книжка поезій «Синє море» («Таборовий щоденник»), що вийшла уже після смерті Копштейна, повністю присвячена червоноармійським будням, які пройшли крізь серце поета. Тут дані картини прикордонного життя на Далекому Сході. Серед тайги, зимою поставила свої намети танкова частина. Напроти — маньчжурське місто, де марширують самурайські роти, позаду — сувора краса незайманої тайги, а десь за десять тисяч кілометрів — кохана дружина і рідна Україна. В тайзі молодь будує місто, і перед нами постає образ міста юності — Комсомольська:

Так ми город свій будували,
Переможне людське тепло,
І проспекти ми прокладали,
Хоч будинків ще не було.

Поет ясно бачив майбутнє і неминучість війни. Він давав собі звіт у тому, що нашому поколінню доведеться не тільки будувати, але й захищати завойоване. Вірш «Березень» сповнений передчуттям наступних боїв:

На полях центральної Європи
Гримотіли танки быстроходні,
Наближаючись до нас, до нас.
Будуть знов походи і намети,

Лазарети, бомби і окопи,
І дощі, і вечори холодні,
Буде грозовий, воєнний час.

Коли білофінська вояччина, підготована світовим імперіалізмом, спробувала перевірити міць радянської зброї, Арон Копштейн зразу зайняв своє місце у строю. Піднесений благородними чуттями радянського патріота, він у складі комсомольського лижного батальйону бере участь у боях. Бійці любили цього завжди веселого, життєрадісного поета, який носив у похідній сумці не тільки бойові патрони, а й свої вірші і у вільний час читав їх бійцям на привалах і в землянках.

Під грім гармат Арон Копштейн написав чудові поезії, золотий сплав почуттів вільної радянської людини, для якої свобода стала пізнаною необхідністю, яка в ім'я життя іде на смерть:

Мы с тобой простились на перроне.
Я уехал в дальние края,
У меня в смертельном медальоне
Значится фамилия твоя.

Але, якщо зі мною що-небудь трапиться — звертається він до дружини — ти не вір у мою смерть. Один з кращих віршів А. Копштейна зветься «Батьківщина». Він враховував можливість смерті в бою, але, як кожен свідомий патріот, знав, що його фізична смерть буде мостом у безсмертя і що безсмертна слава буде здобута подвигами в ім'я Батьківщини. Тому його останні вірші пронизані мужністю, вірою в безсмертя, в життя:

Ні, не хочу я іншої слави,
Тільки б пам'ять мою зберегли
На Волохинській вулиці трав,
Над Лиманом високі вали.

Вже багато літ відділяє нас від часу загибелі Арона Копштейна. Він поліг, як справжній герой, захищаючи свою «державу сонця», свою Радянську Вітчизну. Це був справжній поет-комуніст, в якого слово не розходилось з ділом, справжній художник, який міцно тримав в руках зброю слова.

Скрізь, де б він не був, він залишався самим собою. Душевна свіжість, чуття нового були у нього таким же природженим даром, як і почуття ритму, мелодії, краси слова. Він про все встиг подумати, хоч і далеко не про все встиг написати. Поет лише набирав розгону, слово його дедалі наливалось більшою силою, а почуття радянського патріотизму зігрівало його схвильовані рядки.

Подвиг в ім'я Батьківщини — безсмертний. Коротке життя поета — як недоспівана пісня. У серцях друзів, товаришів по зброї, соратників, нашої молоді назавжди залишився світлий образ комсомольського поета.

Степан Крижанівський

ПІСНЯ ПРО ПІСНЮ

Рано-вранці,
навіть до підйому
(...Сну
ще не розбурканий полон...)
Ти виходиш,
пісня незнайома,
Проводжати перший батальйон.
Батальйон
виходить на загінне
Вперше цього літа.
Пісні — строк.
Думка — скласти пісню —
не загине,
І слова
стікаються
в струмок.
Ти іще нескладена.
Та де там!
Я тебе
співаю навмання:
«Вийшла сотня кулеметна
На загінне навчання...

Вийшла сотня з батальйоном
І крокує твердо з ним.
Розгортаються колони
Перед маршем бойовим...»
Я тебе не вимріяв, не виснив —
Виростай,
сувора і проста.
Доганяй ударні чоти, пісне,
Стань праворуч,
попереду стань.
Ти ставай упевнено на фланг цей.
(Піт струмить на стомленім лиці...)
«І поглиблюються шанці
Під лопатами стрільців.
Кожен шанець — в повний профіль,
Не помітить ворог нас...»
Тож упевнено лунайте, строфи,
Продзвеніть бадьоро, мов наказ.

Нехай у пісні моїй горить
Вогонь навальних атак,
І я переходжу на інший ритм,
І я закінчую так:
— Хай пісня моя не покине фронт,
Хай пісня бої зустріча,
Хай пісня входить в загальний фонд,
Озброєнь РСЧА.
Не —
декламацію про борню,
про потужність, безкрайсть сил...
Максимальна швидкість
і влучність вогню,
Заздалегідь обрана ціль.

Не —
голих агіток слова пісні,
виснажені до країв.
Нехай опанують мої пісні
тактику
боїв.
Хай слів обойми, а не разки,
Пісня моя бере.
У ритмі моїх маршових рядків,
В напрузі моїх маршових рядків,
В насназі моїх маршових рядків
Грими наказ:
— Уперед!

1932

РАНОК

Ранок починається отак:
У звичайну, стерту мов п'ятак,
Ніч,
що просувається на крок,—
Басовито врізався
гудок.
Він сурмить, женеться по п'ятах...
Ранок починається отак.—
Він сурмить.
І почались турботи,
Що завжди розпочинають дні.
Поспішають хлопці на роботу,—
Значить, час прокинутись мені.

Розійшлися сутінки фіранок —
Розпочався мій буденний ранок.
Одягаюсь похапцем,
бо вітер
У вікно струмить несамовито,
Забиває рота він мені,
Хоч його клени,
хоч не клени.
Вітер дужий,
вітер повноликий,
Він промінням розсипає бліки,
Зайчиком стрибає по листах —
Ранок починається отак.
Наше місто в червні
пилом повне,
Це нічого,
я ж бо вихідний.
Поспішаю —
швидше вниз,
до човна —
Та швидкі ж дніпровські човни!
Я виходжу в це життя хороше,
І мені на дверях листоноша
Подає з усмішкою листа...
Ранок починається отак.
Я конверта ще не розкриваю,
Тільки знаю —
це писала ти;
Тільки чую,
як дзвенять трамваї
На твоїй розміреній путі.
Я не знаю точно, як ти, де ти
І куди життя тебе веде.
За шістсот далеких кілометрів

Й ти звичайний починаєш день.
Ти виходиш у червневий ранок,
Ти ступаєш на гладенький ганок,
Шарудиш папером і книжками,
У ході розмахуєш руками,
Поспішаєш ти на робітфак.
Ранок починається отак.

І встає республіка з тобою,
І встає республіка з добою,
І стає республіка до бою,
Щоб у дальші перемоги йти.
День для неї двері відкриває
І для неї пісня виростає,
Поїзди проходять і трамваї
На її розміреній путі.
Значить, твердо я побачив, де ти,
Бо гудки
однаково гули.
За шістсот далеких кілометрів
Ми з тобою
ранок почали.
Почалася
молодість доби,
День роботи, вперто учби,
День нестримних радісних атак.
Ранок починається отак.

1933

ПІСНЯ ПРО ДРУЖБУ

Ю. Мірошникові

Щоб ішли пшеничні валки,—
Плошу якісно засій...
...Є село Широка Балка
На Херсонщині моїй.
...Як ідеш ти до заводу—
Чийсь важкий почуєш крок,
То ладнається з походу
Наш ударний Н-ський полк.
...Паротяг сопе хоробро,
Вперто поїзд він везе.
Паротяги ції роблять
На заводі ХПЗ.
Отже,
в пісні є початок.
Так,
я пісню розпочав.
Друзі!
Всюди ви на чатах —
На селі,
в РСЧА...
...Весь занурився у працю —
В поле вийти треба в строк,—
Він сидить в Широкій Балці,
Мій найперший корешок.
Випав сніг,
та вже розтанув
У погоду цю палку.
Опановує стріляння
Мій товариш у полку.

...Щоб загони виростали
Сконцентрованих напруг,—
Припасовує деталі
На заводі третій друг:
— На важкім робітнім фронті
Ми боролись з чужаком,—
Пише друг,—
ми насіньфонди
Вже засипали цілком.
В небо доменну заграву
Схід сьогодні викинув,—
Мій товариш першу вправу
Досконало
виконав.
Пише друг:
— Радій із нами,
Друже, ти,
почувши це:
Змінно-зустрічну програму
Перевиконав наш цех.
Хлопці рідні!
друзі близькі!
Юний запал не зачах.
Перемоги, наче блиски,
На усіх, усіх фронтах
Так іти нам —
без поразок.
Вітер швидкості —
в лице!
Ми — не вкупі.
Але — разом!
Слово честі — правда це!

1933

БІОГРАФІЯ ОСЕНІ

Восени тридцять третього року
Ми йдемо крізь віки напролом.
Восени тридцять третього року
У цехах закипають опоки,
Наповнені чавуном.
Елеватори повні зерном,
Бо степи вже скосили до строку.
Восени тридцять третього року
Ми йдемо крізь віки напролом
І ми дійдемо до мети:—
Сконденсовані сили і нерви.
Запорука — молодші брати,
Піонери твої, піонери!
Золоте їх прийдешнє, багате,
Як в амбарах колгоспне зерно.
Хай горить піонерське багаття,
Хай горить, не згоряє воно!
Я і сам на просторах республіки
Виростав піонером.
І от
Я чекаю —
покличе казарма чи кубрик,
Як в тридцятім покликав завод.
Від заводів,
редакцій,
колгоспів
Нас покличуть.
Покличуть мене.
В отаку, як теперішня, осінь
Одягну я військову шинель.
Все розкреслене, вписане в графи,
Зрозуміле, мов перший сніг.

Розгортайся, моя біографіє,
Біографіє друзів моїх!
З ними — кращими,
рідними,
кревними—
Кожна дата прийдешня —
маяк.
Розгортайся, моя упевнена,
Ще неспівана пісне моя!
Восени тридцять третього року
(Це ж — майбутніх років запорука!)
Наша путь — як ніколи — ясна.
Простягаю напружені руки
До найближчої дати —
весна!
Тож навіщо вагатись, навіщо!
Я до тебе цілком пристаю.
Зустрічаю найкращу, найвищу,
Найщасливішу осінь мою.

1934

БОЄЦЬ У ДОЗОРІ

— Я стою сьогодні у дозорі.
Велетнем здається тінь моя.
Я один.
А наді мною зорі.
Ніч —
і вітер.
Вулиця —
і я.

Я самотній.
Всі давно поснули.
Заховалось місто в сни примар.
Навіть місяця щербата куля
Кульгає за ширми хмар.

Сто — вперед.
І сто — назад.
Невпинно
Я крокую.
Ввесь оддавсь ході...
Почуваю — йдуть на мене тіні.
— Хто іде?!
— Карнач!
І знов один...
Так, один.
Та чи самотнім буду?
Хто слова безрадісні сказав?
Он сурмлять гудки Бавовнобуду,
І авто побігли на вокзал.
Це — ударний запал не холоне
І вночі, коли звичайно сплять.
А згадаєш — скільки на кордоні
Стало непохитних —
і стоять.
А згадаєш —
скільки то на варті
Йде під крок розмірених годин.
Тож нічого,
певен я,
не варті
Ці слова:
— самотній...
— я один...

Схід вже небо переполовинив,
Ті, хто в ліжках, досинають сни.
Я кінчаю — незабаром зміна.
Я кінчаю.
А думки ясні:
Злютувала нас
одна напруга,
Гартувала
молода доба:
Шахтарів, що борються за вугіль,
Слюсарів, що б'ються за комбайн,
Астрономів, що шукають зорі,
Вчителів,
сільських більшовиків.
І бійці, що роблять у дозорі
Справу буднів —
справу для віків.

1934

ЕЛЕГІЯ

Снайпери кулю вганяють у кулю,
Вітер підмерзлі калюжі розбив.
— Гулю, голубоньки, гуленьки-гулю,—
Кличе хлопчисько своїх голубів.
Сонце заходить. Ясна позолота
Криє каштани, калюжі, хати.
Юність моя, голубина охота!
Чому схвильовано дивишся ти?

Гулю, голубоньки!
От ми й дорослі,
От голуб'ятні уже не про нас.
Роки достиглі згинаються бростю,
Через рамено висить протигаз.
А голуби розлітаються врозтіч...
Гулю, голубоньки! Сизим туманом
Ви пропливете без краю, без меж,
Ви розлітайтесь пснад домами —
Аеропланом не здоженеш.
Все це чудесне. І що я утрачу
В затишку сонця, в шумі вітрів?
Гулю, голубоньки! Пісня дитяча,
Птиця в повітрі, дим по зорі.
Тільки я знаю, що недаремно
Я голубину охоту любив.
Бачиш — вони закільцевані ревно.
Сизі, міцні поштарі-голуби.
Як закільцеваний голуб?
Відерцем.
Кормом, гніздечком, вузеньким кільцем.
Як закільцевана юність?
Всім серцем,
Прагненням бути найкращим бійцем.

Як поєднати, йдучи у далекість,
Відданість, відданість до кінця.
Снайпера влучність
і голуба легкість,
Серце дитяче
і мужність бійця?
Снайпери кулю вганяють у кулю —
Снайпером буду.

— Гулю, голубоньки! Гуленьки-гулю!
Голубом буду.
Буду влучати —
не помилятись,
Буду літати —
і повертатись.
Десь марширує на стрільбище рота
Високо-високо тягнеться спів...

Юність моя, голубина охота,
Скільки у наших руках голубів!

1935

ЖІНОЧА ПАРТИЗАНСЬКА

Ой у полі три криниці
На чотири гони.
Там прощались партизани,
Напували коні.
Ведуть хлопці до криниці
Коней напувати.
Говорили партизану
Дружина і мати.
А що перша каже:
— Любий,
Як втечеш із бою,
Ні хвилини більше жити
Не буду з тобою.
А що друга каже:

— Сину,
Будь в загоні перший,
Бо налізли на країну
Вороги, як шершні.
Іще мати каже:
— Милий,
Швидше йди у лави —
За Радянську Україну,
За робочу справу.
— Буду, — каже, — ненько й жінко,
До бою готовий.
А чого ж сестра не скаже
На прощання слова?
А сестра не каже слова,
Брата не жаліє,
Напуває на прощання
Коні вороні.
А сестра не каже й слова,
Брата не вітає,
На коня сама сідає,
Шаблю надягає.
Закуріла, зашуміла
Курява імлиста,
Ведуть хлопців-партизанів
Славні комуністи.
Задрижали, задзвеніли
Бруки кам'янисті.
Вибивають партизани
Ворогів із міста.

1936

ПІСНЯ ПРО СМЕРТЬ КОМДИВА

Коли упав звитяжний Щорс,
Комдив Микола Щорс,
Убивця — білий офіцер —
В бандитський штаб приповз.
Приповз, вклонився, гордо сів,
Сказав:
— Я Щорса вбив! —
Найголовніший отаман
За це його хвалив.
Ти зник, убивця-офіцер,
Ти в безвісті тепер,
А славу Щорса, наче стяг,
Проносить піонер.
Тобі немає вороття,
Нема тобі життя.
Проходять щорсівські полки,
І літаки летять.
Проходять щорсівські полки,
Батьки та юнаки.
В підпілля загнаний Ротфронт
Підносить кулаки.

Тебе не знають і твої
Фашисти-хазяї.
У списках шпигунів ім'я
Під номером стоїть.
Ти тільки раб,
ти тільки нуль,
Озвірений куркуль.
Ти — найогидніша мішень
Для снайперівських куль.
Ми стали — славні вартові,

Вожді та рядові,
І слава Щорсова не вмре,
Аж поки ми живі,
Аж поки стукають серця
В наркома та бійця,—
Одвічна молодість іде,
Без краю, без кінця.
Проходять щорсівські полки,
Батьки та юнаки
На Щорсів пам'ятник кладуть
Прекрасніші вінки.
А ти —
ти згинеш чужаком,
Приблудним здохнеш псом,
Твоя могила поросте
Колючим будяком.

1936

ПІСНЯ

Був липень. Гострий дух резини.
Недбалий крок в асфальт угруз.
Ішли по вулиці грузини.
Співали пісеньку стару.

Її Давид Гурамішвілі
На Полтавщині написав.
І я відчув дніпровські хвилі
І українські небеса.

І потекли трамвайні рейки
В країну рос, в країну трав,
Коли полтавський соловейко
Зненацька тут защебетав.

Ішли по вулиці машини,
Була пора гарячих жнив.
Співали радісні грузини
Про українських солов'їв.

1937

НА СТАНЦІЇ БІРОБІДЖАН

Зливаються мої воління
З моїм обов'язком.
У нас.
Чотири кулі в магазині
І одинадцять — про запас.

Вночі стояв у караулі
На станції Біробіджан.
Над ешелоном плив туман.
Чекали в магазині кулі.

Я тут не чув, а відчував
Сюрчки, уривчасту розмову
І вчасне одцвітання трав,
Що потім зацвітають знову.

У несформованому колі
Лежало місто серед мли.
Воно вночі забуло колір,
І тільки лінії росли.

Дорога розганялась гінко,
Вона до станції брела,
Вся заклопотана, мов жінка,
Що хатній фартух надягла.

Вона вела до прикордоння,
Де розбиваються вітри,
Де стали в синьому затоні
Торпедоносні катери.

В плакатах захлинався вітер,
І липень цвів, немов весна.
З єврейських прямокутних літер
Складались любі імена.

Зливаються мої бажання
З моїм обов'язком.
І тут,
У нашому Біробіджані
Я захищав високий труд.

1938

ДНІПРО

Аж від самого Смоленська пливе пісня
білоруська,
У лісах її початок, на Дніпрі вона шумить.
Починають плотогони про веселу Лявониху
І повільно за водою посуваються униз.
Я не знав тієї пісні, бо у нас не так співають.
В нас заспівують рибалки серед річки, у
степах
Про Каховку.
До Каховки путь тримають плотогони.
Зутрічаються дві пісні по середині ріки.
У мережах б'ється риба — молодий
дніпровський короп.
Бистрий виводок пташиний до Лиману доліта.
Зустрічаються дві пісні — українська й
білоруська—
І сплітаються, неначе в них однакові слова.
Білоруські плотогони повертаються додому
І привозять як гостинець степовий дзвінкий
мотив.
Розкажи мені, мій друже, чи не чув ти в
Білорусі,
Як на горі на зарослій та і жнуть женці хліба?
Плинуть так пісні російські, українські
й білоруські—
По дорозі літа й сонця, крізь ліси,
лани, степи —
Від Смоленська на Каховку, від Каховки
до Херсона,
Від Херсона на Очаків — по дорозі наших
мрій.

1938

ПОДОРОЖНИК

Олені

І степи, і соковиті луки,
Задля нас на світі все зросло.

Поклади свої холодні руки
На моє задумане чоло,
Щоб далеко від степів, у місті,
У твоєму ніжному теплі
Пригадав я подорожнє листя,
Що зростає на живій землі.

Скільки нас в житті, непереможних,
В придніпровських виросло степах.

Є така рослина —
Подорожник —
Що росте не в полі, не в садах,
Що міцне лапате листя хилить
Тільки там, де путь далека є,
І що він свої зелені сили
Подорожнім людям віддає.
Наступали степом партизани,
Зціплювали зуби до крові,
Подорожником вкривали рани,
Далі йшли на ворога, живі.
Земляки і побратими зроду —
Чабани,
рибалки,
ковалі —
Вчилися наперекір природі
Не вмирати на живій землі,

Щоб ніколи не клювали круки
Чоловіче сонячне тепло.

Поклади свої холодні руки
На моє задумане чоло.

1938

БАТЬКІВЩИНА

Я в Примор'ї стрічаю світанки.
Скоро знов у дорогу мені.

Недалеко від озера Ханки
Українські співають пісні.
Добираючи слово до слова,
Прислухаюсь до пісні весь день
І повторюю знову і знову
Всі уривки знайомих пісень.
Поміж сопок Приморського краю
Склалась піснею думка ясна,
Що свою батьківщину я маю
І єдина для мене вона,

Та земля, на якій народився,
Де біжать у Дніпро ручаї,
Де я рідної мови навчився
Й не забуду ніколи її.
Тим я виріс до всього цікавий,
Що в дитинстві моїм, вдалині,

На Волохинський вулиці трави
Устеляли дорогу мені,
Що в затонах ріки Кошової
На світанку я рибу ловив
І цвітіння весни степової
Я на ціле життя полюбив.

Може, я не приїду додому,
Може, долю я маю таку,
Що звалитись моєму шолому
На чужому, сухому піску.

Я в маньчжурськім впаду гаоляні
І зімну його тілом своїм,
І тоді я згадаю востаннє,
Що на світі я був не чужим.
Ні, не хочу я більшої слави,
Тільки б пам'ять мою зберегли
На Волохинській вулиці трави,
Над Лиманом високі вали.

1939

БЕРЕЗЕНЬ

В українській мові збереглися
Запашні слова, мов тільки вчора
Здогадались люди, що проснулись
Після довгої зими берези,
І назвали березнем цей місяць.

На гілках іще бурульки висять,
Ще вітри, неначе нетверезі,
Розбиваються між темних вулиць,
Що вночі закутані у морок.

Зветься світлим березнем цей місяць.

Наш будинок в лісі над Ірпінню.
У ріці відбились темні зорі.
В світлий час ранкового спокою
Я ніяк сьогодні не засну.
Зустрічався я уже з глибінню
І Амуру, і Дніпра, і моря,
А тепер над тихою рікою
Зустрічаю я оцю весну.
Довго ми сьогодні говорили —
Вже загасло електричне світло, —
Згадувались друзі і знайомі,
Подорожі, вірші і дівчата,
І дитинство, юність і майбутнє.
Ця обмежена, чотирикутна
Нашого товариша кімната
У далекім, у самотнім домі
Спогадами теплими розквітла.
Довго ми сьогодні говорили.
Ми вдивлялись жадібно в газети.
На полях Центральної Європи
Гримотіли танки бистроходні,
Наближалися до нас, до нас.
Будуть знов походи і намети,
Лазарети, бомби, і окопи,
І дощі, і вечори холодні,
Буде грозовий, воєнний час.

Ми сиділи в думах і тривозі.
Нам читав поезії товариш,
Як барвінок стелеться хрещатий,
Як летять над нами сірі гуси,
Як вмирали козаки у полі.
І подумав я: чи не доволі
Про барвінок і любов писати?
Може, завтра будемо у русі
По дорозі вибоїв і згарищ,
На військовій, стоптаній дорозі.

Не доволі, друзі, ще не досить
Віршів про кохання та барвінок.
Ми з собою візьмемо в дорогу
Спогади, і думи, і пісні.
Хай їх командир в планшеті носить,
Як привіт від вулиць тополиних,
Хай боєць захопить у тривогу,
Бо цвітут берези навесні.
Зветься березнем найперший місяць,
Розквітають квіти — далі квітень,
Буйно сходять трави—далі травень,—
І немає місяців поганих.
В арсеналах сплять іще нагани,
Сплять патрони в наших магазинах.
Коли скажуть нам в дорогу вийти,
У військову вславлену дорогу,—
Хай хрещатий стелеться барвінок,

Ми іще повернемось до нього.

1939

ТАЙГА

I

Ти спочатку мене лякала,
Ти, несхожа на тихі гаї,
Як відкрилися від Байкалу
Мовчазні володіння твої,
Де природа розсипала щедро
Все багатство суворих принад,
Де з північним, засніженим кедром
Обійнявся виткий виноград,
Де сплелась у заплутані хащі
Всіх рослин непокірна юрма,
Де тепер зрозумів я найкраще,
Що на світі живу недарма.

Значить, люди ми справді найдужчі,
Як пройшли крізь чотири вітри
І, нарешті, поставили в пущі
Легкокрилі свої табори.
Повставали хурделиці — проти!
Проти нас заїжачилась ти.
Хто зумів би тебе побороти,
На своєму наполягти?!

Нас колись обіймали любі,
Зустрічали нас матері,
Ми колись танцювали в клубі
І купалися у Дніпрі.
Щебетали над нами птиці,
Ми любили босоніж брести.
І на третій день із столиці
Ми одержували листи.

Та забралися ми у нетрі,
У ліси, що стоять між болот.
Дев'ять тисяч п'ятсот кілометрів,
Та ще гаку буде п'ятсот.

Ми казали в листах і розмові,
Що життя нам щастя несе,
Що веселі ми і здорові,
І було таки правдою все.

II

Це було таки правдою. З нами
Воювали замети зими.
Тут ми стали всі теслярами,
Лісорубами стали ми.
Повертались після роботи.
Що тоді в нас з собою було?
Довга пісня. Розмови. Турботи
Та багаття невірне тепло;
Тільки гострі нашоршені віти
Та намет, що нікого не грів.
Це було наче створення світу
Не за шість, а за тисячу днів.
А коли ми заклали будови
І відкрили ми город наш,
То відчули, що світ чудовий,
І не може бути інакш;
І що права не мають бути
Непокої, нещастя, цинга;
Що від нас, наїжачившись люто,
Відступає на північ тайга.
Хай живе у житті хвилювання
І промінням розпалює сніг!

Ми копали тоді котловани
У землі, що промерзла повік.
І під західними вітрами
Геть зникали погрози зими,
Так ми стали каменярами
І монтажниками стали ми.

Так ми город свій будували —
Переможне, людське тепло,
І проспекти ми прокладали,
Хоч будинків ще не було.

III

І дівчата до нас приїздили
Розділяти суворий труд.
Зустрічались ми тут, любили
І одружувались отут.
Ці хвилини тривожні, хмарні
Не забуду на все життя,
Коли в першій нашій лікарні
Народилось перше дитя.
І воно полюбило дерева,
Цю тайгу, де багато чудес,
Де погода спокійна, січнева
Хмари геть проганяє з небес;
Де струмить у далекій долині
Непомітний початок ріки;
Де на кожній високій ялині
До світанку ночують зірки;
Де ведмеді сховались в барлоги,
Лапи смокчуть і тихо сопуть;
Де прокладені нами дороги
Аж до серця країни ведуть.

Значить, правда, що виросли сквери,
Що до міста розчищено шлях,
Що вартують міліціонери
На справжнісіньких вулицях.
Значить, ми таки справді здолали,
Полюбили принади твої.

Ми легенду тут збудували
І розказуємо її.

1939

ТРИВОГА

Тривога! Тривога! Тривога!
Ти, мабуть, не чула нічого
В далекім твоїм лазареті,
Як друзі схопились в наметі,
Як стрімголов кожен — до танка, —
Так бігли колись ми з тобою.
Далеко іще до світанку,
Напевно, що ближче до бою
Гарячого, впертого, злого.
Тривога! Тривога! Тривога!

Горять ліхтарі електричні,
У небі висвічують зорі.
Скоріше заводьте мотори,
Готуйте прилади оптичні,
І боєприпаси, і зброю.
До бою! До бою! До бою!

Недавно в районі Хасану
Ударив осколок гранати.
Звалила товариша рана
На землю розбиту, щербату.
І я заступив командира,
І так я сказав йому щиро:
— Згадай, як дружили з тобою
В тривожну військову годину,
За тебе веду я до бою
Озброєну нашу машину.
Лежи і одужуй в лікарні,
Годуйся смачним виноградом.
Ми хлопці всі нібито гарні
І честь екіпажу не зрадим. —

Я так жартував і сміявся,
Хоч дуже за друга боявся,
За брата свого дорогого.

Тривога! Тривога! Тривога!

Неначе боєць в караулі,
Схилилась сестра над тобою.
Зоря чи трасуючі кулі,
Зірниці чи відсвіти бою
У небі важкому?
Не треба
Дивитись в нахмурене небо!
Спокійно одужуй.
Не грози,
Не блискавки це — бомбовози,
І швидкістю й силою грізні,
Летять у атаку із нами.

Механіків пальці залізні,
Здається, зрослись з ричагами.
Це танки розгорнутим ладом
Сталевим летять водоспадом
На лінію першу ворожу.
Я більш пригадати не можу,
Як ми виростали з тобою.
Морзянка стукоче раптово:
— До бою! До бою! До бою!
Коротка командна розмова:
— Вогонь! Заряджайте! Готово!
— Вогонь! Заряджайте! — Існову
Коротке, озброєне слово,
Мотора шалена напруга.

Але не забув я про друга.
Ім'ям я твоїм називаю
Снаряд, що летить в самурая,
Рвучке поривання мотора,
Бо ще ми побачимось скоро,
Здорові і дужі, з тобою.
До бою! До бою! До бою!

1939

ТЮЛЕГЕН ТОКОМБЕКОВ

На чудному інструменті,
На киргизькому комузі
Мій товариш грає пісню.
Грає пісню і співає
Тихим голосом гортанним,

Як батирі два зійшлися
І народ навколо стежить,
Хто із них перемагає.

На привалі — півгодини.
Далі знову по машинах,
Знов дорога переможна,
Поворотна від Хасану,
Знов мотори монотонні,
Знов танкістський маршневпинний.
Повертається у табір
Наша рота нездоланна.

Тюлеген комуз ховає,
І стрибає в башту швидко,
І сідає він на місце
Командира екіпажу.
В командирську панораму
Тюлегену добре видко
І ліворуч, і праворуч,
І усю колону нашу.

І співає мій товариш,
Хоч не чути вже нічого,
Повертається праворуч
І всміхається до мене,

І свою побідну пісню
Він співає всю дорогу.
— Тюлегене, Тюлегене,
Пошкодуй свої легені.

Він не чує і співає.
І летить колона рвучко
Повз сади передосінні,
І засіви, і обніжки.

Мій товариш Токомбеков
Крутить панорамну ручку
І всміхається дівчатам,
Хоч не видно їм усмішки.

Знов привал короткий. Можна
Відпочинути від спеки.
Тут берези білокорі
Підвели свої вершини.
— Розкажи мені, нарешті,
Тюлегене Токомбеков,
Ти чому співав сьогодні
І сміявся у машині?

— Я тому сміявся, друже,
І співав усю дорогу,
Що складуть, можливо, люди
Пісню і про нашу роту,
Як машини ми ладнали,
Як почули ми тривогу,
Як тепер ми переможні
Повертаємось з походу.

Не згадають там про мене,
Та коли почую пісню,
Як танкістські кулемети
Посилали бистрі кулі,
Як гармати наші били
Їхнє військо ненависне,
Я скажу, що, значить, люди
І про мене не забули.

На дзвінкому інструменті,
На киргизькому комузі
Мій товариш грає пісню,

Грає пісню і співає
Тихим голосом гортанним,
Як ми з ворогом зійшлися.
Той, за ким народна правда
Переможе, подолає.

І не знає мій товариш,
І ніхто не знає з нас,
Що Калінін в кабінеті
Підписав уже указ.
Я не став іще героєм,
Не згадали там про мене,
Та про тебе не забули,
Токомбеков Тюлегене!

1939

ПОШТА

Повертаючись до бази
По бензин і по снаряди,
Ми питаємо відразу
В експедитора листи.
Каже він:
— Після обіду. —
Ми не відстаємо вперто!
Роздає він нам конверти —
І тоненькі, і товсті.

Ти пиши мені частіше,
Як живеш в далекім місті.
Ти не знаєш, як це добре

Сісти з другом в холодок.
І коли він запитає:
«Що тобі дружина пише?» —
Прочитати, розповісти,
Лиш для себе приховати
Найдорожчий твій рядок.

Мій товариш Токомбеков
Ліг на землю в холодочок.
Він листа читає вголос,
Перечитує ізнов.
Він звертається до мене:
— Подивись, який синочок,
Це тоді він народився,
Як я в армію пішов. —
А дитина на портреті
Дивиться на світ цікаво
І не знає, що в наметі
В батькових руках — портрет,
Що для синового щастя,
Що для синової слави
Зараз батько візьме знову
Дегтярьовський кулемет.

Вдвох ми чистимо гармату —
Після бою це не легко.
Ні, це легко, Токомбеков,
Бо щасливі я і ти,
Бо в далекому аулі
Син уперше каже: «Тато!»
І про це дружина пише
Довгі радісні листи.

1939

ДОЩ

От і серпень Приморського краю
Стукотить по намету дощем,
І повільно вологу вбирає
Та земля, на якій ми живем.

Ми спимо, набираємось сили,
Так, що день пролітає, як мить,
І, неначе рибальське вітрило,
Полотно під вітрами шумить.

Стукоти по намету, волого,
Все одно не прокинемось ми.
Нам увечері знову в дорогу,
В дивну суміш світання і тьми.

Там калюжі, горбки, крутояри, —
Цю дорогу я з боєм пройшов.
Там проміння випорскує з фари,
Щоб у танку відбитися знов.

Спить в наметі натомлена ланка.
І шинелі, і зброя — сухі.
Скоро знову команда «по танках!»,
Знов приморські знайомі шляхи.

Я крізь сон відчуваю бажання,
Щоб були ми завжди молоді,
Щоб сріблясте, співуче дрижання
Збереглось в придорожній воді,

І щоб цю розхвильовану воду
Не закрив надвечірній туман,
І щоб ми привітали природу
Бурним маршем у бій, на Хасан.

1939

ВЛАДИВОСТОК

Улітку бачив я Владивосток,
Уздрів цвітіння сонячних гілок.
Почув я в океанському порту
Повільний торжествуючий гудок.

То відпливають в море кораблі
Від берегів любимої землі.
Копоче гвинт, і мирно ходить він
У струмах вільги, в водяній імлі.

Герої нерозказаних билин
На кораблях ідуть на Сахалін,
До тих земель, де укриває сніг
Простори ще незвіданих долин.

Була пора гаряча у порту.
Я шум її почув ще за версту.
Зливались звуки тут в єдиний шум,
В єдину надзвичайну чистоту.

Побачив я сліди орлиних гнізд
І на березах ніжний бачив лист,
Вогні у небі посивілих зір,
Дерев загайний та невпинний зріст.

Хоч звідси йдуть до півночі путі,
Та важко місто радісніш знайти,
Де тихим став Великий океан,
Де хочеться й камінню зацвісти.

Зима незламна у своїх правах
На дальніх Командорських островах,
І на зимівлі мису Уеллен
Будови мовчки мерзнуть у снігах.

Та знай, зимовнику, на світі є
Прекрасне місто сонячне твоє,
Відчуй, як тихо звідти доліта
Південний вітер і тепліш стає.

І ти повернешся на кораблі
До берегів любимої землі,
Побачиш сплетення зелених віт
І скажеш ти:— Який хороший світ!

1939

НАНАЙСЬКА ПІСНЯ

Шлях орла в широкім небі,
Шлях сазана в синіх водах,
Зайця шлях в дрімотнім лісі —
У руці моїй зійшлись.
Я — Актанка, син Актанки,
Із колгоспу «Шлях нанайця»,
Я Амуром їду вниз.

Це ж мені листа прислали
Із села Мала Криниця.
Нас запрошують, нанайців,
Щоб приїхали в степи
Бистрокрилим самольотом,

Мудрим поїздом залізним,
Щоб зустріти наших друзів
У вкраїнському селі.

Ми послали подарунок,
Нам прислали віддарунок.
Пише друг мій незнайомий:
— На роботу подивись.
У вишиваній сорочці,
В легкоплинній оморочці,
Я Амуром їду вниз.

Буркотить вода навколо,
Щось співає невиразно.
На воді танцюють риби,
Захід плаває в воді.
В мене є рушниця добра,
В мене верші і мережі,
В мене діти і дружина,
Я щасливий назавжди.

Так співай навколо, водо,
Говори мені виразно,
Що нанайці, ми, щасливі,
Ворогам нема шляхів.
Я — Актанка, син Актанки,
Внук Актанки, правнук Тигра,
Я оцю складаю пісню
Для своїх товаришів.

1939

ЗАСТАВА

Неляканих птиць верескливі загони
На південь, на південь летять восени.
За нами — наш край. Перед нами — кордони.
Далекого Сходу ми вірні сини.

Він справді далекий. Якими очами
Оглянути обшир зумієте ви?
Цих птиць косяки, що злітають над нами,
Не зможуть від нас долетіть до Москви.

А люди літають і далі, і вище,
О сила думок і напруження рук!
На полюс, немов на важке бойовище,
Із нашого краю летів Мазурук.

Товаришу, чуєш: ідуть звіролови
По сліду, що криється в гущавині.
Товаришу, чуєш: до бурі готові,
Ладнають рибалки моторні човни.

І нафта шумить у новій свердловині,
І більше сади не бояться зими,—
Це ми збудоражили мертві долини
Багатства забутої Колими.

Спускаються люди під землю Сучану,
У кризі спокійно ідуть кораблі.
Це тільки початок великого плану
Цвітіння землі, сотворіння землі.

Але пам'ятай — перед нами кордони,
Нерідна земля, не своя сторона.

Спокійні армійці, чекістські заслони
Не сплять, щоб земля квітувала ясна.

Від сопок Камчатки до Турйого Рогу
Озброєна варта в секретах лягла.
Сюди привели нас великі дороги,
Великі дороги, великі діла.

У зливі суворій не мокне наш порох,
Не сходимо з варти у дикій пурзі.
Ми тут.
Ми в Гродеково,
на Командорах,
В Охотському морі,
в амурській тайзі.

Врочисту присягу ми склали країні.
Великій країні — всі сили свої.
Присяги бійці не ламали донині,
Вони не зламають ніколи її.

1939

Давид
КАНЕВСЬКИЙ

— Можна мені відвідувати заняття студії? Я вірші пишу...—З таким запитанням звернувся до мене восени 1934 року невеликий на зріст, смуглявий юнак Давид Каневський. Незадовго перед тим у Москві відбувся 1-й Всесоюзний з'їзд радянських письменників. Літературна студія при Харківській письменницькій організації починала новий «сезон» зі справжнім піднесенням, з широкими творчими планами. На заняттях цієї студії вперше прозвучали голоси багатьох нині відомих прозаїків і поетів. Відтоді до них приєднався ще один голос — Давида Каневського.

Новий студієць мав на той час певний творчий доробок. Народившись у Лохвиці, на Полтавщині, 2 березня 1916 року, Д. І. Каневський з 1931 року жив у Харкові. Переїзд до Харкова ознаменувався в житті хлопця двома подіями: він вступив до школи ФЗН при Харківському електромеханічному заводі, де згодом працював слюсарем, і одночасно почав співробітничати в газетах: друкував спочатку дописи, кореспонденції, а згодом вірші й нариси.

Про що писав у своїх віршах Д. Каневський? Чим відрізнявся він від багатьох поетів-початківців того періоду? На ці питання авторові цих рядків порівняно легко відповісти не лише тому, що я керував тоді

студією молодих письменників при Харківській організації СПУ. Склалося так, що й перша збірка поезій Д. Каневського «Рідна вулиця» (Дитвидав ЦК ЛКСМУ, 1938 р.) вийшла за моєю редакцією.

Перша книжка поета!.. Як багато важить вона для визначення усього дальшого творчого шляху митця. І скільки зв'язано з нею хвилювань, турбот, надій. Готуючи разом з автором до друку збірку «Рідна вулиця», ми перечитували вірш за віршем, вимогливо придивлялися до кожного рядка. Назавжди залишилися в пам'яті своєрідність підходу молодого автора до життєвого матеріалу, його бажання нагадати читачеві про бойові традиції батьків — бійців незабутніх років громадянської війни, намагання прищепити думку про необхідність бути готовими до наступних боїв за честь і незалежність рідної країни. Відкрийте тепер (через 22 роки!) книжку Д. Каневського «Рідна вулиця» і вже на одній з перших сторінок, у вірші «Ровесники Батьківщини», прочитаєте:

З чорним яблучком дружить око,
До приклада плече звика:
Будуть грізні воєнні роки —
Буде зустріч таким рокам.
... Ми розіб'єм ворожі зграї,
Щоб тобі, наш єдиний краю,
На всіх обріях прогриміть!

Вже тоді поет відчував себе солдатом Батьківщини, що мусить гартуватися до майбутніх випробувань. У іншому вірші «Шапка-авіаторка» Д. Каневський від імені свого покоління — ровесників Жовтня розповів про власну позицію у випадку, якщо прийде війна:

Не тохитно станемо
На своєму березі,
Як метнуть набоями вороги.
... Будемо боротися,
Як батьки боролися
З Климом Ворошиловим на чолі.

Військовій тематиці присвятив поет і другу свою книжку «Льотчики» (1940 р.) і більшість інших довоєнних творів. З повним правом можна віднести до самого Д. Каневського слова, якими у поемі «Відданість» схарактеризував він іншого поета-воїна, також вихованця нашої літературної студії, А. Копштейна:

Все, що на шляху своєму бачив,
Кожне місто, кожен пароплав,
Він рядком розцвічував гарячим,
Все на пісню враз перекладав.

Гарячі рядки, мужні пісні Д. Каневського були справжньою ідеологічною зброєю: вона гартувала численних читачів поета і, водночас, недвозначно свідчила про місце самого автора в наступних боях.

1937 року Д. Каневський вступив на історичний факультет Харківського державного університету. Але навчання в університеті поет не завершив: почалася Велика Вітчизняна війна і він добровільно пішов до Армії. Та перед тим у мене, як редактора, відбулася ще одна зустріч з Д. Каневським.

З перших днів війни, наслідуючи приклад Маяковського, письменники і художники Харкова почали випускати «Агіт-вікна» — бойові та сатиричні плакати, що вивішувалися на вулицях міста, мобілізуючи радянських громадян на захист своєї Вітчизни, гостро висміюючи знахабнілого ворога. Вже у липні 1941 року

Харківська філія видавництва «Радянський письменник» вирішила видати у серії «Фронт і тил» кращі зразки цих творів — сатиричні вірші, фейлетони, підписи до плакатів. «Грізний сміх» — так було названо збірку. І відкрили ми її віршем Д. Каневського «Народне ополчення». У загоні народного ополчення, як і більшість письменників Харкова, проходив поет військове навчання, аж доки не було задоволене його клопотання про призов у Діючу армію.

Добре пригадую Д. Каневського тих дні зосередженого, суворо-мовчазного. Таким був він і за письмовим столом видавництва, де ми готували з ним до друку збірку «Грізний сміх», і в міському парку, де з гвинтівкою в руках пророблялн необхідні вправи разом з іншими бійцями загону народного ополчення. У «Баладі про себе», написаній в перші, найважчі місяці війни, Д. Каневськнй засвідчив:

Я знав, що буде так, я знав —
Той день не за горою,
Мене покличе, як весна,
Судьба моїх героїв.
Торбину мила піднесе,
Я вийду, мов крилатий.
Прощальний потиск рук — і все,
Як у моїй баладі.

Доля героїв стала долею самого поета. Це був суворий шлях війни — шлях випробувань і перемоги. Придивляючись на фронті до самого себе й до тих, хто був разом з ним у боях, Д. Каневський мав повне право сказати:

І тут одразу пізнаєш,
В хвилини пристрасного бою,
Хто ріс в тобі, хто жив тобою,
А хто з далеких побереж.

1942 р. і першу половину 1943 р. Д. Каневський працював у редакції армійської газети «Мужність». Журналіст С. Глуховський, що був начальником відділу партійного життя в цій газеті, розповідає у своїх спогадах:

— Худенький, у солдатських кирзових чоботях, з неодмінною плащ-палаткою, накинутою на плечі, Д. Каневський завжди був у самій гущавині бойового життя.

Куди б тоді не закинула поета його військова доля — у ліси Валдая біля озера Ільмень чи під стіни древнього міста Старая Русса,— всюди він у віршах звертається до міста свого юнацтва — Харкова, до рідної України. Один за одним з'являються на шпальтах фронтової газети балади Д. Каневського про бойові подвиги земляків — снайпера Івана Танцюри, сапера Бичкаря, що завжди носив з собою «Кобзар» Шевченка. Під новий 1943 рік Д. Каневський підготував спеціальний номер газети «Мужність», присвячений 25-річчю Радянської України. Вірші, кореспонденції, цифри — все тут було пройнято одним — вірою у близьке звільнення рідних місць, всієї Радянської країни. У вірші «Україні» поет говорив:

Хто сміє сказати, зоре моя, що я тебе не побачу,
Тебе, що вінки сплітала з яскравих квіток своїх,
Тебе, що дала з дитинства веселу пісенну вдачу
І вивела на дорогу — найкращу з усіх доріг.

Влітку 1943 року армію, де служив Д. Каневський, було перекинуто на Орловсько-Курський напрям. 4 серпня він вже був на землі України, а трохи пізніше з наступаючими частинами входить у Харків, у рідну Лохвицю, де народився У дні форсування

Дніпра поет створив цикл «З Дніпровського зошита» — одне з кращих своїх поетичних звершень років війни. Навряд чи можна й зараз без хвилювання перечитувати рядки з цього циклу:

Сьогодні я при березі стояв...
Чи можна зором охопити вроду!
Долонею черпнув Дніпрову воду,
Устами пересохлими припав.
Здалось мені — зробився іншим я,
Мов доброго здоров'я кухоль пивши,
Немов із пліч десяток літ зваливши,
Сьогодні я при березі стояв.

— Разом з полковими розвідниками, — свідчить С. Глуховський, — поет одним з перших входив у місця, зв'язані з життям Шевченка: Лисянка, Мокриця, Канів. Більшість творів, зв'язаних з цими епізодами бойового життя Д. Каневського, — нарис «Земля Тараса», вірші з'явилися на шпальтах газети «Мужність» і досі ніде не передруковувалися. У рукопису залишається поки що і повість «Дні Коросуня», що, як свідчить назва, присвячена величній Коросунь-Шевченківській епопеї.

Кращі з написаних Д. Каневським у роки війни поезій свідчать про значне зростання його майстерності, вміння в небагатьох словах точно і виразно висловити великий зміст. Взяти хоча б вірш «Яблука» (1942 р.). Втомлені бійці спинились на околиці села, а назустріч їм —

...Виходили бабусі
І кожна в щедрій пригорщні несла
Гостинця нам. Боєць від здивування
Аж закричав:
— Та де ж такі ум'яні
Ти яблука, бабусенько, взяла?

Як добре впливає на читача оця свобода інтонацій, шир, невимушеність ритму! І які рими знайшов поет для цього твору — багаті й оригінальні: «легіт — заздалегідь». Не диво, отже, що з такою вірою сприймається читачем оптимістична заключна строфа «Яблук»:

Нехай життя скував жорстокий лід,
Хай гнуло віти в довгу ніч зимову,—
Зберігся яблуні рожевий плід,
І вогник той, і вірне наше слово.

У тому ж 1942 році Д. Каневський створив вірш зовсім іншого плану «Тут знмно, зоряно...», — де з властивою йому дотепністю говорить про власні твори. «Усе навколо дочиста хлоп'ята розкурили» і тоді, як пнше жартома поет,—

Я й лірики віддав рядки,
Свіженькі ще, гарячі,
І з неї вийшли цигарки
Легкі — моєї вдачі...
Один курець мені сказав,
Неначе в нагороду:
— Оце з поезії дістав
Найвищу насолоду...
Він не принизив честь мою,
Бо певен я, що вірші,
З такого вийшовши вогню,
Ніяк не стануть гірші.
Тепер, хоч збийся, критик, з ніг,
Хоч лусни від знемоги,
Не відшукати більше в них
Ні крапельки вологи.

Кому не відомий докір, що його досить часто доводиться вислуховувати авторам посередніх віршів: у ваших творах, мовляв, багато води. Не волога, а кров пульсує в гарячих рядках фронтових поезій

Д. Каневського, зокрема, в циклі балад, присвячених його фронтовим друзям: «Балада про Тимофія Щербакова», «Балада про доброго кухаря», «Балада про Андрія Бакушева» Цікавий факт: герой останнього твору артилерійський спостерігач Андрій Бакушев писав вірші і Д. Каневський у вільні хвилини читав разом з ним його рукописи, допомагав початківцеві.

Влітку 1944 року у військовому щоденнику Д. Каневського (щоденник зберігається у братів поета) з'явився такий запис: «Закінчився великий, може найкращий етап мого життя». За наказом командування капітана Д. Каневського було перекинуто до авіаційного з'єднання, на роботу в авіаційній газеті. А через чотири місяці 26 грудня 1944 року Д. Каневський загинув у повітряному бою під Будапештом.

* * *

Читаємо і перечитуємо все, що належить до творчої спадщини Д. Каневського: обидві його книжки, видані за життя автора; збірку «Поезії», що вийшла у видавництві «Радянський письменник» в 1947 р. до 3-річчя з дня загибелі поета; численні вірші, нариси, кореспонденції і серед них сатиричні твори, підписані псевдонімом «Ігор Кочубей»; нарешті, ніде досі не опубліковані його військові щоденники, листи. З кожної сторінки, кожного рядка дивиться до болю знайомий образ незабутнього друга — людини талановитої, скромної, мужньої, образ солдата-співця.

Г. Гельфандбейн

ДАЛЕКИЙ ПОРТ

Від піонерських мрійних літ,
Коли вже в цурки гратись годі,
Думок пташиний переліт
Спинивсь над морем у негоду.

Я сам себе не раз питав —
Коли жбурне вже море гребінь,
Щоб з нього вийшов капітан
І взяв би юнгою до себе.

Щоб хвилі вдарили в корму,
Вітри на парус налетіли,
Щоб я не раз в житті пірнув,
Немов моторний Наутілус!

Ростуть ровесники гуртом,
Вже незабаром буде призов.
На водяний підv кордон,
Пізнаю свіжу близькість бризу.

Там плава пісня моряків
У сто раз вивіренім рейсі,

Чужим вітрам наперекір
Там ходить наш підшефний крейсер.

Ітиме він в далекий порт,
Не буде шефа він минати.
Вже ночі звівсь високий борт
І місяць — як ілюмінатор.

1934

ОСТАННІ ВІСТІ

Я за літо став помітно старшим,
Часто сниться море і війна.
Прокидаюсь,— і воєнним маршем
Наді мною радіо луна.

Шість годин в кутку заговорило
І скотилось осторонь від сну.
Рознялись віконниці, мов крила,
Свіжий ранок світлом полоснув,

Вже летять навстріч останні вісті.
Ні, я сам лечу...
Внизу,— лани,
Комбайнерів бачу. трактористів,
Славну пісню чую з далини.

Розпізнав сліди автомобілів,
Що учора вийшли на шосе.
У Москві мости заголубіли,
Відкривають сесію... Усе

Дороге, близьке моєму серцю,
І від чого серце, мов нове.

Вартовий з кордону озоветься,
Що супроти ворога живе...
Не кінчайте ж, диктор, не кінчайте!
Хай говорять вчені та бійці.
Ви міста і села повключайте,
Місто Харків, хутір Харківці.

Повключайте всі аеродроми —
В мікрофон мотори загудуть,
Штурманів і льотчиків знайомих
Я відчую впевнену ходу.

Я дістану витримки й терпіння
Знести шал кінцевих телеграм —
Чемберленів підле шамотіння,
Ладан з люїзітом пополам.

Ніздрі роздимаєте, шакали!
Кров почули, п'яні з крові вже.
Ви своєї смерті дочекались,
Вас давно погибель стереже.

Незабаром вийдемо, сквитаєм,
Всі рахунки разом зведемо.
За страшні заграви над Китаєм
По заслугах ваших воздамо.

Ми вам нагадаємо й про неї,
Змучену, знекровлену в бою,
Про сестру з далеких Піренеїв,
Молоду Іспанію мою.

Ми за неї месники й поети
Рушимо, заковані в броню,
З двох кінців запалену планету
Вирвемо з розбійного вогню!

1938

ПЕРЕМОЖЦІ

Вони піднялися над горами хмар,
Щоб здійснити мрію народу.
Під ними внизу, мов живий календар,
Строката мінялась природа.

Лишивши весни ненаглядну красу
Розквітлий бузок і жоржину,
Вони прилетіли в туман і грозу,
На полюс, на голу крижину.

Їх полюс одразу морозом зустрів,
Зустрів він гостей як годиться,
Бо вгледів, що це знамениті майстри,
Польоту високого птиці.

Проте він всі тайни сховав в океан,
Загнав у безодні глибокі.
Проте він ті тайни в замки закував
Подалі від людського ока.

І от довелося ловити вітри
І наскрізь крижину прогризти,
Щоб хитрощі полюса перехитрить,
Характер стихій норовистий.

Вітри і потоки, що в цьому краю
Свавільно жили споконвіку,
Клялись не віддати загадку свою,
Втекти від очей чоловіка.

Крижину несло по незнаних путях,
Вже ніч підкрадалася чорно...
У ніч у полярну чотири життя
Боролися з вітром і штормом.

Крижину на південь несло і несло —
В обіймі Гренландського моря.
А люди спокійні стихіям на зло,
З Москвою щоденно говорять.

Уже на уламку вони, а ведуть
Веселу роботу, як звикли.
Вони не боялись потрапить в біду,
Всій Арктиці кинувши виклик.

Вони не боялись: Вітчизна дала
Їм крила злітати на полюс,
Вітчизна, в якої величні діла,
Спокійний і впевнений голос.

Вони не боялись: в північній імлі,
Струнками підвівшись бортами,
На поміч з Вітчизни ідуть кораблі,
Могучі пливуть криголами.

Пілоти підносяться на літаках,
І в небі високому блисне
Прожектора промінь, як тепла рука,
Відтіль — з дорогої Вітчизни.

1938

ПАМ'ЯТНИК Г. С. СКОВОРОДІ В ЛОХВИЦІ

Привіт, філософе, привіт!
Ми таки знову з вами стрілись.
Я вас пізнав — за десять літ
Ви дуже мало постаріли.

Осінній дощ на вас тече,
І дошкуля зимовий вітер,
А ви все ті ж. Міцне плече,
Закутане в той самий світер.

Лише квадратний постамент
Потріскався під вами трохи:
Недоброякісний цемент
Робили в перший день епохи.

Ви бачите — у ранню путь
Дівки виходять голосисті.
Грузовики весь день гудуть
В маленькому старому місті!

Шофер склада свої пісні,
Як гляне на дівочу вроду.
Дівки з лиця такі ясні,
Що з лиць їх тільки й пити воду.

Як жаль, що курява стоїть,
А то б ви бачили, як зникли
Не привиди глухих століть —
Колгоспники на мотоциклі.

І ви складали тут пісні...
Вони повернуться сьогодні

І покладуть до ваших ніг
Вінки, живі і прохолодні.

Ви чуєте нові слова,
І вам ніяк не зрозуміти,
Що це, філософе, для вас
В осінній день весняний мітинг,

Що ви торкнулися струни,
Вронили звук в серця робочі,
І ось ідуть до вас вони...
Як жаль, що в вас камінні очі.

Листопад, 1939

МАЙДАН

Є майдан у моєму місті,
Красен з кожної сторони.
Неосяжний майдан і чистий,
Без нальоту старовини.

Вабить зір золотою грою —
Електричних своїх прикрас.
А народжений він зі мною
У один у щасливий час.

Він хорошим іменем зветься
І від того такий близький.
Так буває розхвилює серце,
Сам хвилюючись, мов живий!

Це тоді, коли місто наше
Встане з піснею на зорі,
Коли в'ються веселі марші,
Наче жайворонки вгорі,

Із доріжки аеродрому
В небеса голубі, тонкі
Світлом блискавки, звуком грому
Піднімаються літаки.

Ти примружиш на мить повіки —
То не вулиці, не майдан,
То скресають весняні ріки
І вливаються в океан.

Хвилі грають, шумлять вітрила,
Відкидаючи довгу тінь,
Прапорів велетенських крила
Прагнуть вирватись в височінь...

Харків, 1940

* * *

Промені в сосновім верховітті,
В вікнах — небо... Я вже не засну.
Люди сплять, забувши все на світі,
Голову поклавши на сосну.

Тут оселі, всі як є, соснові,
Царство тесель, а не ковалів.
Тут курсанти всі бритоголові,
Як закон військовий повелів.

Я між вами зовсім непомітний,
Велетні з північної ріки,—
Вузлуваті руки, голос мідний,
Що не візьмуть — їм усе з руки.

Нам одна зоря встає з туману.
Вийти в путь, не зупиняти крок.
Перейду вогонь і воду — стану
Як стальний відточений клинок.

Подолаю і печаль і втому.
Серце чисте, голова ясна
В побуті солдатському — простому,
Як оця нестругана сосна.

ІЛЬМЕНЬ

Починають спів зимові віхоли,
Затихає кулеметів стук.
В даль в яку з тобою ми заїхали,
Любий друже, капітан Будюк!

У бору, як на великій пристані,
Щогли дивовижної краси.
Дмуть вітри розпатлані, розхристані
У тугі зелені паруси.

Чим же снити і про віщо марити
Нам у приільменському гаю?
Можна вік прожити й не постаріти
В цьому ялиновому краю.

Не теплом він славний і не ласкою.
Птах летить, у нього в дзьобі вість.
Звідки він? Він однолiток з казкою,
Він тобі багато розповість.

Скаже він, з чийого роду-племені
Вийшов ти, кремезний і ставний.
Пригадає, від якого кременя
Іскра запалила вогник твій?

Як важкі обаполи смолистії
Ми несли на власному плечі,
Як серця ми зогрівали піснею,
Із варяг у греки пливучи.

... Тільки то не птах забутим вісником
З сивої вертає давнини,
То шуліка чорний, з ненависної,
Як отрута, злої сторони.

Наготуй набої, вірний друже мій —
Нам не тільки пісня до лиця,
Щоб зі смертю враз були одружені
Ворогів збентежені серця,

Щоб не спалось їм, щоб не літалося.
Щоб звірина їм не йшла до рук...
Все, що говорилося, щоб сталося,
Любий друже, капітан Будюк!

ОЙ НАДВОРІ СНІГ

(Пісня)

Ой надворі сніг порошею,
Зимонька-зима.
Вийти б з милою, з хорошою,
А її й нема.

Десь за горами, за кручами,
В стороні німій,
Рученята білі скручено
Зіроньці моїй...

Все, що серцю любо-дорого,
Одібрав німчай.
Чую голос — йди на ворога,
Милих виручай!

Ой сніжок узявся глицею,
Зимонька-зима.
Слово б мовити з сестрицею,
А її й нема.

Десь за ріками за дальніми,
У чужім краю,
Закатовано, задавлено
Сестроньку мою.

Все що серцю любо-дорого,
Одібрав німчай.
Чую голос — йди на ворога,
Кулею влучай!

Ой надворі сніг-хуртовина,
Музика війни.

Серце, боєм загартоване,
Кличе з глибини.

Стука, стука, як не вирветься,
А вітри гудуть,
А гармати б'ють, і віриться —
Буде щасна путь!

З ДНІПРОВСЬКОГО ЗОШИТА

І. Передчуття

Тебе ми чули з тих далеких піль,
Де не росте ні м'ята, ні любисток,
І наша пісня — ластівка вогниста —
До тебе долітала звідусіль.

Було нам чути, як пороги б'ють,
Важкі, ворожі розривають пута.
Вві сні і наяву було нам чути —
Зітхає гулко велетенська грудь...

І ми з землі підводились тоді,
І то не був нічний сигнал тривоги,
То не серця, а Дніпрові пороги
Одгукувались кожному в груді!

ІІ. Київ

Шугає осінь в плавнях і лісах,
А наше сонце сходить над горою.
Хай знають всі: то на своїх руках
Його піднесли тисячі героїв!

В бою нема дороги навпростець.
А він очам відкрився, рідний Київ...
І ми ночами не змикали вій,
І ворога вціляв тяжкий свинець.

Тут вибухав не тільки простий порох —
Любов і зненависть скипала в битві поруч,
Смертельна суміш та для ворогів!
Вона губила серце лютих зміїв,
Вона народу повернула Київ —
Щоб прапором червоним майорів.

О Києве! З тобою військо дужче,
Радіє серце рідної землі.
Ти жив зостався, бо око невсипуще
Тебе гляділо в дальньому Кремлі!

III. Дніпрова вода

Сьогодні я при березі стояв...
Чи можна зором охопити вроду!
Долонею черпнув Дніпрову воду,
Устами пересохлими припав.

Здалось мені — зробився іншим я,
Мов доброго здоров'я кухоль спивши,
Немов із пліч десяток літ зваливши,
Сьогодні я при березі стояв.

ПРИСВЯТА

Не рікою в тихих берегах,
Не пташиним льотом в небесах
Пропливає сьогорічне літо
В українських золотих степах.

Штиковою сталлю край поріс,
Пил встає від гуркоту коліс,
І дзвенить услід броневикові
Шибка, перехрещена навкіс.

Скільки щастя в рідному краю —
Стільки гніву вибухне в бою!
Їдуть, їдуть воїни червоні
За вітчизну битися свою.

За поля і за ліси її,
За свободу, за життя її,
Ой гримлять від моря і до моря
Ще ніде нечувані бої.

Вірну зброю беручи до рук,
Я прощально подивлюсь навкруг
І побачу пагорбок і камінь
І тебе згадаю, милий друг.

Твій маленький, твій останній дім
Ще не вкрився цвітом молодим,
А уже підкрався твій убивця,
Висіваючи вогонь і дим.

Він забрав дітей у матерів —
Мало ще йому чужих морів,
Мало ще йому землі й повітря —
Він на схід орду свою повів.

П'яний з крові, він забув давно:
В людських жилах кров, а не вино,
І народи зброю підіймають
І встають горою за одно.

Він забув, підступний чорний змій,
У сліпій зненависті своїй —
Там, де встали воїни Вітчизни,
Переможно завершають бій!

* * *

Тебе, хто впав на полі бою,
Не потривожили плачем.
Востаннє рушили з тобою
Немов з живим — плече в плече.

Ти був водій важкого танка,
Судьбу свою з вогнем зв'язав.
Ти був убитий на світанку
І слів прощальних не сказав.

Твою ми прочитали волю
На скам'янілому чолі.
У чистім полі на роздоллі
Ми віддали тебе землі,

Вітрам і пахощам полинним,
Прозорості співучих рік,
І крилам срібним тополиним,—
Бо ти був справжній чоловік.

* * *

Ти знов сьогодні снилася мені
Привітною, веселою, живою.
І я веселий був,— я був з тобою
У нашій тополиній стороні.

Ти знов сьогодні кликала мене
До гір високих... Мила, я не містик,
Та кожен злет руки був повен змісту,
Прозорого, як небо весняне.

І я згадав — приснилась ти мені
В жорстокий час, у бурю, як і завше.
... Ні слова на прощання не сказавши,
Як мавка зникла в сизій далині.

БАЛАДА ПРО СЕБЕ

Я знав, що буде так, я знав —
Той день не за горою,
Мене покличе, як весна,
Судьба моїх героїв.

Торбину мила піднесе,
Я вийду, мов крилатий.
Прощальний потиск рук — і все,
Як у моїй баладі.

Та й буду я держати путь
І спати під сосною.
І квіти раптом розцвітуть,
Запахнуть наді мною.

Я припаду щокою ниць
До свіжої пелюстки,
Дзвіночок синій продзвенить,
Заплакавши по-людськи.

Не заберу зітхань в бої,
У воїнську дорогу —
Одну я виберу її,
Безповоротно строгу.

Хоч не одним душа жива,
Одної прагне правди.
Чи не отак завжди бува
В чорновику балади...

А сонце візьметься сушить
Де треба і не треба,
І часом тяжко буде жить
Без рідної, без тебе.

Чоло моє в гіркій росі,
Душа в гіркій гризоті.
Тим дужче битимусь — аж сіль
Проятриться крізь одіж.

Аж круто стане ворогам
І страшно чорній зраді,
І кожна куля дорога,
Як слово у баладі!

Коли ж удар і хруст кісток
В одну з ночей тривожних,
Ти принеси мені листок,
Холодний подорожник.

Хитайся, мій зелений світ,
Могутністю земною,
А я засну на сотню літ
Під гордою сосною.

І стане тихо. Сон-трава,
Як у моїй баладі,—
І пісні рідної слова
З душею стануть в зладі.

МОСКВА, 1942

Мов парашут, над нами тиша рання
Розкрилася — і ти стоїш, жива!
І крові дзвін, і серця завмирання,
І воскресають гордості слова.

Закоханий в красу твою сувору,
В граніт рожевий, в небо голубе,
Я розпізнав, скоріш чуттям —ніж зором,
Чим ти жила, що мучило тебе.

Окрилений, з тобою поруч знов я,
Не надивлюсь після таких атак!
Твого тисячолітнього здоров'я
Зальотний гад не пощербив ніяк.

Такою ти пройшла крізь ніч тривоги,
Крізь велетенську битву восени.
Якщо була безсмертя, то до нього,
Як в рідний дім, ідуть твої сини.

* *
*

Тут зимно, зоряно, і ти,
Все ти мені на думці.
Я бережу твої листи
У протигазній сумці.

Повір, це справа не проста,
Для неї треба сили,—
Усе навколо дочиста
Хлоп'ята розкурили.

Я й лірики віддав рядки,
Свіженькі ще, гарячі,
І з неї вийшли цигарки
Легкі — моєї вдачі...

Один курець мені сказав,
Неначе в нагороду:
— Оце з поезії дістав
Найвищу насолоду!

Він не принизив честь мою,
Бо певен я, що вірші,
З такого вийшовши вогню,
Ніяк не стануть гірші.

Тепер, хоч збийся, критик, з ніг,
Хоч лусни від знемоги,
Не відшукати більше в них
Ні крапельки вологи.

1942

УКРАЇНІ

Хто сміє сказати, зоре моя, що я тебе не
побачу,
Тебе, що вінки сплітала з яскравих квіток своїх,
Тебе, що дала з дитинства веселу пісенну
вдачу
І вивела на дорогу — найкращу з усіх доріг!

Хто сміє сказати, вірна моя, що я комусь
подарую
Яблуню розмаїту, що соки мені віддала!
Хто сміє сказати, земле моя, що пам'ять
я замурую.
Що більше мені не пити з рідного джерела!

Хто сміє сказати, чиста моя, що в серці
погасла віра,
Що візьме тебе, скривавить, як камінь німий
жених,
Що птиці твої співатимуть для темного вуха
звіра,
І сонце світитиме в небі для віч його
крижаних.

Хто сміє сказати, вольна моя, що в муках
тобі тужити.
Усе, що за чверть століття здобув я,— тобі
приберіг.
Залізом ворога бити, нещадним вогнем
палити,
Щоб вийти до тебе, рідна, з залитих кров'ю
доріг!

БАЛАДА ПРО ДОБРОГО КУХАРЯ

Він з нами всі путі пройшов, знавець гарячих страв.
Свого тонкого ремесла він таємниці знав.
Зате його любили всі в піхотному полку.
Про нього склали на привалі пісеньку таку:

О страви дух!
О милий друг!
Ти добрий чоловік.
Хай буде кухарський ковпак
Прославлений повік!

Він посміхався і мовчав, давно до того звик.
Він свій полоник повертав частіше, ніж язик.
Він свій полоник повертав руками обома,
Коли до нього озивались хлопці жартома:

О страви дух!
О милий друг!
Ти справжній молодець.
Одна біда, одна біда —
Що кухар — не боєць!

Він був, як завжди, на посту, бійцям обід варив,
Коли раптово кулемет в кущах заговорив.
Не з переляку хлопець, ні, не з переляку зблід,
Шкода, він думав,— пропаде такий смачний обід.

О страви дух!
О милий друг!

Ти справжній молодець.
Готують підлі вороги
Тобі лихий кінець.

Вони скрадаються, повзуть, фашисти-вороги,
Поза горбом, поза кущем, обсіли навкруги.
Кортить їм скуштувать твоїх прославлених
принад.
І він на перше їм послав дві порції гранат.

О страви дух!
О милий друг!
Ти добрий чоловік.
Хай буде твій меткий удар
Прославлений повік!

Та звісно, кухня похідна, то не збройовий
склад,
І скоро в кухаря нема за поясом гранат.
Ні, недаремно кухар наш мав руку золоту —
Він став гранати ворогів ловити на льоту.

О страви дух!
О милий друг!
Ти справжній молодець.
Ти всі гранати повернув
І мовив:— Хай вам грець!

Ой не приймає німчура свого добра назад,
Біжить, летить і від чужих і від своїх гранат.
— Ого!— тут кухар закричав,— ого, які
дурні.
Невже злякалися гранат? Їй-бо, вони ручні.

О страви дух!
О милий друг!

Ти добрий чоловік.
Хай буде кухарський ковпак
Прославлений повік.

Тут нагодилися бійці, почули шум здаля,
— Не балакучий кашовар, а добре промовля!
Вони були в той день усі голодні, як вовки,
І кухар їм налив борщу в зелені казанки.

О страви дух!
О милий друг!
Ти добрий чоловік.
Нехай пісні про подвиг твій
Співатимуть повік!

БАЛАДА ПРО БІЙЦЯ ШЕЛЕПОВА, ПРОЗВАНОГО ОДІССЕЄМ

Наспіла хвилина і мореплавця прославити
нам тепер.
Тугі наповнюються вітрила, здригається
корабель...
Стривай, Шелепов не був мореплавець, він
був рядовий сапер.
Він став мореплавцем у Заполяр'ї, на березі
гострих скель.

Свистять на березі міномети, гармати
скажено б'ють.
Темніє і дибиться сивий Баренц, страшна
океанська лють.
Сплелися, схрестилися дві стихії, — то вітру
чи кулі свист,
Виносить поземку з ущелин диких, чи п'яний
повзе фашист?
Правофланговий боєць Шелепов, удари твої
міцні.
З тобою тут небагато друзів, зате дорогі
в ціні.

Частуй вогнем проклятого німця, свинцем
його упереіщ,
Якого біса на чистий берег він висипав,
наче прищ!
Палає серце вогнем зневаги, у серця — свої
путі...
Боєць не бачить, як в шалі бою лишається
на самоті.
Останні вистріляно патрони і — з ворогом
віч-на-віч.
Єдиний свідок біди твоєї,— смертельно
холодна ніч.
Безкрая ніч накидає на тебе зоряний свій
аркан,
А з трьох боків наступає німець, з четвертої—
океан,
Бреде високий правофланговий, з утоми
не чує ніг,
Минає скелі і межигір'я, щоб вибитись
до своїх.
Він бачить закляклі ворожі трупи, розкидані
на снігу.
Він бачить у небі північне сяйво, тремтливу
його дугу.
Туди! Крізь морок важкої ночі, на обрані
рубежі,
Де грізну силу нового бою виковують
товариші.
Тобі не стрінутись більше з ними, ти скоро
впадеш, боєць...
Кінець сухарям в похідній торбині, невже
і життю кінець?
Близько, близько вода співає пісню свою
сумну:

Безліч краплин у морській затоці—не випити
ні одну.
Солона хвиля розпалює спрагу і рани тобі
ятрить.
І зникли, здається, усі бажання, одно
залишилось — пить!
А милі друзі? А дальній берег, що мариться
наяву?..
Коли не вип'ю води морської, то я її
перепливу!
Де човна знайдеш? Не треба човна. Сокира
в твоїй руці.
В таку негоду човни без діла, посвідчать усі
морці.
На берег штормом прибило стовбур, і треба
докласти рук,
Щоб змайструвати своє спасіння, тамуючи
кожен звук.
Як тільки в берег ударить хвиля, і ти
одночасно бий.
Двісті, триста, п'ятсот ударів — у тім
порятунок твій.
Де весла знайдеш? Не треба весел. Є лижви
в твоїй руці.
В таку негоду весло без діла, посвідчать
усі морці.
І от погойдується на хвилях маленький і
і утлий плот,
На нім високий боєць Шелепов, мандрівник
усіх широт.
Його до кісток пронизує вітер, холодний,
крижаний...
Веслуй, веслуй, морець, без упину — у тім
порятунок твій.

А сивий Баренц стає стіною, негоди вовче
виття,
І кожна хвиля його стрибає, щоб змити
твоє життя.
Та не для того, правофланговий, ти вийшов
на цей двобій!
Ще двісті, триста, п'ятсот ударів — в тім
порятунок твій.
За кожним рухом він губить силу, та будить
силу нову.
Уже далекий видніє берег — не в казці,
а наяву.
Уже знайомі бійці виходять, вдивляючись
в темноту,
І бачать: хлопець пливе у морі, танцюючи
на плоту.

Пилип

РУДЬ

Пилип Рудь. Багато журналісті і письменників, що прийшли в літературу в бурхливі тридцяті та передвоєнні роки, добрим словом згадують це ім'я, яке тоді досить часто зустрічалось на сторінках газет, літературних журналів та альманахів. З великою любов'ю і пошаною згадують Пилипа Рудя і всі ті, кому довелося працювати разом з ним в райкомі комсомолу, або в редакції газети, чи зустрічатися в заводському клубі, або ж в польовому таборі під час жнив.

В моїй же пам'яті разом із згадкою цього світлого імені встають грізні дні літа 1942 року, коли ми, партизани-ковпаківці, вели запеклі кровопролитні бої під Путивлем і Конотопом з озброєними до зубів німецько-фашистськими окупантами.

В один із таких днів до нас на заставу прийшов широкоплечий, середнього зросту, ще молодий, але вже із сивиною на скронях, чоловік. Він був такий виснажений і стомлений, що ледве тримався на ногах, а його подертий одяг і змарніле обличчя свідчили, що йому довелося зазнати чимало лиха.

— Прийміть, товариші, — віддихнувшись, промовив він.— З Конотопського концтабору втік...

Так я, вісімнадцятирічним юнаком, познайомився з Пилипом Сергійовичем Рудем — військовим корес-

пондентом і незламним патріотом своєї Батьківщини, що, потрапивши восени 1941 року в оточення, а потім до рук фашистів, вирвався з гестапівської катівні і прийшов до партизанів, щоб до останнього свого подиху продовжувати боротьбу з ворогом.

* * *

Народився Пилип Сергійович Рудь 5 грудня 1910 року в селі Бистрик, Кролевецького району, Сумської області в селянській родині. В рідному селі закінчив чотирикласну школу, потім учився в шевця чоботарського ремесла. В п'ятнадцять років вступив до комсомолу.

Як здібного та ініціативного товариша його обирають секретарем комсомольської організації села Бистрик, якою він керував до 1928 року, поки не був висунутий на посаду завідувача шкільним і піонерським відділом Кролевецького РК ЛКСМУ.

Відвертий і прямий характером, запальний у всякому ділі, юнак Рудь весь віддається громадській роботі — організовує вечори художньої самодіяльності, навчання бідняцької та середняцької молоді, колективні читки художніх творів в хаті-читальні.

В 1927 році в конотопській окружній газеті «Селянські вісті» почали з'являтися цікаві, вправно написані кореспонденції за підписом «Пилипко». Так сільський активіст-комсомолець Пилип Рудь стає активним бойовим сількором і відтоді на все життя зв'язує свою долю з радянською пресою.

Через рік його як найактивнішого й найкращого сількора переводять на роботу в редакцію «Селянських вістей», а в 1930 році посилають на Буринські цукроварні редактором багатотиражки «За більшовицькі темпи».

В цей час Пилип Рудь багато уваги приділяє самоосвіті. Він вступає на заочний відділ Ленінградського інституту журналістики і через декілька років успішно його закінчує. Багато читає художньої літератури, вивчає твори класиків марксизму-ленінізму. В 1937 році Рудя приймають до лав Комуністичної партії.

Тут, в Бурині, в першій половині тридцятих років Пилип Рудь налагоджує тісні літературні зв'язки з тогочасною столицею Української РСР—Харковом, вступає в літературну групу «Трактористів», що була організована при редакції літературно-художнього журналу сільськогосподарських робітників «Трактор».

Наприкінці 1937 року Чернігівський обком партії посилає комуніста Рудя завідувачем шкільним відділом в редакцію обласної газети «Більшовик».

В той час в стародавньому, оповитому билинними легендами Чернігові бурхливо кипіло літературне життя — в ньому жили і творили такі відомі українські радянські письменники, як Олекса Десняк і Михайло Хазан та молоді літератори Петро Артеменко, Андрій Бурлака, Олекса Ющенко, працювало літературне об'єднання ім. Михайла Коцюбинського, і Пилип Рудь з головою поринає в це життя. Його радо приймають чернігівці. Відтоді й зв'язується його гаряча міцна дружба з Хазаном і Десняком, дружба на все життя.

Декілька років підряд разом в місті над зачарованою Десною працювали ці три друзі-побратими у мирний час, воювали на фронті, аж поки війна не розкидала їх в різні боки. Про це так писав Пилип Рудь з партизанського загону в одному із листів до своєї дружини: «Мої товариші розгубились: Федя Таран десь партизанить в Гомельських лісах, Хазан, мабуть, на Україні, а Олекса Десняк пішов кудись під час оточення, і не знаю, чи живий».

* * *

Сміливий і винахідливий боєць, чуйний і добрий товариш, Пилип Рудь швидко завоював довір'я і пошану серед партизанів.

Бувалий воїн, він завжди знаходив вихід з найважчого становища і за це не раз одержував подяки від командування. Згодом комуніст Рудь був призначений політкерівником однієї з кращих рот Путивльського загону. Гаряче полюбили бійці свого політичного вихователя, з гордістю і пошаною часто говорив про нього наш комісар Семен Васильович Руднєв.

«Спершу я був рядовим бійцем. А тепер працюю політруком оперативної групи загону. Робота дуже інтересна. Командування цінить мене, бійці люблять, це дає мені силу»,— писав Рудь своїй дружині в листі від 5 вересня 1942 року.

Через деякий час ковпаківці дізналися про Пилипа Сергійовича, як про здібного журналіста і талановитого поета.

8 вересня 1942 року у нашому з'єднанні вийшов перший номер друкованої газети «Красный партизан», зроблений за його найактивнішою участю. А «Партизанська пісня», складена Пилипом Рудем і надрукована в цій газеті, стала улюбленою піснею загонів Ковпака.

О мати-Вкраїно — радянська земля!
Ми вражою кров'ю напоїм поля,
Тяжкі твої рани — аж боляче нам,
За них ми жорстоко відплатим катам.
І холод, і спеку — усе знесемо,
Фашистам живим утекти не дамо!

Лунали її закличні слова на полях Сумщини і Курщини, в лісах Чернігівщини і Брянщини, закликаючи і підіймаючи народ на боротьбу з оскаженілим ворогом.

* * *

Писати вірші Пилип Рудь почав сімнадцятирічним юнаком. Перші його поезії були надруковані в 1928 році в конотопській газеті «Селянські вісті». Його порівняно невеликий творчий доробок, що залишився в періодичній пресі (звичайно, поет написав значно більше, але його архів згорів у Чернігові під час нальоту фашистської авіації), невіддільний від біографії автора. То був час, коли Комуністична партія Радянського Союзу, здійснюючи ленінський план побудови соціалізму в країні, піднімала народні маси на великі звершення, яких не знала ще історія.

На очах поета в роки створення важкої індустрії, колективізації і культурної революції невпізнано змінювалось обличчя землі, звільненої від пут капіталізму. Змінювалась, зростала духовно і нова радянська людина. І Пилип Рудь — один з рядових перших п'ятирічок захоплено проголошує:

Дні весняні, в творчості бурхливі,
Я співать про вас не перестану —
Кожен день міцніють колективи,
З кожним днем зростають Дніпрельстани.

(«Весняна лірика»)

Так, це були дійсно весняні дні економічного і культурного відродження Батьківщини, бурхливі дні її молодості. Комсомольська молодість поета невіддільна від молодості всієї країни, і тому, славлячи трудовий порив народних мас, він мав повне право сказати:

В праці ми ростем і молодіем,
І тому тепер співаю я,
Бо така дзвінка і мелодійна
Комсомольська молодість моя.

(«Молодість»)

Публіцистично-запальні, дзвінкі мотиви його ранньої творчості набирають розмірено-філософського звучання, глибокого ліричного забарвлення:

На палубі стояв я до півночі,
Прозорі бризки падали до ніг.
Я все дивився в глибокі моря очі
І розгадати їх ніяк не міг...
Та хвиля вдарила у борт, зросила
Мені чоло, прогнавши забуття.
Відчувши дотик моря, його силу,
Я зрозумів, що море — це життя.

(«Море»)

В цей час поет посилено звертається до народних дум і пісень, творчо використовуючи їх невичерпні художні засоби. В своїй поезії він досягає чіткої прозорості, простоти вислову, пісенної ритмомелодики:

Розшумілись поруч хати
Моложаві ясени...
Їх тоді садила мати,
Як ішли в похід сини.
Ой садила, говорила:
— Ви ростіть на спогад нам.
Дай же, земле, дужу силу
І синам і ясенам.

(«Сини»)

Радісною була мирна праця радянських людей. Але в Європі чаділо вже війною. Італійські й німецькі фашисти напали на вільнолюбну республіканську Іспанію. Над першою в світі соціалістичною державою нависла загроза нападу імперіалістичної реакції. І Пилип Рудь в цей час створює ряд сильних патріотичних віршів, у яких славить героїчну боротьбу іспанських патріотів, закликає радянських людей бути

пильними і готовими до нещадної відсічі будь-яким іноземним поневолювачам.

У вірші «Ліна Одена», присвяченому героїні іспанського народу, що загинула в боротьбі з німецькими фашистами, поет писав:

Одена Ліна, в мене є дочка,
Я дав дочці твоє ім'я прекрасне.
І буде донька з гордістю нести
Ім'я твоє в майбутні роки грізні.
Вона віддасть, як віддала і ти,
Усю себе народу і Вітчизні.

Так народу і Вітчизні віддав себе і Пилип Рудь, ставши грудьми на захист своєї Батьківщини, коли на неї напали німецько-фашистські загарбники.

* * *

...Восени 1942 року з'єднання С. А. Ковпака і С. В. Руднєва разом з брянськими та орловськими партизанами вели запеклі бої із численними частинами ворога, що залізним кільцем оточили Брянський ліс. У ніч з 5-го на 6-те жовтня рота путивлян одержала завдання: проникнути в розташування ворога і несподівано вдарити по селу Лукашенків, де містився штаб фашистського батальйону. Партизани щасливо вийшли на висхідний рубіж, зробили розвідку. Населений пункт був оперезаний глибокими траншеями, крайні хати по вікна обнесені земляними дощатими валами. В центрі села стояла ворожа батарея. Але це нітрохи не злякало народних месників. О першій годині в темряві ночі рота піднялася на штурм ворожого гнізда.

Бій видався нелегким. Ось фашистів вибито з тран-

шей, захоплено ворожі гармати, близько й будинок штабу — останній опорний пункт ворога. Але впав, підкошений кулями, командир роти, і наступ на мить ослаб, затримався. Ворог посилив вогонь і ось-ось міг перейти в контратаку. Тоді пролунав мужній голос Рудя:

— Хлопці, я приймаю команду. Не зупинятись! Вперед!— і його кремезна постать із занесеною в правій руці гранатою майнула у відблисках пожару.

На світанку ми повертались до табору з перемогою. Та хороших бойових друзів втратили в ту ніч. Не було серед нас і великого життєлюба, людини із світлою душею і чистою совістю — Пилипа Сергійовича Рудя... Але, як завжди, поруч з нами крокувала його невмируща партизанська пісня:

Як хлопці ходили назустріч боям,
На страх і загибель лихим ворогам.

Вона кликала на подвиги, вселяючи в серця бійців бадьорість і віру в перемогу.

Олексій Палажченко

ЗВИТЯЖНА МОЛОДІСТЬ

Вмерла ніч, заливши кров'ю обрій,
Народився ранок голубий.
І всміхнулось сонце:
— День вам добрий!
— Добрий день, товаришу ти мій!
Знаєш, сонце, хочу я сказати,
Хочу радість вилити тобі:
Ми святкуємо сьогодні свято
Молодості,
Праці,
Боротьби.
Усміхнулось мужнє і гаряче
(Все навкруг цвіте у кумачі):
— Знов у лірику залазиш ти, юначе?—
І мене торкає по плечі.
Друже-сонце!
Правда, я співаю,
І не стриматися радості моїй:
Нам і осінню сміються первомаї,
Гартували нашу молодість бої.
В праці ми ростем і молодіємо,

І тому тепер співаю я,
Бо така дзвінка і мелодійна
Комсомольська молодість моя.
Так світи ж,
Світи і смійся, сонце!
Жити нам і молодо і радо.
Ти приходь до нас, до комсомольців,
На пораду.

1933

РАДІСТЬ МАТЕРІ

Матері до віку не забути
День, що сповнив радістю життя.
...У грудях пекла журби отрута,
Що синам немає вороття.
Десь пішли учитись, працювати,
Шлють лиш гроші та скупий привіт.
Залишилась одинока мати
Доживати дні старечих літ.
І не раз дивилась на дорогу,
Гірко плакала, самотність кленучи...
Віщували десь сичі тривогу,
Десь сова кричала уночі...
Але раптом — повна хата сонця,
Двері — настіж! Серцю веселіш!
Мати дивиться, не вірить — сон це?
На порозі: Федь, Сашко, Тиміш.
На порозі троє дужих хлопців,
Стоячи, всміхаються без слів,
Три сини, три мужні комсомольці

До своєї матері прийшли.
Їх вона цілує і радіє,
Сліз щасливих не сховати їй:
— Здрастуйте, синочки дорогії,
Сизокрилі соколи мої!
Ну проходьте, рідні, до хати,
Дайте надивитись до пуття,
Розкажіть же, з чим вас привітати,
Що знайшли ви на шляхах життя?
Перший мовить:
— Ласка твоя, мамо.
Ніби сонце, зігріває нас,
Ти щаслива, що живеш із нами
В цей прекрасний світлосяйний час.
З щастям-радістю тебе вітаю
І підношу келеха з вином.
Я вже, мамо, майстер урожаю,
В емтеесі юний агроном.
Я працюю на колгоспнім полі
І рясний вирощую врожай,
Щоб пшениці в нас було доволі,
Щоб заможним був радянський край
Другий мовить:
— Мамо, подивися,
Як щасливо в нас живе народ,
Як і всі, я творчо теж піднісся —
В Краматорську будував завод:
Ріс завод могутніми плечами
(Він машини випуска тепер):
Вдень я працював, а вчився ночами,
Був тесляр, а зараз — інженер!
Наймолодший мовить:
— Я на крилах
Пісню піднімаю до висот.

Ти сказала: сокіл сизокрилий,
Ти вгадала, мамо, я — пілот.
В синім небі соколом літаю,
В мене служба — варта бойова,
Щоб Федько ростив нові врожаї,
А Сашко заводи будував,
Мати, що кохає свого сина,
Щоб спокійно й радісно жила,
Щоб велика наша Батьківщина
Піснею і славою цвіла!
Вип'ємо ж за матір, що кохала
Й виряджала у щасливу путь!
Три сини підносять три бокали
За здоров'я материне п'ють.

1935

МОЛОДІСТЬ ЩОРСА

Хай гримить, мов грім весни,
Пісня молода,
Мов у берегах Десни
Весняна вода,
Пісня героїчна, що
Виросла в бою,
Де проніс Микола Щорс
Молодість свою,
Де пройшов із славою
Бойовий начдив,
Де богунці лавою
Гнали ворогів —
Гайдамак, петлюрівців

Розбивали в дим.
Йшли відважні хлопці
З Щорсом молодим.
Не забуть ніколи нам
Образ юнака.
Молодість Миколина —
Шлях більшовика
Кличе на геройство нас,
Уперед веде,
І приносить кожен з нас
Серце молоде,
І любов, і відданість
Партії своїй.
Так прославмо ж піснею,
Друзі ви мої,
Ту звитяжну молодість,
Що вела полки,
Що вогнем запалює
Нам серця палкі.
Хай гримить, мов грім весни
Пісня молода,
Мов у берегах Десни
Весняна вода,
Пісня героїчна, що
Виросла в бою,
Де проніс Микола Щорс
Молодість свою.

1937

МОРЕ

Ой Чорне море, ти мене носило
На кораблі з Батума на Херсон.
Твоя краса, твоя незмірна сила,
Немов би дивний і казковий сон,
Мене зачарували...
На простори
Йде корабель, покинувши причал.
Куди не гляну, скрізь безкрає море,
Бушує шторм, за валом гонить вал.
І б'є у борт розпачливо, сердито
Холодна хвиля. І здалось в цю мить,
Що це не море, а зелене жито
Колишеться, колоссями шумить.
А потім знову зацвітають хвилі,
Мов льон у полі ніжно-голубий,
Їх гребні котяться пінясто-білі,
З них виринає місяць молодий
І щедро сіє золоті багрянці
У заколисану морську блакить.
А море піниться, хитаючись у танці,
І піниться і буряно шумить.
На палубі стояв я до півночі,
Прозорі бризки падали до ніг.
Я все дивився в глибокі моря очі
І розгадати їх ніяк не міг...
Та хвиля вдарила у борт, зросила
Мені чоло, прогнавши забуття.
Відчувши дотик моря, його силу,
Я зрозумів, що море — це життя.

1939

ЛІНА ОДЕНА*

Одена Ліна, пісню я свою
Заспівую, пишаючись тобою;
Ти героїчно вмерла у бою,
Щоб жити з нами вічно молодою.
Про тебе слава житиме в віках,
Мов прапор пломенітиме,— не згасне.
Одена Ліна, в мене є дочка,
Я дав дочці твоє ім'я прекрасне.
І буде донька з гордістю нести
Ім'я твоє в майбутні роки грізні,
Вона віддасть, як віддала і ти,
Усю себе народу і Вітчизні;
І буде славить молодість твою
В своїх піснях, пишаючись тобою.
Одена Ліна, вмерла ти в бою,
Щоб жити з нами вічно молодою...

1938

---

* Ліна Одена — героїня іспанського народу, одна із керівників трудящої молоді республіканської Іспанії. 18 липня 1936 року керувала придушенням фашистського заколоту в Альмерії. Одена була командиром і політичним вихователем народної міліції на Гренадському фронті. В 1936-му році героїчно загинула в бою з фашистами.

ДЕСНА

Війнула сонячна весна,
І враз сріблясta крига скресла,
І до Дніпра сестра-Десна
Вали кипучих хвиль понесла.

Люблю над річкою ходить
Я вечорами в пору квітня.
На берегах шумлять сади,
Рожевим вкрившися суцвіттям.

А зачарована Десна,
Як дівчина в вінку весільнім,-
Така привітна і ясна,
Така ласкава і прихильна.

Схилившись замріяним лицем
Над нею місяць і цілує,
І золотавим гребінцем
Їй чеше косу голубую.

1939

СИНИ

Розшумілись поруч хати
Моложаві ясени.
Їх тоді садила мати,
Як пішли в похід сини.
Ой садила, говорила:
— Ви ростіть на спогад нам.

Дай же, земле, дужу силу
І синам і ясенам.
Та щасти ж ти дітям, доле,
На їх славному віку...
В матері з очей додолу
Впали сльози. В квітнику
Виростають величаво
Зеленаві дерева.
А про хлопців лине слава,
Лине слава бойова.
Хлопці в щорсівськім загоні
Вже пів року на сідлі,
В них швидкі, як вітер, коні,
Гострі, мов огонь, шаблі.
Їм прослалися дороги
Крізь гаї і поля шир,
Їх веде до перемоги
Ясноокий командир.
А в селі старенька мати
Ходить вечором на шлях
Любих хлопців виглядати.
Та сини її — в боях.
Їх немає та й немає...
Скільки болю, скільки дум!
Вдома неньку зустрічає
Ясеновий тихий шум.
Ой про що шумлять дерева
В сизих сутінках в журбі?
В них на листях янтаревих
Роси-сльози голубі.
Мати просить:
— Розкажіте,
Кучеряві ясени,
Де мої кохані діти,

Любі соколи-сини?
Чи на конях мчать по полю,
Чи в зеленому гаю,
Чи, б'ючись за нашу волю,
Склали голови в бою?
У чеканні рік проходить,
А на другий восени
Повернулися з походу
Славні воїни-сини:
Ніч одну погостювали,
На світанку — знову в путь.
Мати хлопців виряджала,
Припадала їм на грудь
І дивилась у задумі,
Як зникали в даль вони.
... Біля хати в тихім шумі
Виростають ясени.

1939

КРИНИЦЯ

У гаю під кручею криниця,
В ній вода холодна ключова.
Часто тут дівчина смуглолиця
Про любов і молодість співа.
Навесні вона тут брала воду,
З повних відер хлюпалась вода,
Хлопці поверталися з походу,
Натягали коням повода;
Хлопці до криниці завертали,
Усміхнулась радісно до них
Чорними очима. Привіталась,
Напувала коней вороних.

Говорила гордо, урочисто
Милому, що із походу йшов:
— Ось вода, вона криштально-чиста
Отака й тобі моя любов...
... Як же не напитися з відерця
Свіжої цілющої води,
Як же не наповнить свого серця
Цим коханням щирим, молодим?
Як же не обнять, не приголубить
Милої червоному бійцю?
Як не цілувать в вишневі губи
Смуглолицю дівчину оцю?
Цілував... Просив, щоб не скучала,
Руку тис...
— У табір моя путь,
Отоді, як осінь в гай причалить,
Повернусь до тебе, не забудь.
... Навкруги вже одцвітають трави,
Скоро, скоро довгождана мить.
Полум'ям осіннім золотавим
Явір над криницею шумить.
1938

ЗЕЛЕНІЄ ПОЛЕ, ЗАЦВІТАЄ ЛУГ

Зеленіє поле,
Зацвітає луг.
Туга серце коле:
Де коханий друг?
Знявся і полинув,
Вісточки нема.
Ходить до калини
Дівчина сама.

Молода калина
В лузі розцвіла,
Вже з коси дівчина
Стрічку розплела.
Розплела Марія
Й пригадала знов
Про свою омріяну
Першую любов.
— Де ж ти є, юначе,
Чи забув мене?
Дівчинонька плаче
І любов клене.
— Може десь загинув
Об оцій порі...
Коли чує, лине
Клекіт угорі.
Птиця срібнокрила
Робить повний круг,
Розпростерла крила
І сіда на луг.
Вітер в лузі віяв
Пахощами трав.
А пілот Марію
К серцю пригортав.
— Я не міг, кохана,
Надсилать листів,
Я літав, кохана,
Визволять братів...
В відповідь Марія:
— Соколе, мій друг!
... Зеленіє поле,
Зацвітає луг.

1940

Петро

АРТЕМЕНКО

Він прожив двадцять два роки. Куля фашиста обірвала його життя. Єдине фото залишилось, щоб зберегти його образ. Та й не дивлячись на фото, я ніби й зараз бачу його серед таких же, як і він, молодих товаришів — енергійних, жвавих, дотепних.

Насамперед — веселі вогники очей. Замріяний погляд. Біляве волосся, що не дуже корилося гребінцю, а невеличке пасмо аж на брову нависає... Сіренький костюм, вперше пошитий по замовленню в чернігівському «Індпошиві»... Комсомольський значок на піджаку. З-під піджака видно чисту сорочку з немудрим узором «хмелинкою»...

Це — на фото. Це і в моїй пам'яті. Та повніший портрет юнака малюють його ж вірші. В них розкривається вся його ніжна, молода, закохана душа — закохана в свою землю, в своє небо, в свої полтавські чи придеснянські чернігівські гаї... Душа комсомольця, молодого комуніста.

Мов подих травневої ночі,
Мов мрія поета рясна —
Багата, як пісня дівоча,
Моя двадцять перша весна.

Так говорить він, дивлячись, як «у небі країни моєї мої самольоти летять», слухаючи, як «в садах бать-

ківщини моєї співають мої солов'ї», спостерігаючи, як «моя п'ятисотниця-мати щасливих веде матерів», посилаючи вітання дівчатам, що йдуть до криниці, а «найкраща мені посміхнеться, та може й полюбить мене...» («Лірика моєї весни»).

Петро Іванович Артеменко народився в 1918 році в селі Губському, Лазірського району, Полтавської області в сім'ї селянина-коваля. Після закінчення семирічної школи два роки навчається на робітфаці при Лубенському педагогічному інституті. Потім він — студент цього ж інституту. Лубенський інститут був перетворений згодом в учительський, і тому студентів третього курсу перевели в Ніжинський інститут ім. Гоголя. В Ніжині й закінчив навчання Петро Артеменко на філологічному факультеті. Навчаючись в Ніжині, Петро Артеменко пише ряд віршів, друкує їх в місцевій газеті «Нове село» та в чернігівських газетах. Деякі вірші його появляються в журналі «Молодий більшовик», що виходив у Києві.

Після закінчення інституту П. Артеменко працює два роки в чернігівській газеті «Молодий комунар» завідуючим відділом літератури та мистецтва, бере активну участь у роботі літературного об'єднання. З 1938 року працює в Лубенському інституті викладачем, а з 1940 року перебуває в рядах Радянської Армії. В зв'язку з хворобою очей демобілізований, повертається в Лубни, де працює завідуючим відділу агітації та пропаганди РК КПУ. Коли німецькі фашисти тимчасово окупували Радянську Україну, П. Артеменко працює в Лубнах в підпіллі. Як справжній патріот він не складав рук у тяжкі часи окупації. Та багатьом підпільникам, як відомо, не вистачило досвіду у важкій боротьбі. 1 чи 2 квітня П. Артеменка схопили гестапівці. А 5 квітня більше трьохсот грома-

дян, вірних своєму народу, стратило гестапо. Серед них загинув і Петро Артеменко.

Така коротка трагічна біографія молодого поета.

Мені довелося познайомитися спершу з віршем, а потім з його автором. Розгорнувши газету «Молодий комунар» за 12 лютого 1938 р. (Чернігів), я побачив заголовок вірша «Гей, у лузі біля броду».

Гей, у лузі біля броду
Дівки брали чисту воду,
На коромисла чіпляли,
Лунко пісню починали:

Ой цілющая криниче,
Дай нам свіжої водиці,
Та водиці не простої —
Лугової, струмкової...

А вода ота «лугова, струмкова» потрібна була, щоб напоїти коней, тих, що «їхали у червонці аж до Щорса до Миколи». Народна інтонація, легка пісенна строфа мене дуже захопила. Я вже сам шукав мелодії і наспівував:

А найменша чорнобрива
Ще й кисета подарила,
Зимні ночі не доспала,
Ширим шовком вишивала...

Через кілька днів була якась невелика нарада початківців у Чернігові, куди був і я запрошений з Ніжинського педагогічного інституту. Отож, тоді в Чернігові я й познайомився з автором «Гей, у лузі біля броду» Петром Артеменком.

Зимні ночі не доспала,
Ширим шовком вишивала...

Можливо, читач скаже: ічого особливого в цих словах... Навіть рима дієслівна! Але не тому автор вжив «дієслівну» риму, що не міг знайти кращої. Весь вірш — пісенний, не складний для виконання, сюжетний. Недарма цей вірш був потім покладений на музику В. Уманцем, і я не раз потім чув мелодійну пісню у виконанні гуртківців на обласній олімпіаді.

Молодого поета хвилювала романтика громадянської війни. Та найбільше П. Артеменко написав про сучасне йому колгоспне село: його герої — рядові і ланкові, бригадири і трактористи («На буряках», «Слово має Сава Гнатович», «Степовий малюнок»). Особливо вдався йому прозорий малюнок степу. В одному з віршів він з гордістю говорить про те, що тільки в колгоспі по-справжньому почав жити «батько мій Артеменко Іван». Характерна риса віршів П. Артеменка саме його сучасність. Ось проходять перші п'ятисотниці...Ось мати співає колискову пісню, в якій мріє про те, що її син буде в майбутньому як Камаінн («Пісня матері»); в іншому вірші мати обіцяє дитині: «я кошлатого ведмедика куплю, що з Папаніним на полюсі бував» («Коли цвіте сад»); ось дівчина — перша парашутистка—завітала до діда в гості... («Дорогий гість»).

П. Артеменко намагається по-своєму відтворити побут нового села, вірність почуттів коханої (поема «Галина»). До речі, про невелику поему «Галина», яка вперше надрукована вже після війни в альманасі «Слово молодих» (видавництво «Радянський письменник», 1955 р.), згадує в передмові до цього ж альманаха М. Т. Рильський, як про «спробу в епічному, сюжетному роді». Просто, невимушено починає автор:

Червона калина
І тиха Сула,

Дівчина Галина
В Засуллі жила —
Щаслива, вродлива,
Сімнадцяти літ,
Сестра солов'їна,
Калиновий цвіт...

Справжні почуття радянського патріота він висловлює в одному з перших віршів «Люблю я свою батьківщину» (1936 р.) Ось одна строфа:

Батьківщина моя,
Ти родилась в боях,
До орлиних висот піднялася.
Щастям-цвітом гориш
І піснями звучиш,
Електричним вогнем зайнялася.

Звичайно, Петро Артеменко не встиг розкрити всіх своїх поетичних можливостей. Він тільки починав. Але щирість, життєрадісність, ніжність і запал душі комсомольської завжди відчувається в нього. «Мене, молодого поета, виховує мій комсомол»,— з гордістю заявляв він.

Можна, одначе, легко пересвідчитися, як зростала з часом його поетична майстерність, як мужнів голос молодого поета, не втрачаючи щирості. Я знайшов більше десяти віршів поета в газетних архівах Ніжина, Чернігова та в журналі «Молодий більшовик». Можливо знайомі і друзі дещо зберегли з написаного і ще надішлють до видавництва вірші для майбутнього збірника. Особливо шкода, що не вдалося знайти віршів передвоєнних та написаних в підпіллі під час німецької окупації. Хай хоч це знайдене зазвучить — його недоспівана пісня. Адже недарма він сказав:

В садах батьківщини моєї
Співають мої солов'ї.

Олекса Ющенко

КОЛИ ЦВІТЕ САД

Сад у цвіті довгі віти нахиля,
Простягає рученята немовля.
З яблунь падає посріблена роса,
Материнська заросилася коса.

В синім небі пролітають журавлі,
Кують в травах ковалики-ковалі,
Чабан грає, на сопілку виграє:
«Ой синочку, миле щастя ти моє!»

Я колисочку повішу в холодок,
Засинай, моя утіхо, на часок,
Засинай, мій лебедику, люлі-лю,
Я кошлатого ведмедика куплю,
Що з Папаніним на полюсі бував
І тобі оці гостинці дарував.

...В тихім шелесті красуються сади...
— Твій татуньо у колгоспі бригадир.
...Залітає жайворонок догори,
Як на полі заспівають трактори.

На передньому — татуньо-бригадир.
... В тихім шелесті красуються сади...

А я піду по садочку тім, піду,
За собою коваликів поведу,
Бо ковалики кують та кують
І синочкові спокою не дають.
Засинай, мій лебедику, люлі-лю,
Я кошлатого ведмедика куплю».

Сад у цвіті довгі віти нахиля,
Простягає рученята немовля...

Газета «Молодий комунар»,
8 травня 1938, Чернігів.

СТЕПОВИЙ МАЛЮНОК

Ніби море у полі густа ярина
Котить хвилі у далеч, де села.
Сіра пташка високо вгорі порина
І видзвонює пісню веселу.

Ось іде бригадир під степові пісні,
Він любовно хліба оглядає.
І вусатий ячмінь йому клонить до ніг,
І сережки овес нахиляє.

Вітровій угорі пилюгу зароїв —
Мабуть, завтра дощитися буде...
На поліській землі зберемо врожаї,
Яких звіку не бачили люди.

Гайвороння спішить на нічліг
вросполох,
Б'ються в лозах пісенії луни.
Бригадир молодий повертає в село.
Степ бринить, мов натягнуті струни.

Журнал «Молодий більшовик».
Київ, квітень, 1938.

ГЕЙ, У ЛУЗІ, БІЛЯ БРОДУ

Гей, у лузі, біля броду,
Дівки брали чисту воду,
На коромисла чіпляли,
Лунко пісню починали:

Ой цілющая кринице,
Дай нам свіжої водиці,
Та водиці не простої —
Лугової, струмкової...

Аж тут їдуть славні хлопці
Гей, служити у червонці,
У червонці щоб служити,
Та радвладу боронити.

Наче рідні привітались,
Путь-доріжки розпитались,
Кажуть: — Їдемо відколи
Аж до Щорса, до Миколи.

Всі дівчата пораділи,
Їхні коні напоїли,

Та водою не простою —
Луговою, струмковою...

А найменша чорнобрива
Ще й кисета подарила,
Зимні ночі не доспала,
Ширим шовком вишивала...

Так, мов рідні, попрощались,
Далі в путь собі зібрались,
Понеслися бистрі коні —
Не устоять на припоні.

Дівки воду набирали,
На коромисла чіпляли,
На коромисла чіпляли,
Тихо пісню починали:
Повертайтеся, герої,
Лугом цим, попід горою,
Ми вас щиро привітаєм,
За столи вас посаджаєм...

«Молодий комунар»
12.II 1938, Чернігів.

ЛІРИКА МОЄЇ ВЕСНИ

(Весна моя)

Не вигадка буйно-пророча,
Не мрія поета рясна,—
Багата, мов пісня дівоча,
Моя двадцять перша весна,

Як теплі вітри над землею
Голублять юнацькі літа —
У небі країни моєї
Мої самольоти летять.

Шугають пісні під зорею,
Шумлять придеснянські гаї.
В садах батьківщини моєї
Співають мої солов'ї.

Дівчата ідуть до криниці,
В очах у них небо ясне —
Найкраща мені посміхнеться,
А може й полюбить мене.

І долею-щастям багата,
У поле на ранній зорі
Моя п'ятисотниця-мати
Щасливих веде матерів.

Ми юні у бурному леті,
Вершини нові беремо.
Мене, молодого поета,
Виховує мій комсомол.

...Мов подих травневої ночі,
Мов мрія поета рясна —
Багата, як пісня дівоча,
Моя двадцять перша весна.

Журнал «Молодий більшовик», липень 1938, Київ.

ДИТЯЧА ПЕРШОТРАВНЕВА

Гей, ряди нам шикувати!
Становімось в ряд!
Підемо на свято,
Підем на парад.

Підемо на свято
Квітів і весни,
Леніна внучата,
Дочки і сини.

Там батьки щасливі
Й рідні матері,
Там пісенні зливи
Виснуть угорі.

Ми щасливі діти
У країні Рад,
Як весняні квіти,
Як зелений сад!

«Молодий комунар», 1.VI 1938.
Чернігів.

ПІСНЯ МАТЕРІ

Вже вечір, синочку,
На землю повзе,
Кигикнула чайка
На водах озер.
Стеляться шовком
Пісні солов'я...

Спи, кучерявий,
Утіхо моя.

Весело зорить
Крізь віття осик
Срібна підкова —
Дзвінкий молодик.
Виростиш, сину, —
Злетиш до висот,
Будеш героєм —
Радянський пілот!

Ти в мене будеш
Каманін другий.
Спи, мій синочку,
Спи, дорогий.
Закрили фіранки
Вечірні шляхи.
Гуркочуть за лісом
Залізні птахи.

Це тато мережить
Небесну блакить.
В далі орлині
Веде літаки.
Він зніме найкращу
Тобі із зірок.
Спи, карооκий,
Спи, мій синок...

8.II 1938

СЛОВО МАЄ САВА ГНАТОВИЧ

Сімдесята весна зацвіла навкруги,
Як живу я на білому світі.
Та лиш двадцять мені для душі, дорогі,
Двадцять літ я у шані й привіті.

А ті роки були, як нахмурена ніч, —
Ми ласкавого слова не знали...
На роботу будили безсонні півні,
Нагаї помережані гнали...

У тургайські степи слала доля гірка,
Аби хліба шматок заробити.
Та веселих країв не було в бідняка —
Скрізь однаково торбу носити.

Від Десни чи Дніпра до Дунаю-ріки
В непосильних ми ярмах стогнали.
Нам братами були степові будяки,
Серед них передчасно вмирали.

Але годі про це... Ген сміється земля,
По гаях нахиляються віти,
Пісня радісна лине на спільних полях,
Бо не можна у нас не радіти.

Вип'ю келех оцей за здоров'я усіх —
Чи на морі вони, чи на суші.
Хай співають ліси у ранковій росі,
А в садах наливаються груші.

Хай красується наша пшениця густа,
Хай цвітуть попід вікнами квіти.
Жити хочеться нині хоч років до ста
І в достатках оцих молодіти.

12.VI 1938

ГАЛИНА

І

Червона калина
І тиха Сула.
Дівчина Галина
В Засуллі жила.
Щаслива, вродлива,
Сімнадцяти літ.
Сестра солов'їна,
Калиновий цвіт.
Березова кладка
І рідна Сула,
Наталка Полтавка
Такою була.
Та доля Наталці
Судилась не та,
Тепер полтавчанці
Зоря розцвіта.
З колгоспом зріднилась
Галина навік.
У ланці навчалась
Усього лиш рік.
Ланковою стала
За кращу в селі

І слово сказала:
— Збирать врожаї,
Рясні та багаті,
Дорідні сповна, —
Хай в хаті у кожній
Буяє весна.
Обіцянки взяті
Здержала свої,
Шороку багаті
Збира врожаї.

II

Близенько у селах,
Побіля Сули,
Два хлопці веселі
В колгоспі жили.
З них кожен до праці
Мав нахил і хист,
Чабан з Солониці,
З Тернів тракторист.
Що перший білявий
На ім'я Іван
В роботі був млявий,
Звичайний чабан.
Він кожну суботу
У клубі гуляв,
Одну мав турботу —
Романи читав.
А другий чорнявий,
Високий на зріст,
Не те, що білявий —
Хорош баяніст.

Як стане — заграє
На різні лади,
Душа замирає,
Німіють сади.

III

В суботу під вечір;
Як слався туман,
Пішов на Засулля
Білявий чабан.
В суботу під вечір,
Як сипався лист,
Пішов у Засулля
Петро-тракторист.
Ішли, підбігали,
Та знову ішли
І раптом зустрілися
Біля Сули.
Відбила берізку
Срібна течія.
— Куди ти?
— В Засулля.
— А ти?
— Та і я.
І кожен говорить
Про все мимохіть,
А намір скриває
І думку таїть.
Так слово по слову
Про те та про се.
Аж ось і Галина
Калину несе.
— Добривечір, Галю!

— Здорові були!
Спинились і зорять
На берег Сули.
Десь пісню співають
Діди-рибаки.
І крижні злітають
Над плесом ріки.
Мовчать мої хлопці.
І вечір затих.
Нарешті Галина
Озвалась до них:
— Ви, бачу, бувалі,
То мусите знать,
Чи можна на море
Листа написать?
— На море, говориш?
Кому ж це писать
І що в нім писати,
Дозвольте нам знать?
Косою змахнула,
Що нібито шовк,
І каже: — Степан мій
В матроси пішов.
— Степан ваш в матроси?
Ти чуєш, Іван?
— Бувайте здорові, —
Вклонився чабан.
— І сміх нам і горе, —
Сказав тракторист.
І хлопці на море
Направили лист
«Степане, вертайся
На наші лани,
Від нашого серця»

Журбу віджени.
Удвох ми кохали
Твою молоду,
Не раз ми чекали
Її у саду.
Та серце дівоче,
Мов плетена сіть,
Спійма, залоскоче,
А думку таїть.
Приїдь, бо ми в'янем,
Як липовий лист».
В кінці підписались:
Чабан, тракторист.
Червона калина...
І човен пливе.
Дівчина Галина
В Засуллі живе.
Щаслива, вродлива.
Рум'яна в виду,
Антонівку стиглу
Збирає в саду.

Федір
ШВІНДІН

Як гряне бій і прогримлять гармати,
На лінію вогню з братами я піду.

Ці клятвені рядки написані молодим поетом-комуністом Федором Швіндіним (народився 1912 р.) в 1939 році, за два роки до початку великої грози, яка завирувала над нашою Батьківщиною. Це не єдине місце в поезіях Федора Швіндіна, де він висловлює благородні почуття полум'яної любові до Вітчизни-матері, готовність в майбутніх боях пролити за неї свою кров. Він був один із тих представників довоєнного радянського покоління, які чутливими, сповненими ніжної синівної любові серцями відгукувалися на кожну подію, на кожне явище в житті народу, вловлювали подихи далеких гроз, що вже нависали на історичних горизонтах.

Він ішов у літературу разом із талановитою плеядою поетів — Андрієм Малишком, Степаном Крижанівським та іншими, які допомагали своєму молодому товаришеві окрилитися, загартуватися, змужніти. Збереглися їхні листи, в яких давалася висока оцінка творчості комсомольського поета, в яких була тепла товариська порада і благословення на щасливу творчу роботу.

З'явився він на нашій літературній ниві десь у 1938 році. Прийшов у редакцію республіканської газети «Комсомолець України» і зразу завоював серця колективу своєю широю вдачею, ніжною ліричною душею. Позаду було невеселе дитинство у бідняцькій родині, раннє каліцтво, та коли вийшов на широку ниву життя, коли комсомольська весна заполонила душу,— забулося все сумне, все болюче. В селі Андріївці на Сумщині, куди переїхали його батьки (батько — двірник, мати — прачка) з кримського містечка Джанкой, він одержав початкову освіту, вступив до комсомолу і поринув у громадське життя: керував комсомольською організацією, створював колгосп. Незабаром, закінчивши заочно Харківський педагогічний технікум, він вчителює в рідному селі і працює в редакції газети політвідділу МТС.

В 1936 році він вступає до лав комуністичної партії і починає виконувати відповідальне партійне доручення по вихованню молоді на посту секретаря Липово-Долинського райкому комсомолу. Знайшлися вороги, які наклепом смертельно вразили душу молодого товариша, і він, піддавшись хвилинній слабості, посягнув на своє життя. Але, на щастя, куля, випущена з нагана, минула серце, і Федір Швіндін залишився жити, працювати і співати.

У «Комсомолець України» він прибув з піснею на устах і на серці. Товариші, які працювали разом з ним, пам'ятають вродливого буйночубого юнака з блідим обличчям і вогнистими очима, який вечорами співав у своєму кабінеті «Забіліли сніги» чи ще якусь улюблену народну пісню, або декламував свіженькі вірші.

Писав він тоді про молодість, що вирувала в ньому, про весняні квіти, про вимріяну кохану. Та найбільше своїх поезій Федір Швіндін присвячував найдорож-

чому — матері-Вітчизні, велич і краса якої хвилювала кожне співуче серце.

Люблю Вітчизну ясноокраю,
Як матір добрую мою,
Про неї я пісні співаю,
Лиш їй свій голос віддаю.

Це було його поетичне кредо. І дійсно: про що б він не співав, чи про рідне село, чи про розквітлі весною сади, про зоряне небо чи солов'їні пісні,—скрізь відчувається безмежно милий юнацькому серцю образ Вітчизни, скрізь незримо присутня велика мати Вітчизна. Вона з'єднує закохані серця, вона лікує невигойні душевні рани, вона благословляє на битву своїх вірних синів.

І коли грянув бій і гримнули гармати, Федір Швіндін, комуніст, відповідальний редактор, пішов на лінію вогню поруч з мільйонами своїх братів. Каліцтво перешкодило йому стати в ряди Діючої армії, яка почала смертельний двобій з найлютішим ворогом людства — німецьким фашизмом, але він, полум'яний патріот, не бажаючи в грізний для Вітчизни час бути осторонь великої битви за Вітчизну, знайшов собі місце — славне, почесне і небезпечне місце в таборі народних месників — партизанів.

Залишившись на окупованій ворогом території, він в селі Хутір Петрівський організовує радянських патріотів на підпільну боротьбу, пише антифашистські листівки, в яких закликає народ до помсти, до розплати з лютими напасниками. Його поезія, яка в перші дні всенародного лиха тяжко затужила, оплакуючи втрачене, дуже швидко набралася мужності і задзвеніла незламною сталлю. Серед небагатьох його поезій того періоду, що випадково збереглися в ро-

дичів, окремі вірші, в яких чується стогін наболілого серця, чергуються з віршами, написаними пером воїна, який не скорився перед лицем смертельної небезпеки. Він відчуває близькі бої:

Витри, мати, сльози,
Чи чуєш — грози?
Спалахи бою і грім вдалині,
В сяєві гони, —
Зорі червоні, —
То загоряються помстою дні!

Іноді серце йому віщує ждане-гадане — смерть у бою за Вітчизну, але він не боїться такого кінця, він іде йому назустріч, як воїн, що рішився на найтяжче в ім'я найдорожчого — в ім'я Радянської Батьківщини, в ім'я Комунізму.

І він поліг, віддавши всі свої щирі пісні на олтар перемоги над ворогом. Його, активного підпільника-більшовика, видав фашистським псам запроданець. В страшних муках, під тортурами він не видав катам жодного із своїх товаришів по підпіллю. Тоді його повели на страту... Пронизаного кількома кулями, але ще живого, його вирятували з могили друзі по боротьбі і таємно почали лікувати. Але не судилося Федору Швіндіну повернутися в ряди борців. Він знову потрапляє в лабети гестапо і незабаром гине смертю героя-мученика в катівнях Білостоцького концентраційного табору.

Так і не доспівав він пісню свого життя, але й те, що він встиг зробити в боротьбі і в поезії,— хвилююче-прекрасне, бо воно — з серця, з найщирішого серця комуніста, радянського патріота, закоханого в життя, в квіти, в сонце, в нашу неповторну дійсність.

Валентин Речмедін

*
*

Як гряне бій і прогримлять гармати,
На лінію вогню з братами я піду.
Не відступлю, Вітчизно, моя мати,
Лиш смертю скошений, можливо, упаду...

1939

Вечірня зоре золота,
Зійди над долею моєю
І покотися над землею —
Озолоти мої літа!

У серці пісню воскреси,
Окриль її, зроби дзвінкою
І над землею пронеси,
Щоб палко кликала до бою,

Щоб стала зброєю мені,
Моїм мечем... Щоб сонцем стала,
Щоб ворогів іспопеляла
На серця чистому вогні.

(З віршів 1937—41 рр.)

ВІТЧИЗНІ

Я звідав все: і горя глибочизну,
І радість, і кохання ніжний плин.
Але завжди лиш матері-Вітчизні
Любов моя — її я вірний син.

Вона дала мені надійні крила
І в світ ясний між люди повела,
Промінням сонця серце напоїла
І до висот покликала орла.

(З віршів 1937—1941 рр.)

ГРУДОЧКА ЗЕМЛІ

Моїй матері присвячую

Де не йду, а дума не згасає,
Наче іскра, жевріє в імлі,
І завжди в уяві випливає
Грудочка малесенька землі.

Невеличка і суха, як камінь,
Вицвіла і висохла давно.

Знати пальці — хтось вдавив руками
Золоте пшеничнеє зерно.

Не зійшло... І плід ще незачатий
Сіра маса міцно облягла.
Тільки чом моя старенька мати
Грудочку так пильно берегла?

Тільки чом, коли я запитаю,
Хто лишив, яких це згадка днів,—
Враз на очі сльози напливають,
Гляне журно та не знайде слів.

Потім тихо скаже мені: — Сину,
Підростеш — узнаєш тоді все.—
І загорне грудочку в хустину
І кудись сховати віднесе...

Роки йшли, розбуджені, крилаті,
Відцвітали весни запашні.
В надвечір'я якось моя мати
Тайну грудки повіла мені.

— Там, де ниви колосяться житом,
Клоняться наливаним зерном,
В грізні роки землю поділити
Вийшли люди збудженим селом.

Як та галич, шляхта налетіла:
— Хами! Бидло! — Постріли... і кров,
Та земля — не одному могила,
Не один там смерть собі знайшов.

На тій ниві впав твій рідний батько,
Весь побитий, кров'ю підпливав.

Стис в руці оцю маленьку грудку
І від ран болючих помирав.

На прощання встиг лише сказати
В сивій закривавленій імлі,
Щоб тобі, як станеш підростати,
Я дала цю грудочку землі...

Рідна земле! Здавна кров'ю вмита,
Ти мені до ніг уся лягла.
Не віддам нікому тебе в світі —
Збережу, як мати зберегла.

(З віршів 1937—1941 рр.)

САДІВНИЦІ

Де мені про тебе, садівнице,
Для пісень ласкавих слів узять,
Коли ти, як вранішня зірниця,
Йдеш свій сад зелений оглядать?

Він до тебе простягає віти,
Мов коханий, він тебе віта,
Квітами, що можуть оп'янити,
Всю тебе у сонці обгорта.

Це ж для тебе квітів так багато
І пісні дзвенять на всі лади.
Це ж тобі,—і день той буде святом,—
Він віддасть ясні свої плоди.

Пройдуть роки, може, і століття,
Та його не зсушить спрага літ.
Плід, зароджений у перших квітах,
Дасть новий, такий же юний плід.

(З віршів 1937—1941 рр.)

БАЖАННЯ

Я б орлом хотів буть бистрокрилим,
Щоб на горах сонце зустрічать,
Воду пити із джерел бурхливих,
Вище хмар у висоту злітать.

Я б хотів буть садом густолистим,
Щоб із вітром ніжно говорить,
Щоб у ранки сонячні, іскристі
Міг росою душу освіжить.

Я б хотів буть чистою рікою,
Як вона, всі випити струмки
І вбирать вечірньою порою
Все срібло, що розіллють зірки.

Я б вітрами буть хотів злотими,
Щоб на полі у хлібах шуміть,
Гратись в морі хвилями крутими,
Небом хмари вдалину гонить.

Я б хотів буть солов'єм співучим,
Щоб любов у пісні прославлять,
Щоб в садах, полях, лісах, на кручах
Вічно люд піснями звеселять.

(З віршів 1937—1941 рр.)

НЕ БАГРЯНИЙ — СКРИВАВЛЕНИЙ ЛИСТ

Не багряний — скривавлений лист,
І сльозами заплакала осінь —
На зім'ятій траві комуніст —
Вітер тужно у полі голосить,
В грудях рана кривава сочить,
Над ним кінь вороненький стоїть.

І не знає жона, де могила,
І по брату сестра не заплаче...
Прошуміли десь ворона крила —
Тільки вітер по мертвому кряче.
І тривожиться тиша німа.
Рідну землю боєць обніма.

І здалося мені, що з могили
Він зведеться, він встане на мить,
Щоби тих, що мій край осквернили,
Покарати на смерть, задавить.
...Може й я так впаду у бою
За Вітчизну за рідну свою!

1941—1942

* *
*

Не питай, чом серце заболіло,
Чим недужий? Що мені таке?
Бо хіба до того кому діло,
Що моє життя таке гірке...

Я б пішов і сів собі край моря,
Де ще грають хвилі голубі,
Розповів би чайкам своє горе
Та й заснув би вічним сном в журбі.

Може б, чайки, в хвилях перемиті,
Рознесли б і тугу, і печаль...
Не шкодую я нічого в світі,
Тільки трошки молодості жаль.

1941—1942

* *
*

Прозрів я в ночі горобині:
Прокляв себе, забув ім'я,
Не знаю й сам, чи в домовині,
Чи ще живу на світі я?

Коли живу, то з серця гнів
Хотів би в розпачі кресати,
І тим вогнем своїх братів
На бій кривавий гучно звати.

Коли ж помер, то прокляни
І ти ім'я моє, народе,
За те, що в розквіті весни,
Як лист зів'ялий, хороводив.

1941—1942

ТИ ЧУЄШ — ГРОЗИ?

Вдарили з тучі
Громи могучі,
Блискавки палять поля.
Чуєте, люди,
Зранена всюди,
Зранена стогне наша земля!

Скрикнула мати
Побіля хати,
Руки у горі лама:
— Сина убили,
Дочку зганьбили,
Як проживу я в світі сама?..

Втри, мати, сльози,
Чи чуєш — грози?
Спалахи бою і грім вдалині,
В сяєві гони,—
Зорі червоні,—
То загоряються помстою дні.

1941—1942

Леонід
ЛЕВИЦЬКИЙ

Ми вчилися на одному курсі. Жили в одній кімнаті. А про те, що він поет, я довідався не відразу.

Це був худорлявий юнак з розкішним чубом набі та сірими, задумливими навіть тоді, коли він посміхався, очима.

Серед творчої молоді університету він вирізнявся надзвичайною простотою. Говорив спокійно, розсудливо, ніби думав уголос. Поза, жест були йому чужі.

Після бурхливих засідань літературної студії (а тоді входили до її складу і такі відомі тепер письменники й критики, як Василь Козаченко, Леонід Новиченко, Яків Баш, Леонід Вишеславський, Борис Буряк, Аєрам Кацнельсон) в нашій скромній кімнаті гуртожитку на Солом'янці, а то й за гуртожитком, в зелених, живописних ярах, ми, молодша когорта літстудійців, продовжували творчі суперечки, читали вірші, намагалися розібратися в бурхливому тогочасному літературному процесі.

Леонід не любив виступати з своїми віршами, мало говорив про них. Але дивно: кожен вдалий новий його вірш, хтозна яким чином, швидко ставав відомим усьому факультетові.

Лише пізніше я усвідомив перевагу Левицького над іншими молодими студійцями. Більшість із нас

прийшли до університету безпосередньо з десятого класу середньої школи. Про життя ми мали уявлення переважно з книжок. Леонід же, на рік-два старший багатьох із нас (він народився 8 листопада 1917 року), мав уже за плечима певний життєвий досвід: до університету він вчився в технікумі, працював. На його віршах менше було полуди літературщини, а більше людяної простоти, щирості, життєвої правди.

На війні, і значно пізніше, я часто згадував про Леоніда Левицького і напам'ять декламував своїм новим товаришам його вірші. Та й чи можна було забути такі поетичні, прості і щирі рядки про студентське життя:

Це б на луг піти, це б у ліс піти,
Та нема коли — саме іспити.
Ось скінчилися, і — канікули!
Ти куди, весна? — Йду вже, ніколи.

Пригадуються рядки ще одного довоєнного вірша Леоніда Левицького, з якого яскраво постає ліричний талант поета, глибоке відчуття природи, його серйозне ставлення до поезії:

Намалював ліси далекі,
Поля, обвітрені давно.
І тільки журавлиний клекіт
Не міг спіймать на полотно.

Ми закінчували четвертий курс, як почалася Велика Вітчизняна війна. Тридцятого червня 1941 р. ми склали останній екзамен за четвертий курс, і того ж дня відбулися загальні комсомольські збори, на яких багато студентів столичного університету виявили бажання йти добровольцями в Діючу армію. Разом

з іншими пішов на фронт і комсомолець Леонід Левицький. В перший же день свого армійського життя він записує в щоденнику: «Коли буду, думав, поетом, то потрібно все знати, все пережить. Не сидіть же мені в тилу, коли весь народ воює».

Студенти-добровольці були зараховані до складу Першого окремого Київського комуністичного полку. Після місяця навчання і маршів по лісах, полях та луках Київщини цей полк був кинутий на підкріплення оборонцям столиці і розформований між регулярними частинами на київських рубежах.

Я з Леонідом і групою інших товаришів потрапив до одної частини. Останній раз я бачив його перед атакою восьмого серпня 1941 року, в день мого поранення. Після того доля нас розлучила і, як виявилось, назавжди.

А коли після війни повернулися студенти-фронтовики до університету, багатьох своїх друзів ми недолічилися. Не повернувся і наш щирий товариш, Льоня Левицький. Пройшов він тяжкий і почесний шлях радянського воїна, і двадцять п'ятого грудня 1943 року ворожа куля обірвала його життя.

Через кілька років після закінчення війни до нас дійшли два його фронтові зошити. В одному — щоденник, в другому — вірші. Як вірші, так і записи в щоденнику допомагають скласти уявлення про його життя під час війни, а головне, про його кришталево чисту, благородну душу громадянина-патріота. З рядового бійця Леонід Левицький виростає в досвідченого офіцера Радянської Армії, в талановитого і самовідданого кореспондента військової газети, матеріали для якої він збирав на передньому краї, серед наступаючих частин. Навесні 1943 року він опинився серед перших радянських десантників під Новоросій-

ським. Звідти, з «малої землі», пересилав він матеріали для газети.

Виконуючи свій обов'язок перед радянською Батьківщиною, на бойовому посту загинув поет-воїн, військовий кореспондент гвардії старший лейтенант Леонід Миколайович Левицький. Його фроитовий товариш гвардії майор Жуков В. Г. написав Леонідовій матері теплого, але сумного листа, в якому сповіщав про смерть її сина.

«Він був дуже хорошим, скромним хлопцем,— писав гвардії майор.— Любив Україну — Вітчизну і поспішав бачитися з Вами. Та не довелося... Ви мати. Ви будете побиватися. Не плачте. Сльозами ие допоможеш. Я теж плакав, коли говорив біля його свіжої могили».

Ніжний лірик світломінорного тону, Леонід Левицький в роки війни пише мужні, часом суворі вірші.

Він — воїн, для якого обов'язок перед Батьківщиною стоїть над усе:

На пошті написав листівку.
Прощайте, друзі, рідний дім!
Бери, товаришу, гвинтівку —
Вітчизна в бій зове. Ходім.

У вірші «Жнива», написаному в серпні 1941 року, відчуваючи тісний зв'язок між фронтом і тилом, у відповідь на листа доньки одного з фронтових товаришів, у якому вона повідомляла, що «в колгоспі золоті ідуть жнива»,— поет, вдаючись до засобів народної поетики, пише, що й тут на фронті:

День у день невтомно косим —
То вогнем, а то штиком.
Кулемет кладе в покоси
І в розвалку, і рядком.

Ми ж таку вже звичку маєм,
Перевірену сто крат:
Як коли вже що збираєм,
То збираєм без утрат!

Що й казати, тяжким для нашого народу був перший період війни. Війська змушені були відступати, величезні простори нашої Батьківщини, міста і села, заводи й колгоспне господарство, а часто і наших радянських людей лишаючи по той бік фронту. Проте ні на хвилину Леонід Левицький не втрачав віру в неминучу перемогу радянського народу над фашизмом. У вірші «Новорічна ніч», датованому тридцять першим грудня 1941 року, який нам, до речі, видається чи не найсильнішим з усіх його фронтових творів, він писав:

Десь у Кремлі дзвенять уже куранти.
Мотори замовкають на хвилину,
І ніч над нами зорі висипає;
Стихає артилерії розмова,
Бійці лежать в засніжених окопах,
Вслухаючись в морозну тишину...
А ми ломаччя до вогню підкинем
(Махорки дим — як про майбутнє мрії),
Почистимо гвинтівки, поговорим.
Багато діла буде в сорок другім...
І що нам принесе він? — Хоч не знаєм,
Та вперто вірим: тільки Перемогу!

Поруч із простотою і щирістю, для поезії Леоніда Левицького властивий тісний зв'язок з народною творчістю, мотиви якої можна відчути в більшості віршів поета-юнака. Особливо цікавий в цьому відношенні вірш «Ой хмелю, мій хмелю» («Мала земля», 1943 рік). Тут ліричний струмінь зливається з епічно-героїчним, переломившись через на-

стрій, викликаний у відповідних обставинах українською піснею.

.....Запитала б мати,
Коли ще жива:
— Де ж ти, сину,
Нічку ночував,
Що й не розувався?

Каска та шинеля —
Вся моя постеля.
Заспіваєм, хлопці,
Пісню про Кармеля,

Про Дніпро, про скелі,
Про Вкраїну-неньку...
Ой хмелю, мій хмелю,
Хмелю зеленеиький!..

Вся Україна в найтяжчі роки війни в поезій Левицького постає як велетенський діючий вулкан, а про партизанів він написав чимало бойових, героїчного звучання поезій.

У фронтовій творчості Леоніда Левицького повністю розкривається цільність, кришталева моральна чистота, висока політична свідомість її автора. Своєрідно висловлює поет свою любов до України в одному із віршів, написаних під Новоросійськом в 1943 році. До нього дійшла звістка, що радянські війська почали звільняти від фашистських загарбників рідну українську землю, і його «печуть заздрощі»,

... Що не я, а інші в тій годині
Стріли перші вишняки-сади,
З першого струмка на Україні
Зачерпнули каскою води.

Леонід Левицький був вірним сином Радянської Батьківщини, справжнім громадянином талановитим поетом, своєрідний талант якого тільки-но починав розкриватися.

Пам'ять про цього закоханого в життя юнака назавжди залишиться в душі його друзів, а щире і мужнє слово поета-воїна хвилюватиме серця читачів, будитиме в них благородні патріотичні почуття любові і відданості радянській Вітчизні.

Михайло Ігнатенко

* *
*

Коршуном звістка знялась, пам'ятаю:
Там, де кордони мої,
Знову фашистські зарвалися зграї,
Знов зайнялися бої.

Наче прибій б'є у скелі суворі,
Так і ворожа орда.
Тільки прибій повертається в море —
Ворог живим не верта.

Київ, 1939

ФІАЛКА

Люсі Коцяр

Ти, як весна.—завжди весела.
Сміються очі голубі.
Травневе сонце промінь стеле
Під ноги лагідно тобі

Коли ти вранці йдеш до вишу
У синій шапочці своїй,
Я лісову згадаю тишу
Й фіалку в тиші лісовій.

1939

ВЕСНЯНЕ

Бризнув промінь і дивись —
Вже й дощу не стало.
Пізні краплі сміючись
На асфальт упали.

Клени струшують чуби...
Що сказать, не знаю —
І тебе не розлюбив,
І весну кохаю...

Сонце хлюпає в ріці.
Десь дзвенять трамваї.
В тебе крапля на щоці,
Мов кришталь, сіяє...

Мокрі віти миготять,
І проміння ллється,
Вся природа — як дитя,
Що й в сльозах сміється.

1940

ЗІ СТАНЦІЇ

До села дорога недалека.
Без кашкета та без піджака
Йду собі. А вітер гасить спеку.
Чемодан з книжками у руках.

З неба жайворонок зустрічає,
Десь у житі коники січуть.
Вже й село знайоме із-за гаю...
Здрастуй, рідне!
Що нового чуть?..
Ось колгоспу нашого пшениця —
Чим не море?
Та й косить пора.
Вітер скаже — хвиля пробіжиться
До села, до милої двора.

Може б мила...
Хвилі колоскові
(Як сказать, не знаю, до ладу?),
Шелесніть моїй коханій слово!
Я отам на стежці підожду.

Літо 1940

* *
*

За вікном квартали дальні,
За вікном трамвайні шуми...
Проти мене у читальні
Дівчина сидить в задумі.

Я дивлюсь на неї нишком:
Впали кучері на плечі,
Звично розгорнула книжку,
А в зіницях — тихий вечір.

Тихий вечір у зіницях...
Щось далеке і знайоме.
Десь стрічав — на залізниці,
На леваді, в місті, вдома?..
Передумалось чимало.
А дівчина — зирк на мене.
Задивився — і спіймала.
Що то молодість зелена!

1941

* *
*

Погожий день. Чи всидиш дома?
Беру палітру та й іду.
Всі закутки в саду відомі,
А де спинитись, не знайду.

Природи нерозпиті чари
П'янять і збуджують мене,
Малюю сизокрилі хмари.
Хіба їх лірик обмине?

Намалював ліси далекі,
Поля, обвітрені давно.
І тільки журавлиний клекіт
Не міг спіймать на полотно.

1941

В ЧИТАЛЬНІ

Впала тиша на книги розкриті
Та на коси моїх дівчат.
Всяк буває: прийдеш учити,
А приходиться вірші писать.

Друг з Донбасу томи он листає.
Цей візьме і знання на-гора!
Скільки бачу — сидить, читає,
Чи ранкова, чи пізня пора.

Проти нього — моя кохана
(Хай подруга — не все одно?).
Ненароком на неї гляну —
Щось сказать їй охота давно.

І про що вона думає, хтозна.
Синій промінь струмить абажур.
Подивлюся — така серйозна.
Краще ввечері хай скажу.

1941

СТРУМОК

Не я один в дитинства дні щасливі
Знайшов струмок пісенний серед трав.
Біжи, дзвени краплинним переливом,
Співай, струмок, коли на те пора.

Хай солов'ї, прославлені немало,
Поплутають заучені лади;

Хай дівчина, що в березі співала,
Послухає, схилившись до води!

В пригоді станеш, чи розважиш горе,
Похвалять сивоброві старики.
Хай істина в твоїх піснях говорить,
А істину не висушать роки!

Співай, струмок, та пробивайсь до моря,
А ні,— то хоч пробийся до ріки!

1941

СКОРО ІСПИТИ КІНЧАЄМ

Скоро іспити кінчаєм...
Вікна у садок відчинені.
На столі — стакан із чаєм
Та конспекти недочитані.

Скільки матері не бачив!
Як вона, старенька, стомлена?
А сестра? — сумує, плаче
Чи радіє над листом вона?

Разом виросли обоє
В ранки росяні, задимлені.
Як я стрінуся з тобою:
Ти вже вчителька, куди мені!

Зупинюся біля хати
На хвилину тиху, лагідну.

Чи Галюсю привітати,
Чи Галину Миколаївну?..

А весна сади квітчає,
В вікна дихає відчинені.
...Хліб, стакан з холодним чаєм
Та конспекти недочитані.

1941

* *
*

На пошті написав листівку.
Прощайте, друзі, рідний дім!
Бери, товаришу, гвинтівку,—
Вітчизна в бій зове. Ходім!

Червень, 1941

У НАС ОДНА, МІЙ БРАТЕ, ВДАЧА

На наші мирнії квартали,
Багаті колосом лани
Від бомбовоза тінь упала,
Лягла примарою війни.

Фашистські круки налітають,
Хоч не вертаються назад.

Вже недалеко бій палає...
Пішов з гвинтівкою мій брат.

Пішов і я. Серця юначі
Скипають гнівом аж до дна.
У нас одна, мій брате, вдача,
Кров материнська в нас одна.

Фашистська сарана несита
В священнім скорчиться вогні,
Щоб урожаям вік родити
У нашій, брате, стороні.

Щоб батько рідними синами
Гордився по праву між людей.
Хай ворог пада перед нами,
Лягає трупом, як ніде!

Тож віддамо всю кров гарячу,
Бо Батьківщина в нас одна!
У нас одна, мій брате, вдача,
В бою не зраджує вона.

1941

* *
*

В соснині привалом стали.
Стягни з мене чоботи, друже!
Пройшли ми уже чимало,
А що натомились, байдуже.

Над нами холодне небо,
Мов свіжа вода з баклажки.

Лежиш, а дерева круг тебе
Чомусь зажурилися тяжко.

Внизу десь струмки хлюпочуть
І тишу бояться збудити.
Це б зараз у хвилі вскочить,
Хоч тіло в воді остудити.

Берем рушники і мило.
Трава в росяній пороші.
Під ноги — суниці спілі.
Аж дивно —
справжні, хороші!..

В воєнних важких походах
Не все довелося забути.
Мені вже, видати, зроду
Судилось поетом бути.

Липень, 1941

ЖНИВА

Полуднева спека дише.
Рвуться бомби. Бій трива...
«А в колгоспі,— донька пише,—
Золоті ідуть жнива».
Наші сестри та дружини
Та старенькі матері —
На комбайнах, на машинах
Од зорі і до зорі...
Тож одна у цьому році
Пісня-слава бойова.

То ж і нам на фронті, хлопці,
Добрі випали жнива!
День у день невтомно косим —
То вогнем, а то штиком.
Кулемет кладе в покоси
І в розвалку, і рядком.
Ми ж таку вже звичку маєм,
Перевірену сто крат:
Як коли вже що збираєм,—
То збираєм без утрат!
Чи косити, а чи жати —
Можем при любій порі.
Буде Гітлер пам'ятати,
Що то наші косарі!
...Полуднева спека дише.
Рвуться бомби. Бій трива...
З фронту доньці батько пише:
«Скоро скінчимо жнива!»

Серпень, 1941

НОВОРІЧНА НІЧ

Стою, вслухаюся: десь тріскне гілка
Чи сніг звичайно скрипне під ногами
(Хтось поспіша з пакетами до штабу),—
Мені ж здається — то проходить лісом,
Глухими партизанськими стежками,
Новий хазяїн — сорок другий рік.
Засніжений, гвинтівка за плечима,
В шинелі, біля пояса гранати —
В дорозі зараз всюди неспокійно!
Розірветься снаряд десь недалеко,—

Здригне ялинка на краю поляни,
Сипнеться іній срібно на рукав...
Десь у Кремлі дзвенять уже куранти.
Мотори замовкають на хвилину,
І ніч над нами зорі висипає;
Стихає артилерії розмова,
Бійці лежать в засніжених окопах,
Вслухаючись в морозну тишину...
А ми ломаччя до вогню підкинем
(Махорки дим — як про майбутнє мрії),
Почистимо гвинтівки, поговорим.
— Багато діла буде в сорок другім...
І що нам принесе він? — Хоч не знаєм,
Та вперто вірим:
тільки Перемогу!

31.XII 1941

ЗАГОВОРЯТЬ ЗНОВ ГАРМАТИ ПО ДНІПРУ ДО МОРЯ

Над пожарищем криваві
Пропливають хмари.
Німець пада серед шляху
З одного удару.
А в очах, скляних од жаху,—
Відблиски пожару.
Це ж горять колгоспні хати
Од руки твоєї.
Пропадай, фашисте-кате,
З бандою всією,
Наїдайся, супостате,
Нашою землею!

Загрібай її руками
В передсмертнім схваті!
Нам не жаль землі для того —
В нас її багато —
Хватить вас нагодувати,
На могили — хватить!
А уже ж воякам вашим
Світ зійшовся клином,
А уже ж вам не видати
Неба над Берліном,
Не гуляти понад Рейном —
Лізти в домовину!
Плач, німкене, твого брата
Кулею скосило,
Твого батька запорізькі
Партизани вбили,
А коханець — у Полтаві
Замовля могилу...
Україно, рідна мати,
Не печалься з горя,
Недалеко наше свято —
Скоро, нене, скоро
Заговорять знов гармати
По Дніпру до моря!
А Дніпро уже втомився
Вражий труп носити,
Бо немало в синіх водах
Згинуло неситих.
Скоро знов на древніх кручах
Ворога косити!
Чуєш, сивий? Нам з тобою
Буде що робити!

Січень, 1942

*

Ввечері, та навіть серед ночі,
Як спаде в землянці тишина,
Мій товариш, до розмов охочий,
Мріяти уголос починає:
«Прогримлять шляхами наші танки,
І кінноти прошумить галоп.
Сивого морозяного ранку
Я заїду у своє село.
За ставком зустріну рідну хату...
Ех, скоріш би надійшла пора,
Щоби вдома на порозі стати:
Чи живі матуся та сестра?..
Чи живі ж вони та чи здорові,
Чи діждуться радісного дня?..»
Ну а я на це йому ні слова —
На Вкраїні і моя рідня.

Січень, 1942
Південний фронт

ВЕСНА ПАРТИЗАНСЬКА

Ой про що шумлять струмки
Навесні в долині?
Ой куди ведуть стежки
Крізь тумани сині?
А уже ревуть, шумлять
Не струмки, а ріки...
Ворог трупами встеля

Всі шляхи без ліку.
Ворог в намірі лихім —
Знов багнета хоче!..
Непроглядні та глухі
Наступають ночі.
Хто там ходить по садках?
Не видать — тумани...
Син на фронті, а дочка
З батьком — в партизани...
Прокидаються ліси
Ще й повстанські роти.
— Ти ж пощади не проси,
Гітлера сволото!
Вдарте грозами атак,
Хлопці-партизани!
...А за нами, на фронтах,
Діло вже не встане!

Квітень, 1942

* *
*

Добру звістку принесла
Нам газета, друзі:
Непогано йдуть діла
В лісовій окрузі!

Партизани — що вогонь.
Це ж в моїм районі.
Ще й з колгоспу із мого
Партизанські коні!

Земляків усюди чуть,—
Мій товариш каже,—

Славно шаблями січуть
Чортовиння враже!

Жди нас, матінко моя,
Виглядайте, діду:
Будем гнати німчая —
З хлопцями заїду!

Липень, 1942

ЯК НЕ ЛЮБИТЬ?..

Як не любить Дніпрову синь,
Сади, де виростав я зроду,
З боями пройдені ліси
І кров'ю зрошену природу?

Як не любити в вишині
Той грім, що ворога карає,
Чи парашутів перший сніг
Над рідним партизанським краєм!

Липень, 1942

В ЛІСАХ МОЄЇ УКРАЇНИ

В лісах моєї України
Палає ненависть свята.
Там кожен сивий кущ тернини
За плечі ворога хвата.

Дуби плечисті, бородаті
Звелися грізно: хто пройде?
Фашистській гадині ніде
У нас не велено ступати!

Багряні спалахи досвітні
Гранати кидають до ніг,
Дерева падають столітні,
Лягають впоперек доріг;

Спиняючи ворожі танки,
Земля здригається в огні,
І партизанські в тумані
Ревуть гармати на світанку.

А ліс шумить, а ліс гуде,
Бо недалеко час розплати.
Фашистській гадині ніде
У нас не велено ступати.

Тож пропадай, коли забрів
На наше поле, в нашу хату!..
...Дуби плечисті, бородаті
Похмуро дивляться з-під брів.

1942

* *
*

Запилений грім походу,
Солона смага вітрів...
Нам в селах виносять воду
Старенькі чиїсь матері.

Дорога в мареві тоне,
Вітрець пробіга по ріці..
А десь і наша, Антоне,
Матуся стрічає бійців.

Питає, чи йдуть здалека,
— Моїх не видали, бува? —
Зливає їм воду з глека,
Синочками назива.

1942

ОЙ ХМЕЛЮ, МІЙ ХМЕЛЮ!..

Отака житуха
В мене бойова:
Кулемет, гранати,
Росяна трава,
Та цигарки дим
У ночах послався.
Запитала б мати,
Коли ще жива:
— Де ж ти, сину,
Нічку ночував,
Що й не роззувався?..
Каска та шинеля —
Вся моя постеля.
Заспіваєм, хлопці,
Пісню про Кармеля,
Про Дніпро, про скелі,
Про Вкраїну-неньку...
Ой хмелю, мій хмелю,
Хмелю зелененький!

«Мала земля», 1943

*
*

(З циклу «В наступі»)

На вустах і спрага,
і пилюга дорожна.
У селі частують нас вином.
Випили по кухлю,
хоч і не положено,
Підморгнули дівчині
у вікно.
Відпочили трохи.
А більше не годиться.
Німець з гір тікає
в долини.
Будь здорова, ще одна
звільнена станиця!
Гостювати ніколи.
Хай після війни.

Новоросійськ, 1943

* *
*

Б'єм фашиста й не питаєм роду.
Нам все одно: чи гнати в небесах,
Чи топити у Таманських водах,
Чи рубать в Чернігівських лісах.

Ну, а все ж мене гризе турбота
І печуть завидки в три жала́,

Що не я, не наша третя рота
На Вкраїну вчора увійшла;

Що не я, а інші в тій годині
Стріли перші вишняки-сади,
З першого струмка на Україні
Зачерпнули каскою води.

Село Боржівка,
Новоросійського району.
1943

* *
*

На шляху — розбиті вражі танки.
Позавчора тут війна пройшла.
Поруч з почорнілим полустанком
Не впізнав я рідного села.

Занесло снігами попелища,
Щоб прикрити горе до весни.
Над руїнами лиш вітер свище,
Обгорілі тужать ясени.

Ні душі навколо не видати.
Німця труп на згарищі димить.
Не встигали, видно, утікати —
Настигала їх розплати мить.

Кров за кров, за біль, за крик дитячий,
Серця гнів і помста у боях,—
Ось яку тебе сьогодні бачу,—
Україно, меснице моя!

1941—1943

Володимир

БУЛАЄНКО

Життя Володимира Дмитровича Булаєнка обірвалося на полі бою, коли воїнові і поетові ледве минуло двадцять шість років. Біографія його в найстислішому викладі вичерпується небагатьма фактами: народився 8 червня 1918 року в селі Сорокодуби (тепер воно входить до складу Хмельницької області), в ранньому дитинстві втратив батька. Закінчив десятирічку, а після неї — три курси філологічного факультету Дніпропетровського університету. З самого початку Великої Вітчизняної війни був на фронті. Важкої осені 1941 року, опинившись в оточенні, потрапив у полон, з полону втік, але, в силу обставин, змушений був переховуватись у своєму селі аж до визволення. А тоді — знову в боях до серпня 1944 року, до останнього свого подиху...

Та є ще один неабиякої ваги факт біографії Володимира Булаєнка — його поетична творчість, яка зачалася в студентські роки з ліричних мініатюр про юнацьке кохання і яка далі, в трагічні дні фашистської окупації, вибухнула гнівом і ненавистю до наших ворогів.

Вперше з віршами В. Булаєнка читачі познайомилися вже після війни, на сторінках журналу «Дніпро». Згодом, у видавництві «Молодь» вийшла й окрема

збірка (В. Булаєнко, «Поезії», 1958) з короткою, схвильованою передмовою Ліни Костенко про життя і творчість поета.

Вже ранні, студентські вірші В. Булаєнка свідчать про обдарованість їх автора, його зірке око на невичерпні в своєму багатстві земні барви, його настійне прагнення до оригінальності і стислості вислову. В них не важко відчути саму вдачу поета — мрійного, задумливого, відчути стривожене першим коханням молоде серце.

Але головну і найзначнішу частину спадщини поета становлять його твори, написані в роки неволі. Є в Олександра Твардовського такі рядки:

Быть может, кто-нибудь иной
Расскажет лучше нас,
Как горько по земле родной
Идти, в ночи таясь.
Как трудно дух бойца беречь,
Чуть что скрываясь в тень.

(«Балада про товариша»)

Важко не згадати ці рядки — вони допомагають краще зрозуміти справжню цінність і силу відомих нам віршів Булаєнка, створених на рідній землі, що опинилася під п'ятою зайди-чужинця, написаних рукою людини, яка ревно берегла і зберегла в собі дух бійця. Не просто розповідь, а щира сповідь чесного сумління виповнює їх до краю. Болісно переживаючи своє становище, поет думає про майбутнє, про право жити на землі, про те, якою ж буде його осінь — тобто пора, коли людина збирає плоди власних зусиль. Він пише про свої дні, що «йдуть голодні, стомлені і босі під тривожну і лиху годину» — і в такому асоціативному переломленні постає образ самої уярмленої людини;

він пише про дорогу, яка «огинається підковою», «тільки не доходить до порога» — і тут, здається мені, досить прозоро проступає натяк на мимозільну відірваність поета від фронту, до якого він прагне всіма своїми помислами. Щемливі фронтові спогади живлять уяву поета. Він не може забути про хлопчика-сиротину, якого довелося зустріти в самому вирі кривавої січі: бійці взяли його на тачанку, розважали і берегли, а коли довелося йти в атаку — пішов і хлопчина і вмер солдатом. Саме кохання поетове — там, де фронт, образ коханої дівчини («недосяжна, ночами омріяна, у теплушках, в бою, на часах») стає для нього настільки важливою моральною підпорою, що саме до неї звертається він з найсокровеннішим:

О дай мені сили розправити крила,
Прославити милу Вітчизну мою!

Дух незламності, нескореності, кличний дух борців витає над словом поета, коли він говорить — не тільки від власного імені, але й від усіх, достойних звання людини, народженої в нову добу:

...поки серце в нас живе —
Нас не поставиш на коліна.

Поет вірить: зловісна ніч, що залала над Україною, омитою слізьми матерів, вкритою шибеницями,— мине безслідно, згорить в полум'ї визвольної війни. «Ой бути, бути ще боям, куритись вогненним повстанням»,— пише він, вбачаючи смисл своєї поезії в тому, щоб вести в наступ партизанські полки, гартувати їх зброю, бути рядовим бійцем за правду на кривавому полі. Якесь надзвичайно важливе рішення визріває в живому серці поета, він звертається до своєї журби з закликом йти в світ кобзарювати, він по-

рівнює свою любов з сумом за бунтівничою порою, нарешті — він розповідає про свою зустріч з старим кобзарем, батьком трьох синів — звитяжців фронту. Кобзар безстрашно кликав людей до повстання («таких, як і ти, мій розхристаний сину»), злі вороги одрубали йому обидві руки, але не вбили його кличного голосу, який благословляє і поета:

...Знай діло, май волю і силу,
Бо кривда за ними, бо правда за нами.
Що ж, викрутять руки, то виростуть крила,
І нас наші внуки охрестять орлами!

Така поезія могла будити і кликати!

Горіти поетом-комунаром, йти в простреленій сірій шинелі — мотив не одного вірша, написаного в той час В. Булаєнком. І в тому мотиві усе виразніше відлунює інший — тверда віра в неминучу перемогу над фашизмом, в те, що вже не за горами день світлого миру на землі.

Розвиток поезії В. Булаєнка, твореної в роки окупації, ніби синтезується у вірші «Смеркає. Чорний ворон кряче», під яким стоять дві, досить віддалених одна від одної, дати: 1942—1944 рр. Початок вірша — важка, печальна картина. Кряче чорний ворон, що розкошує на трупах в чистім полі, тихо плачуть сповиті туманом тополі. Але вже в другій строфі вітер порівнюється з кобзарем, а убогі столочені поля виглядають зі Сходу сонце. Вони відчувають його, поет бачить його — бойове, величне, непереможне: «воно вже йде, велике, зрнме, умите кров'ю, чорним димом окутане... Мечами грає...»

І третя строфа так і виграє святковим збудженорадісним відчуттям очікуваної перемоги:

Стоїть біля півкіпка мати
З серпом в руці, як на картині.

Хмарки зібрались при долині,
Спинилися заночувати.
Заждіть, лебідоньки, заждіте,
Ось вдарить Грім, застогне Вітер,
Настане Свято!

І — правда ж? — є тут щось від тих сонячно-прозорих віршів раннього Тичини, в яких урочисто оспівано наближення волі.

Образ матері також проходить через творчість. В. Булаєнка. Велнка страдниця, болями якої можна вимірятн найбільше горе, вона иосить «у душі тривожній невольничі плачі народів».

Поезія Володимира Булаєнка — свідчення високої моральної гідності радянської людини. Його серце шукало подвигів в ім'я народу і він здійснив свій подвиг у бою за честь і незалежність Вітчизни. Над його могилою, як і над могилами всіх героїв, живих у вічній пам'яті вільних народів, схиляються червоні прапори великої історичної перемоги.

Петро Моргаенко

* *
*

Осінь в димах. Підводь, мати, коня.
Витри сльози — війна навколо.
Сиву шапку пóтяг зняв
Над німим і печальним полем.
Чуєш, сурми зовуть. Не сумуй, не тужи,
Не молися світанком на небо.
Якщо вб'ють — кінь прибіжить,
Заірже під вікном у тебе.

1941

* *
*

Дрімає в хаті каганець,
А мати б'є в кутку поклони.
До півночі пита в ікони:
«Коли ж кінець?
Коли повернеться мій син
І перестануть плакать внуки?»

...А ніч повзе, як та гадюка,
За плетений лозою тин.
Дівча гаптує, вітерець
Коліна дівчині цілує.
Вже скільки днів вона сумує:
«Коли ж кінець?
Коли він вернеться з боїв,
Мене на вулицю покличе,
Положить серце войовниче
На груди стомлені мої?

4. XI 1942

* *
*

Журавлі пролітали над полем
І кидали свій плач на шипшини
Не забуду ніколи, ніколи,
Як ішла до села дитина.
Ми зустріли її при долині
І взяли на тачанку з собою.
Ми співали пісень сиротині,
Ідучи до нерівного бою.
Ми хлопчину з собою возили,
Розважали у вільну годину...
Кулі нас у боях косили,
Але ми берегли хлопчину.
Йшли в атаку ми в чистім полі,
Ми гранати, він — шапку кинув.
...Не забуду ніколи, ніколи,
Як умерла солдатом дитина.

17. XI 1942

* *

Згадай мене, ніжна, закоханим словом
І сина найменням моїм назови.
Хустина бузкова, любов чорноброва
Дорога-підкова, де ділися ви?
Не раз ми з тобою, мій друже, ходили
Послухати казку осінню в гаю.
О дай мені сили розправити крила,
Прославити милу Вітчизну мою!

28.XI 1942

*

Руді вітрила підняла, пливе
Зловіща ніч на Україну.
Та поки серце в нас живе —
Нас не поставиш на коліна.
Безумна мати коси рве,
Зове повішеного сина.
Та поки серце в нас живе —
Нас не поставиш на коліна.
Колись історія назве
Наш час — народженням людини,
Бо поки серце в нас живе —
Ми не стояли на колінах.

1.XII 1942.

ЗУСТРІЧ

Убоге шатро натягнула хмарина,
Уперлася в небо донецька дорога.
«Куди ти мандруєш, розхристаний сину
Вступи до намету, відвідай старого.
Розказуй, не бійся, ніхто не почує.
Чи довго Вкраїна терпітиме муки?..
У мене три сини десь тоже воює,
Мені ж відрубали по лікоть руки.
За те, що заставив я струни слухняні
Згадать запорозьку гарячу давнину,
За те, що я кликав людей до повстання,
Таких же, як ти, мій розхристаний сину.
Ідеш вже? Знай діло, май волю і силу,
Бо кривда за ними, бо правда за нами!
Що ж, викрутять руки, то виростуть
крила,
І нас наші внуки охрестять орлами».

По шляху Ростов—Сталіно, 1942

ДІВЧИНІ ІЗ СТАНЦІЇ ГЛИБОКА

Донбас. З дерев останнє листя
Під ноги стелеться й холоне.
В жовтогарячому намисті
Обходить осінь ешелони.
Згадай: поет у шинелині
Тобі віддав з віршами зшиток.
Плакучі верби в павутинні

Та почорніле в полі жито...
І в чорні дні меча і крові,
Як в пожарах земля курилась,
Тепло очей твоїх тернових
Мені не раз в окопах снилось.

*

Йдемо крізь ніч. Останній вогник погас
Як зманлива надія поета.
Якщо вмрем, на могилах у нас
Виростуть прапори і багнети.
3.XII 1942

Як брови, розійшлись дороги
Через степи на Запоріжжя.
Ніч підігнула сині ноги,
Сидить на чорних роздоріжжях.
Ой бути, бути ще боям,
Куритись огненним повстанням.
Лети, поезіє моя,
На білому коні світання.
Виводь полки із таборів
І будь їм рідною сестрою.
В рожевих горнах вечорів
Гартуй-гостри їх вірну зброю.
Під сміх кривавої зорі.
Умри бійцем на полі бою.
5.XII 1942

* *

Колись вночі під зорями студеними
Біля циганського шатра я серце грів
І мріяв стати синьою легендою,
Дніпропетровщино, з твоїх степів.
Колись світанки сірими лисицями
В полях тинялися, зацьковані і злі,
А хлопці, як з дівчатами, з рушницями
Обнявшись, спали на сирій землі.
Любов моя і спокій мій розорені.
Журба моя, йди в світ і кобзарюй...
Дніпропетровщино, на грудях твоїх
зораних
Поетом-комунаром я згорю.

7.XII 1942

* *

Згадалось давнє: станція, лісок,
Дрімає каганець в вікні чужому.
Біжить і сперечається візок
Із молодим весняним громом.
Ставок розгладив лоб від зморщок хвиль,
На вроду в воду задивилась хата,
А соняшник взяв в руки жовтий бриль,
Щоб зір достиглих з дня дістати.
Біжать кудись, спішать кудись хмарки,
Поміж житами, ніби в снах, пливем ми..
О час благословенний! В час такий
Народжуються люди і поеми.

* *
*

Всі шляхи, всі дороги я зміряв,
І глухі манівецькі, й трактові.
Та душа не згубила віри,
Наче кінь серед поля підкову.
По забутих слідах менестрелів
Перейду і річки і замети
У простреленій сірій шинелі
Комунаром-поетом.

1. XII 1944

* *

Смеркає. Чорний ворон кряче,
Об'ївшись трупів в чистім полі.
Туманом зап'ялись тополі,
Тихо плачуть.
Десь за рікою в'яснуть дзвони,
І вечір голубі долоні
Підняв над обрієм гарячим.
Як той кобзар, перебирає
На струнах вітер край дороги.
Поля столочені, убогі,
Зі Сходу сонця виглядають.
Воно вже йде, велике, зриме,
Умите кров'ю, чорним димом
Окутане... Мечами грає...
Стоїть біля півкіпка мати
З серпом в руці, як на картині.
Хмарки зібрались при долині,

Спинилися заночувати.
Заждіть, лебідоньки, заждіте,
Ось вдарить Грім, застогне Вітер,
Настане С в я т о!

1942—1944

Микола

ШУТЬ

Микола Степанович Шуть народився 25 жовтня 1918 року в м. Павлограді. Батько його Степан Шуть працював телеграфістом на залізниці. П'ятнадцяти років майбутній поет залишився без батька,— він помер від сухот. На руках матері, Марії Іванівни, зосталось троє неповнолітніх дітей — Микола був старший у родині.

В 1933 році Микола Шуть іде працювати в бібліотеку міськкому КП України. Водночас навчається в школі, а 1937 року, закінчивши 10-й клас, переходить на роботу в редакцію районної газети «Соціалістичний наступ».

Ще в шкільні роки досвідчений педагог — викладач мови й літератури Людмила Василівна Ходзинська помітила в учня поетичне обдарування, любов до слова.

Працюючи в редакції на посаді відповідального секретаря і студіюючи гуманітарні науки в літературному інституті імені Горького заочно, молодий поет намагається образним поетичним словом вилити свої почуття і думи.

Уже в той час (1939 р.) він пише досить змістовні, виразні вірші:

До лежнів обрій не підійде,
Для них незмінний виднокруг.

Лише вперед! І мить не стійте,
Бо щастям зветься вічний рух...

Хто спробує свій рух спинити,—
Порине весь в тупі жалі.
Творити, йти, боротись, жити —
Найвище щастя на землі!

Вибагливий до слова молодий поет не квапиться з друкуванням своїх віршів. Запоєм читає М. Коцюбинського і Лесю Українку, критично засвоює літературну спадщину класиків, старанно студіює радянських поетів. В біографію, в літературну молодість поета наглo вривається війна. У вірші «Шукання дороги» М. Шуть згадує перші дні

Бігти хтів. Мене спинили
Вкриті кров'ю чорні танки...
Знов обніжки, знов блукання,
Та терни, раніш незнані.
Невеселе дозрівання
Під перегуки кайдані

Десь у районі Межової евакуйовану з Павлограда редакцію з газетними шпальтами і друкарськими касами оточили фашистські війська. Вихід був один — вертатись додому. І от поодинці розходились, уникали зайвих зустрічей, різними стежками йшли до міста.

А в рідному місті вже хазяйнували фашисти, шастали зрадники, височіли потворні шибениці. Та полум'яно билися нескорені комсомольські серця. Допитливий і неспокійний розум юнаків і дівчат шукає виходу. І його було знайдено в підпільній роботі.

...Секретар підпільного міськкому КПУ Прибер Степан Силович зустрічається з Миколою Шутем на квартирі патріотки-підпільниці Ліди Паніної, і поет поринає в глибокий потік добре законспірованого підпілля.

Згодом Микола Шуть був призначений комісаром молодіжних груп Павлоградського підпілля.

Микола організовує підпільну друкарню, і знову діє невтомне перо поета-патріота. Він пише прозові й віршовані відозви, складає пісні й розповсюджує їх серед населення міста й навколишніх сіл.

На початку 1943 року підпільна організація створила групи розвідників і диверсантів, мала кілька явочних квартир. Сотні людей різного віку входили до військової організації, хоч і не знали в умовах конспірації один одного. Керував ними визволений з полону офіцер Червоної Армії комуніст Кравченко.

І от в лютому 1943 року стався тяжкий провал. Миколу Шутя видав гестапівцям один працівник друкарні — зрадник. Підпільники зазнали репресій. Багато комсомольців, а серед них і Микола Шуть, було заарештовано. Але ніякі знущання, ніякі нелюдські тортури не зламали більшовицької стійкості ув'язнених.

Миколу Шутя качали голим на битім склі, водили по вістрях скалок, та він затято мовчав. Не вирвавши з чистих комсомольських уст жодного слова, йому винесли вирок до страти і кинули до камери смертників. Це ж тут він закривавленими вустами кидав сповнені гніву і презирства слова в обличчя зрадника-поліцая:

Все продано: сумління, честь,—
Бряжчить в кишені сміття срібне.
Хотів продати й тіло ще,
Так німцям падло не потрібне!

В камері смертників народилися в душі поета тяжкі роздуми про долю людини, про дружбу, про честь і обов'язок громадянина, сина радянської Вітчизни:

Це початок. А далі кригою
Все навкруг закує зима.
Буду снити теплом, відлигою,
Сумувати, що їх нема.
В саван білий пізніш закутає
Мою душу і тіло сніг.
Та не вмру я смертю лютою,
Бо тепло я вітчизни зберіг.

А коли фашисти вже готували для нього вірьовку на шибениці, коли поет лічив останні миті життя, він і тоді не втрачав надії на визволення, на перемогу:

Коли вийду з-за грат,
Зашморгне мені кат
Чорну петлю на шиї...
В серці є й промінці:
На червоних бійців,
Що звільнять нас, надії...

І сталося так, як сподівалося. О п'ятій годині ранку 18 лютого 1944 року радянські воїни прорвались із Донбасу, захопили Павлоград і звільнили ув'язнених бранців. Микола, знесилений, з закривавленими ногами після ходіння по битому склу, знову поринає в роботу, верстає газету про визволення.

22 лютого місто оточив повітряно-танковий фашистський десант і радянські війська змушені були тимчасово залишити Павлоград. Микола захворів і не міг евакуюватись, хоч йому й пропонували товариші. Переховувався спочатку у сусідів, потім його забрала додому мати.

Переодягнувши сина в жіночий одяг, Марія Іванівна привела його під виглядом своєї хворої матері в дім, і на очах у фашистів завела до кімнати, де в свій час передумано стільки думок. Тепер тут, у цій єдиній кімнатці містилась уся сім'я—решту приміщення займали солдати.

Через деякий час, побоюючись обшуків, Миколу перемістили в безпечніше місце — на горище корівника. Щоб не зрадив кашель, він затуляв рота подушкою. Як не тяжко було, олівець, зошит і тут були при ньому. Іще лежачи на ліжку в кімнаті, хворий на запалення легенів, Микола писав:

Не встаю давно уже із ліжка,
І не встану, мабуть... Мабуть, ні...
Чомусь враз погіршало мені,
З кволих рук додолу впала книжка.
Горя незгорьованого жалко,
Щастя непобаченого жаль...

І все ж вірш закінчується оптимістичними рядками:

За життя придбаване уперто
Все Вітчизні-матері віддать,
І якщо судилось не вмирать,
За Вітчизну у бою померти.

Про долю Шутя не забували друзі. Секретар підпільного міськкому партії Степан Прибер вирішив відправити його під чужим ім'ям в м. Синельниково на переховування місцевої підпільної організації.

Миколу почали готувати в небезпечну подорож. Підпільниця Лідія Денисівна Паніна, якій було доручено відвезти на підводі Миколу в Синельниково, поголила його, переодягла в селянський одяг, вмостила на возі й вирушила з ним в путь, як з хворим братом.

Так житель станції Барвінково гр. Синельников, він же Микола Шуть, знайшов гостинний притулок у товаришів по зброї.

Гестапо натрапило на слід більшовицького підпілля. Серед його учасників в Синельниково був заарештований і тяжкохворий Микола Шуть. В ньому фа-

шисти запідозрили комсомольського комісара Шутя. Для опізнання привели знову в Павлоград. На нелюдські знущання і тортури він твердив одне: «Я із Барвінково». Всі люди, хто його бачив і знав, навідріз відмовилися посвідчити, що це і є справжній Шуть.

Миколу Синельникова (Шутя) повезли в Барвінково. Там справді у поета жили дідусь і бабуся по матері, де й сподівався Микола знайти притулок, якщо пощастить вирватися з фашистських пазурів. Та трапилось так, що уже перед самим відступом фашистів його впізнав павлоградський поліцай. Миколу Шутя кинули за колючий дріт у концтабір.

Микола Шуть загинув. Після смерті поета вдалося розшукати зошит його хвилюючих, кров'ю серця написаних поезій у дні фашистської неволі.

Глибокою революційною пристрастю, нескоримою мужністю, високою поетичною силою вражає слово поета-борця, вірного патріота радянської Вітчизни, любов до якої він довів своїм славним життям і героїчною смертю.

Павло Кононенко

ПІСЛЯ ДОЩУ

Вітер, мов яхт вітрила,
Хмар напинає шовк.
Дощ починався несміло:
Крапля, друга — і змовк.

З'їхались хмар катраги,
Грім прогримів, тоді
Листя сухе від спраги
Враз ожило в воді...

Весело йшли дівчата,
В струмочку маля брело.
Пісня, несміло почата,
Мов дощ, залила село.

1937

* *
*

Люблю читати книгу днів минулих,
В уяві бачить дим старих боїв,
Що вже про них і дідусі забули...

Люблю могили степові до болю,—
Частенько в хащах диких кураїв
Шукаю слід бійців за правду й волю...

В душі минуле наше незабутнє
Прийдешніх днів народжує видіння,
І серце сильно рветься у майбутнє.

Цього пориву вже ніхто не спинить,
Над нами волі золоте проміння —
Старе й наступне зв'язане в єдине.

ЩАСТЯ

На грядці спогадів мізерних,
В старій теплиці вічних мрій
Не проростають щастя зерна,
Зате росте нудьги пирій.
До лежнів обрій не підійде,
Для них незмінний виднокруг...
Ідіть вперед! І мить не стійте,—
Бо щастям зветься вічний рух.
Мерці й нікчеми люблять тишу,
Та вам в них вчитися хіба.
Наш лозунг: «Битись, доки дишу»,—
Бо щастям зветься боротьба.

Бо щастям зветься ще дерзання,
І смерть в бою за рідний край,
І дум нестримне розквітання,
І віри зрячої безкрай.
Іде болотами повз корчі
Життя дорога без кінця,
Бо щастя — це робота творча,
Це піт на видові творця.
Хто спробує свій рух спинити —
Порине весь в тупі жалі.
Творити, йти, боротись, жити —
Найвище щастя на землі.

ШУКАННЯ ДОРОГИ

Іскри рос мені під ноги
З полинів кресали ранки,
Коли йшов шукать дороги
П'яний барвами світанку.

Я знайшов початок стежки
І спинився у захваті:
Вдалині ланів мережки
Шляхом рівним перетяті.

Прибували в груди сили,—
Це ж здійсняться сподіванки!
Бігти хтів. Мене спинили
Вкриті кров'ю чорні танки.

Знов обніжки, знов блукання,
Та терни, раніш незнані.

Невеселе дозрівання
Під перегуки кайданів.

Сонце хмари просвердлило,
Я побачив знов дорогу
І ступив на неї сміло,
Щоб іти із часом в ногу.

1941

ЗАКЛИК

Поле буйно цвіте,
Коли дощ упаде —
Спраглу землю напоє...
Ватра волі горить,
Коли добре полить
Поле бою ропою.
Щоб огонь не погас,—
Має кожен із нас
Кров принести в офіру.
Може, сил вам не стать,
Буде завтра згасать
І тоді треба вірить:
Що не ми, так сини,
Владарі далини,
Зможуть ніч подолати.
Ватри волі святі,
Як ніколи, тоді
Будуть в краї палати.
У бою життям важ —
Це обов'язок наш

Перед батьківським краєм.
За майбуття вогні,
За сонця вдалині
Згоримо, відпалаєм.

ВІН УМИРАВ...

Він умирав. Помалу танув сніг
Під голою, колючою щокою,
І чомусь все єство заполонив,
Притишилась гучна, страшна музика бою.
Побачив знов себе між рідних, дорогих,
І сповнилась душа величного спокою.
Через годину вже не танув сніг
Під голою, колючою щокою.

ДУХ МИНУЛОГО

Безмежний степ та обрій синюватий,
Вуздечок дзенькіт, цокання копит.
Не вперше нам з чужинцем воювати,
Не вперше зранено Вітчизни любий вид.

На землях рідних, на степах безкраїх,
Що сизий дим їх з небом сполучив,
Праправнуки за волю помирають
Під брязкіт зброї, виляски мечів.

Немає меж зненависті. З нас кожен
Готовий вмерти сам, а ворога убить

Строкаті дні ідуть: дощливі і погожі,
Але завжди в серцях огонь горить.

Це — Невського вогонь, Пожарського
зненависть,
Це — Богуна надлюдський вічний гнів,
Це дух минулого у бій страшний, кривавий
Слов'янство знов до перемог повів.

Осінь, 1941

БРАТОВІ

Смаглявий, у плечах широкий,
З хитренькою усмішкою завжди,
Таким і досі, крізь серпанок років,
Ввижаєшся, мій брате рідний, ти.
Давно забуто біль дитячих сварок,—
Простив тобі понищені книжки.
Та, як не стане свічкою огарок,
Ті дні не вернуться...
Вже інші юнаки
Крутитимуть на турніку незнані,
А може й знані любі номера.
З розкритими ротами, в хвилюванні
На них дивитись буде дітвора.
І я дивитимусь, як свідок випадковий,
На справи ті, що ми любили їх.
Можливо день той випаде святковий,
Та все ж сльоза впаде з очей моїх...
І знов тоді я пригадаю літо,
Виттям сирен розірване в шматки.

У сквері нашому прив'ялі, сірі квіти...
Мов чорний сніг, над цвинтарем граки.
Короткий лист від тебе, три рядочки:
«Я в армії, залишив інститут.
Приїдьте, заберіть шинелю і сорочку,
А ніколи — нехай лишаться тут».
І збоку впевнена твоя приписка:
«Ми переможемо, я твердо вірю в це»...
Здавалось — чорними очима блиска
Із тих рядків змужніле враз лице...
Над світом віхола, над світом буря свище.
Я загубив тебе у крутії стихій.
Чим довш розлука, тим дорожче й ближче
Мені стаєш ти, любий брате мій.
Не знаю, чи зустрінемось, чи може
Урвав німчай орлиний, мужній лет.
Та все ж я вірю: не одне вороже,
Собаче серце твій проткнув багнет.
Свідомістю цього тамую біль жорстокий.
У снах, у мріях оживаєш ти:
Смаглявий, у плечах широкий,
З хитренькою усмішкою завжди.

1941

СМЕРТЬ ПІЛОТА

Зав'яз у мороці літак,
Не вийде з хмар ніяк.
А попід хмарами і над
Ворожих куль чекає град,
Чекають, доки вилетять
Ворожі літаки.

А тут ще так схотілось пить,
А тут ще кров з руки,
А тут ще так хотілось жить
Хоч вік, як не віки...

І раптом крізь мережу хмар
Ворожий бачить він ангар.
Постало рішення в ту ж мить,—

Вниз ринули зірки,—
І вже ангар другий горить,
А з ними — літаки...

Отак умер пілот, щоб жить
Не вік лиш, а віки.

1942

* *
*

Шукав я тебе — не знаходив,
Чекав — може прийдеш — не йшла.
На муку мені і на подив
Ти глибоко в серці жила.

Тебе вже й не мрію зустріти,
Хоч сумно — не плачу я все ж...
Нехай нам укупі не жити,—
Ти в серці моєму живеш.

1942

Не встаю давно уже із ліжка
І не встану, мабуть... мабуть, ні...
Чомусь враз погіршало мені,
З кволих рук додолу впала книжка.
Горя незгорьованого жалко,
Щастя непобаченого жаль.
В серці і скорбота і печаль...
Тихий сум, супутник мій ще змалку,
Переповнив груди хворі вщерть...
Ще кохать хотілось, нюхать квіти,
Повнокровно працювати й жити
І життям, нарешті, вбити смерть.
За життя придбаване уперто
Все Вітчизні-матері віддать.
І, якщо судилось не вмирать,
За Вітчизну у бою померти.

ПРОВАЛ

Наче звір волохатий зім'яв мене й кинув.
Обірвались думки, затулились повіки.
Я не знаю: живий ще, чи може загинув,
У полон цей потрапив на час, чи навіки.

Непроглядність повік, ночі згущені стуму
Прориває маленька зоря сподівання,
І тоді про майбутнє з'являються думи —
Грудям легшає гніт, наступає світання.

1943

В КАМЕРІ СМЕРТНИКІВ

В хвилину зневіри й відчаю
Пригадую друзів своїх
Й одразу тоді помічаю,
Що вітер у серці затих.
І лагідніш віхола свище,
Теплішає, м'якша зима.
Прекрасніш, величніше, вище
За дружбу нічого нема.

1943

* * *

Зорі, зорі!
Скільки ви бачили горя і щастя
людей,
Скільки узорів
Можна було сплести
З нервів, поривів, ідей?
І тоді
Вас би піднесли...
— Поети,— сказали б,— творці
Люди оті, що з власних нервів
Ткали поезії ці.

(В камері) 1943

ЧИСТОТА

В окопі, в чадові машин,
Покритий глиною рудою,
Любовно стисши карабін,
Збагнув, що зветься чистотою.
Це слово виключає страх.
Це антитеза втечі й зради,
Це мужнє і страшне «ура»
Борців за Батьківщину й Ради.
Мікроби знищивши вагань,
Серед стихій, що дишуть люттю,
По землях боротьби й повстань
Цю чистоту несу майбуттю.
Горить на сонці мій багнет.
В диму боїв, шаленім шквалі
Не відступлю, піду вперед,
Де кров'ю багряніють далі.

ОПАДАЮТЬ, МОВ ЛИСТ, ПОЧУТТЯ

Ти зі мною упевнено йшла,
В боротьбі з усіх сил помагала,
Тож не маю на тебе я зла,
Що ти іншого вже покохала...

Опадають, мов лист, почуття,
І душі оголяються віти.
Та ні старість, ні жахи буття
Нас не змусять свій край розлюбити...

Мені боляче. Сльози печуть,
Все ж я добре ще бачу дорогу.
Нині можу закоханим буть,
Крім вітчизни, в одну перемогу.

1943

ПІСНЯ

Кров'ю здобуте, наше все, рідне,
В прапорі нашому квітне.
Вийшла до бою,
Стала стіною
Юнь бойова, монолітна.
Ворог вживає слова трутизну,
Зброю гартує залізну.
Та не здолати
Ворогу-кату
Тих, що рятують Вітчизну!
Вже незабаром бій пролунає,
Ворог-дракон доконає.
Пурпуроквітний
Прапор над краєм замає.
Щастя народне сонечком блисне.
Горе втече ненависне.
Щастям налита,
Сонцем зігріта
Ніжно бринітиме пісня.

1943

ЗМІСТ

Від видавництва 3

Євген Фомін 5

Вступна стаття Тереня Масенка 7

Щорс 17
Київ 18
Дніпро 20
Спомини 20
Асканія-Нова 22
Мати 26
Поет 27
Елегія 27
Могила бійців 28
Смерть Щорса 28
Сиваш 28
Море 29
Золоті ворота 29
Чернеча гора 30
Од слова першого 31
Фрунзе 31
Скеля в Трипіллі 32
Ленін 33
Україні 34
Пісня червоного воїна 35
Пощади ворогу не буде! 36
Слов'янська душе золота 37
Ми служимо любимій Батьківщині 38
Сила нашої зброї 39
Василь Боженко (поема) 40

Кость Герасименко 51

Вступна стаття Максима Рильського 53

Оповідання про пісню 61
Коні 66
Учителька 68
В лавах . 73
Застава Варавіна 76
Повість про сина 80
Спрага 84
Вигадка 85
Портрет 86
Горький . . 89
Чорнильний прилад 92
Пісенька . 94
З фронтового блокнота 96
З колективної поемн 97
Пісня українських партизані 102
Пісня 104

Леопід Зимний 105

Вступна стаття Івана Гончаренка 107

Чапаєвська 115
Пісня про богуиця 116
Безстрашний начдив 116
На лінкорі . . . 117
Пісня лінкора «Паризька комуна» 119
Пісня бою . 119
За Радянську Україну 120
Ніч на Красній площі 122
Відступ 124
Дочка ескадрильї 126
Лист на фронт 128

Микола Шпак 131

Вступна стаття Олекси Гурей 133

Знімаю зірку на кашкеті 141
Похід 143
Пісня котовця 145

Пісня про кисет 146
Радість 148
Закувала зозуленька вранці 149
Щастя 150
Гордість Людмили 152
Тополі . . 153
Пісня про Щорса 155
Пісня про сокола 156
Ти живий 156
Жнива . 158
День на полюванні 159
Ранок 161
Ковалі 162
Труд . . 164
Маківки збирала . 165
З Москви до Вісли іде свобода 167
Заповіт 167
До зброї! . 170
Забирають окупанти хліб 171
Фашистська «культура» 172
Українські дівчата 173
Чайка 175
Дожидаєм . 176
Перше травня у неволі 177
Василева доля 178
Що треба робити з окупантами 180
На розлуку . . 181
Ти — як зірка в небі 181
Бажання . 183
Я ждав тебе 184
Мене нема 184
Карі очі 185

Дмитро Надіїн 187

Вступна стаття Михайла Фролова 189

Перша вправа . 193
Я порох війни по-хлопчачому нюхав 194
Балада про подарунок 194
Коли б... 196
Ювілейне слово 197
Чорномор'я 197

Лист до товаришів і друзів по полку 198
Миколаїв . 200
Ми не забудемо нічого... 201

Арон Копштейн 203

Вступна стаття Степана Крижанівського 205
Пісня про пісню 217
Ранок 219
Пісня про дружбу 222
Біографія осені 224
Боєць у дозорі 225
Елегія . 227
Жіноча партизанська . . 229
Пісня про смерть комдива 231
Пісня . 232
Ніч на станції Біробіджан 233
Дніпро 235
Подорожник 236
Батьківщина 237
Березень 238
Тайга 241
Тривога . 244
Тюлеген Токомбаєв 246
Пошта 249
Дощ 251
Владивосток 252
Нанайська пісня 253
Застава 255

Давид Каневський . 257

Вступна стаття Г Гельфандбейна 258
Далекий порт 267
Останні вісті 268
Переможці . . . 270
Пам'ятник Г. С. Сковороді в Лохвиці . 272
Майдан . . . 273
Промені в сосновім верховітті 274
Ільмен . . . 275
Ой, надворі сніг порошею 277
З дніпровського зошита 278

Присвята . . 279
Тебе, хто впав на полі бою . 281
Ти знов сьогодні снилася мені 282
Балада про себе 282
Москва, 1942 . 284
Тут зимно, зоряно, і ти 285
Україні . . 286
Балада про доброго кухаря . . . 287
Балада про бійця Шелепова, прозваного Одіссеєм 290

Пилип Рудь . 295

Вступна стаття Олексія Палажченка . 297
Звитяжна молодість . 305
Радість матері . 306
Молодість Щорса 308
Море . 310
Ліна Одена 311
Десна . 312
Сини . . 312
Криниця 314
Зеленіє поле, зацвітає луг . 315

Петро Артеменко 317

Вступна стаття Олекси Ющенка 319
Коли цвіте сад 325
Степовий малюнок 326
Гей, у лузі, біля броду 327
Лірика моєї весни . 328
Дитяча першотравнева 330
Пісня матері 330
Слово має Сава Гнатович 332
Галина 333

Федір Швіндін . 339

Вступна стаття Валентина Речмедіна 341
Як гряне грім і прогримлять гармати 345
Вечірня зоре золота 345
Вітчизні . 346

Грудочка землі 346
Садівниці 348
Бажання . . . 349
Не багряний — скривавлений лист 350
Не питай, чом серце заболіло 350
Прозрів я в ночі горобині 351
Ти чуєш — грози? 352

Леонід Левицький 353

Вступна стаття Михайла Ігнатенка 355

Коршуном звістка знялась, пам'ятаю 363
Фіалка 363
Весняне 364
Зі станції . 365
За вікном квартали дальні 365
Погожий день. Чи всидиш дома? 366
В читальні 367
Струмок . 367
Скоро іспити кінчаєм 368
На пошті написав листівку 369
У нас одна, мій брате, вдача... 369
В соснині привалом стали 370
Жнива . 371
Новорічна ніч . . 372
Заговорять знов гармати по Дніпру до моря 373
Ввечері, та навіть серед ночі 375
Весна партизанська 375
Добру звістку принесла 376
Як не любить?.. . 377
В лісах моєї України 377
Запилений грім походу 378
Ой хмелю, мій хмелю!.. . 379
На вустах і спрага, і пилюга дорожна 380
Б'єм фашиста й не питаєм роду 380
На шляху — розбиті вражі танки 381

Володимир Булаєнко 383

Вступна стаття Петра Моргаєнка 385

Осінь в димах. Підводь, мати, коня 391
Дрімає в хаті каганець 391

Журавлі пролітали над полем 392
Згадай мене, ніжна, закоханим словом 393
Руді вітрила... 393
Зустріч . . 394
Дівчина із станції Глибока 394
Йдемо крізь ніч 395
Як брови, розійшлись дороги 395
Колись вночі під зорями студеними 396
Згадалось давнє: станція, лісок 396
Всі шляхи, всі дороги я зміряв 397
Смеркає. Чорний ворон кряче 397

Микола Шуть 399

Вступна стаття Павла Кононенка 401

Після дощу 407
Люблю читати книгу днів минулих 408
Щастя . 408
Шукання дороги 409
Заклик 410
Він умирав... 411
Дух минулого 411
Братові . 412
Смерть пілота . 413
Шукав я тебе — не знаходив 414
Не встаю давно уже із ліжка . 415
Провал . . 415
В камері смертників 416
Зорі, зорі! 416
Чистота 417
Опадають, мов лист, почуття 417
Пісня 418

Песня храбрых
Издательство «Радянський письменник»
(На украинском языке)

Редактор *І. І. Гончаренко*
Художник *К. К. Калугін*
Художній редактор *К. І. Золотарьова*
Технічний редактор *И. М. Вайншенкер*
Коректор *А. Л. Шиманська*

Здано на виробництво 7/V 1960 р. Підписано до друку 9/VII 1960 р. Формат 70×92/32. 13 3/8 фіз.-друк. арк., 15,65 ум.-друк. арк., 14,3 обл.-вид. арк. БФ 00788. Тираж 3500. Зам. 6159. Ціна в оправі 7 крб. 80 коп. З 1-го січня 1961 р. — 78 коп.

Радянський письменник, Київ, Госпітальна, 20.

Книжкова фабрика Головполіграфвидаву Міністерства культури УРСР, Одеса, Купальний зав., 5